

**T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**KRALLIK SONRASI DÖNEMDE IRAK
TÜRKMENLERİNİN DURUMU
(1958-2003)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ammar M. SAAİD**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. İhsan Şerif KAYMAZ**

Ankara – 2012

**T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**KRALLIK SONRASI DÖNEMDE IRAK
TÜRKMENLERİNİN DURUMU
(1958-2003)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ammar M. SAAİD**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. İhsan Şerif KAYMAZ**

Ankara – 2012

ONAY

Ammar M. SAAİD tarafından hazırlanan "Krallık Sonrası Dönemde Irak Türkmenlerinin Durumu (1958-2003)" başlıklı bu çalışma, 15.10/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali Rıza Tuncel (Başkan)

Prof. Dr. Şehin Çel (Üye)

Doç. Dr. İhsan Şerif Köymez (Üye)

ÖNSÖZ

“Türkmen” olarak tanınan Irak Türkleri, nüfus bakımından, Araplar ve Kürtlerden sonra Irak’ın üçüncü kalabalık etnik unsurunu oluşturmaktadır. Irak yönetimleri tarafından her zaman görmezlikten gelinmiş, yok sayılmışlardır. Irak Devleti’nin kuruluşundan itibaren, hem İngiliz manda yönetimi tarafından, hem de Krallık idaresi tarafından Türkmenlere yönelik olarak her alanda çeşitli baskı ve haksızlıklar yapılmıştır. Bu baskı ve haksız uygulamalar, Kraliyetin yıkılarak Cumhuriyetin kurulmasından sonra da devam etmiştir. Özellikle Baas Partisi’nin yönetimi döneminde, Türkmenleri hedef alan baskı ve asimilasyon politikası en katı ve geniş şekliyle uygulanmıştır.

Türkmenler, kendilerine yapılan bütün haksızlıklara rağmen Devlet’e isyan etmemişler, silaha sarılarak ayrılıkçı bir harekette bulunmamışlardır. İnsan haklarına saygılı bir devlet içinde yaşama arzularını asla yitirmeyerek, sorunlarını Irak’ın sosyo-kültürel ve siyasi atmosferi içinde çözmeye, haklarını demokratik yollarla aramaya çalışmışlardır. Ancak temel haklarını elde etmek için beledikleri umutları her zaman boşa çıkmış, Irak yönetimleri tarafından iyi-niyetlerine hiçbir karşılık alamamışlardır. Tersine her fırsatta ayrılıkçılık ve Turancılıkla suçlanarak cezalandırılmışlar ve hep ezilmeye mahkûm kalmışlardır.

Türkmenler, Irak yönetimleri tarafından yapılan baskı ve haksız uygulamaların yanı sıra, çeşitli Kürt grupları tarafından da benzer baskılar görmüşlerdir. Gözlerini zengin petrol şehri Kerkük’e diken Kürt grupları, tarihsel olarak bir Türkmen şehri olan Kerkük’ün bu özelliğini silmek, nüfus yapısını değiştirmek için Türkmenlere yönelik baskı ve saldırılarda bulunmuşlardır. Özellikle Körfez Savaşı sonrasında, bölge Kürt gruplarının denetimi altına girince, Türkmenlere yönelik Kürt saldırıları en şiddetli şeklini almıştır. Türkmenler üzerinde Baas rejiminin uyguladığı baskılarla Kürt gruplarının uyguladığı baskılar amaç, kapsam ve yöntem olarak birbirine

benzemektedir. Her ikisinin de nihai hedefi bölgedeki Türkmen varlığını yok etmek olmuştur.

Bu çalışmada, Irak Türkmenlerinin, Kraliyet rejiminin yıkıldığı 1958 ihtilali sonrasındaki dönemde yaşadıkları, söz konusu dönemin iç ve dış siyasi olaylarının oluşturduğu bir genel çerçeve içinde ele alınmıştır. Çalışma, Türkmenlerin yaşadığı bölgenin coğrafi koşulları, iklimi, ekonomik yapısı ile etnik ve dini özelliklerinin özetlendiği; Türkmenlerin kimliği ve Irak'taki geçmişleriyle tek tek Türkmen yerleşim bölgelerinin belirtildiği bir Giriş bölümünü izleyen üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde, bölgenin Osmanlı denetiminden çıktığı Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1958 ihtilaline kadar geçen sürede yaşanan olaylar ile bunların Türkmen halkı üzerindeki etkileri özet olarak anlatılmıştır. İkinci Bölümde, 1958 ihtilalinden, Irak'ta Baas Partisi'nin yönetimi ele geçirmesine kadar geçen on yıl içinde yaşananlar yine Türkmenlerin durumu açısından anlatılmıştır. İhtilalin hemen ertesinde gerçekleşen Kerkük katliamına rağmen, Kasım ve özellikle Arif kardeşler döneminin Irak'ta Türkmenlerin görece olarak rahat geçirdikleri bir süreç olduğuna dikkat çekilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümü Baas Partisi'nin iktidarı altında Türkmenlerin yaşadıklarına ayrılmıştır. Ahmet Hasan el-Bekir liderliğindeki 1970'li yıllarda kısmen bozulan Türkmenlerin durumu, Saddam Hüseyin'in diktatörlüğü altında geçen 1980'li ve 1990'lı yıllarda tarihinin en ağır dönemini yaşamıştır. ABD müdahalesinin ardından ise, Baas baskısının yerini Kürt baskısı almıştır. Çalışmanın son kısmında, Türkmenlerin Irak'taki örgütlenme faaliyetleri ve bu faaliyetlerin karşılaştığı zorluklar değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda, Irak Devlet Arşivi'ndeki belgelere ağırlık verilmesi düşünülmüştür. Ancak, gerek söz konusu arşiv kayıtlarının yeterince düzenli tutulmaması, gerekse, özellikle ABD müdahalesi sonrasında Türkmen sorunu ile birinci dereceden ilgili bazı kayıt ve belgelerin *mevcut olmadığı* görülmesi, bu kaynaktan yararlanma şansımızı sınırlamıştır. Yine de koşullar elverdiği ölçüde, çalışmayı belgesel bir temele dayandırmak mümkün olmuştur. Arşiv çalışması dışında konuyla ilgili Arapça ve Türkçe kitap ve

makaleler geniş bir şekilde incelenmiş; süreli yayınlar taranmış; konuyla ilgili yayınlanmamış tezlerden yararlanılmıştır. Çalışmamızın ilgili alandaki bir boşluğu doldurduğu ümidini taşıyoruz.

Son olarak tez hazırlama süresi içerisinde her türlü yönlendirme ve desteğini benden esirgemeyen bilimsel ahlak ve çalışma disiplinini öğreten, bilimsel tecrübeleriyle bana yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. İhsan Şerif Kaymaz'a, çalışma boyunca her türlü desteğiyle yanımda olan arkadaşım Esra Tartut'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ammar M. SAAİD

Ankara, Ağustos 2012

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
IRAK VE TÜRKMENLER	1
1. IRAK	1
1.1. Coğrafi Özellikleri ve İklimi.....	2
1.2. Ekonomi Yapı	3
1.3. Etnik ve Dini Yapı	5
2. IRAK TÜRKMENLERİ	7
2. 1. Türkmenlerin Kimliği ve Irak'taki Geçmişleri	7
2.2. Irak'ta Türkmen Yerleşim Bölgeleri	11
2.2.1. Musul.....	12
2.2.2. Erbil	14
2.2.3. Kerkük	16
2.2.4. Diyala	19
2.2.5. Selahaddin.....	21

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI SONRASI DÖNEMDE IRAK TÜRKMENLERİNİN DURUMU

1.1. MUSUL SORUNU.....	23
1.2. İNGİLİZ MANDA YÖNETİMİNDE IRAK TÜRKMENLERİ	28
1.3. KRALİYET DÖNEMİNDE IRAK TÜRKMENLERİ	31

İKİNCİ BÖLÜM

KASIM VE ARİF KARDEŞLER DÖNEMİNDE TÜRKMENLERİN DURUMU

2.1. CUMHURİYETİN İLANI VE KASIM DÖNEMİ.....	34
2.2. KASIM DÖNEMİNDE TÜRKMENLERİN DURUMU	38
2.2.1. Kürtlerin Kerkük Politikası	38
2.2.2. Kerkük Katliamı.....	43

2.2.3. Kasım Döneminde Türkmenlerin Kültürel Faaliyetleri	54
2.3. ARIF KARDEŞLER DÖNEMİ VE TÜRKMENLER	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAAS PARTİSİ DÖNEMİNDE IRAK TÜRKMENLERİ

3.1. AHMET HASAN EL-BEKİR DÖNEMİ VE TÜRKMENLERİN DURUMU	64
3.1.1. Arap Milliyetçiliği ve Baas Partisinin Ortaya Çıkışı	64
3.1.2. Baas Partisi'nin Irak'taki İktidarı ve el-Bekir Dönemi	69
3.1.3. Hasan el-Bekir Döneminde Türkmenlerin Durumu	74
3.2. SADDAM DÖNEMİ VE IRAK TÜRKMENLERİNİN DURUMU	83
3.2.1. Saddam Hüseyin'in İktidarı ve Faaliyetleri	83
3.2.2. Saddam Hüseyin Döneminde Türkmenlerin Durumu	95
3.2.2.1. Körfez Savaşı Öncesi Dönemde	95
3.2.2.2. Körfez Savaşı ve Sonrası Dönemde	101
3.2.2.3. Güvenli Bölgede Irak Türkmenlerinin Durumu	110
3.3. TÜRKMENLERİN ÖRGÜTLENMELERİ VE SİYASİ HAREKETLERİ	115
SONUÇ	128
KAYNAKÇA	135
EKLER	150
Ek 1: Türkmenlerin adına veraset olarak babadan çocuklara geçen taşınmaz malların kaydını yasaklayan İçişleri Bakanlığı'ndan Kerkük Tapu Müdürlüğü'ne gönderilen yazı	150
Ek 2: Altunköprü'deki Türkmenlerin binlerce dönüm tarımsal arazilerine el koymak ve bu arazileri Kerkük'e yerleşen Arap asıllı çiftçilere dağıtılması ile ilgili Kerkük Valiliği'nden Kerkük Tarım Müdürlüğü'ne gönderilen yazı	151

Ek 3: Altunköprü'deki Türkmenlerin tarımsal arazilerine el koymak ve bu arazilerin Kerkük'e yerleşen Arap asıllı Zavbe' Aşireti Reisi'ne verilmesi ile ilgili Kerkük Valiliği'nden Kerkük Tarım Müdürlüğü'ne gönderilen yazı	152
Ek 4: Ticaret işlerini sadece Arap asıllı vatandaşlarla sınırı kılan Kerkük Valiliği'nden Kerkük Ticaret ve Sanayi Odası'na gönderilen bildirge.....	153
Ek 5: Türkmen ve Kürt asıllı vatandaşlara akaryakıt istasyonlarının kiralanmasını yasaklayan Kerkük Valiliği'nden Kuzey Petrol Şirketi'ne gönderilmiş talimat.....	154
Ek 6: Arap asıllı olmayan vatandaşlara ticaret, ithalat, taşıma araçlarını kiralama ve kiraya verme ve benzer faaliyetlerin yasağını içeren Bakanlar Kurulu'nun yayınlamış olduğu talimat.....	155
Ek 7: Türkmen asıllı bir vatandaşın Türkmen olduğu için Ticaret Odası'na üye olmak isteğinin Kerkük Valiliği tarafından red kararı	156
Ek 8: Türkmen asıllı memurları Kuzey Petrol Şirketi'nden Güney Petrol Şirketi'ne nakletme ve Kerkük'teki Devlet Kurumları'nda Türkmenlerin tayin edilme yasaklamasına dair talimat.....	157
Ek 9: Kuzey Petrol Şirketi Müdürü'ne Türkmen ve Kürt asıllı Memurları emekliliğe çıkarma yetkisini tanıyan Irak Devrim Komite Konseyi kararı	158
Ek 10: 35 Aşamadan oluşan Kürt ve Türkmenleri Kerkük dışına göç ettirilmesi ile ilgili 5 Yıllık Planın sona erimesi ile İçişleri Bakanlığı'ndan Başkanlık Divanı'na gönderilen bildirme yazısı.....	159
Ek 11: Kerkük Valiliği'nin İçişleri Komisyonu'ndan Kerkük dışına tehcir ettirmek üzere Türkmen ve Kürtlerden oluşan 300 ailenin adını bir liste halinde isteği yazısı.....	160
Ek 12: Kerkük'ün Türkmen asıllı vatandaşlardan temizlettirilmesi ile ilgili İçişleri Bakanlığı'ndan Kerkük Valiliği'ne gönderilen talimat	161

Ek 13: Kerkük dışına tehcir edilen bazı Türkmen ve Kürt asıllı vatandaşların evlerinin devlet tarafından istimlâk etme kararı.....	162
Ek 14: Etnik kökenini Arap olarak değiştirmeye başlayan Türk ve Kürt asıllı vatandaşların taşınmaz mal edinme hakkını tanıyan İçişleri Bakanlığı yazısı.....	163
Ek 15: Etnik kökenini Arap olarak değiştirmeyen bazı Türkmen asıllı vatandaşların devlet tarafından istimlâk edilen gayrimenkullerinin iade isteğine İçişleri Bakanlığı'ndan çıkan red kararı.....	164
Ek 16: İçişleri Bakanlığı'ndan Kuzey Petrol Şirketi'ne gönderilen Milliyet düzeltme kararı	165
Ek 17: 1999 yılında etnik kökenini Arap olarak değiştirmeye başlayan Kürt ve Türkmen asıllı ailelerin sayısını gösteren statik.....	166
Ek 18: İçişleri Bakanlığı'ndan Kerkük Milli Eğitim ve Yüksek Öğretim Müdürlüğü'ne gönderilen ve Kerkük okullarında yerel dillerin konuşulmasını yasaklayan genelge	167
Ek 19: Kerkük okullarında Arapçanın tek dil olarak kullanılmasını zorunlu kılan İçişleri Bakanlığı tarafından Kerkük Valiliği'ne gönderilen talimat.....	168
Ek 20: Kerkük Valiliği'nden İçişleri Bakanlığı'na gönderilen Kerkük'te Araplaştırma politikası sonucunu gösteren rapor	169
Ek 21: Milli İstihbarat Teşkilatı tarafından Kerkük İstihbarat Müdürlüğü'ne gönderilen Altunköprü'deki Türkmen asıllı ailelerin hareketini sıkı bir şekilde gözetleme isteği	170
Ek 22: Yurtdışına sığınan Türkmenlerin hakkında İçişleri Bakanlığı tarafından Kerkük Valiliği'ne gönderilen bilgilendirme isteği.....	171
Ek 23-1: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	172
Ek 23-2: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	173
Ek 23-3: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	174
Ek 23-4: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	175
Ek 23-5: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	176

Ek 23-6: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	177
Ek 23-7: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	178
Ek 23-8: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	179
Ek 23-9: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	180
Ek 23-10: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	181
Ek 23-11: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	182
Ek 23-12: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	183
Ek 23-13: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	184
Ek 23-14: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	185
Ek 23-15: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	186
Ek 23-16: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	187
Ek 23-17: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	188
Ek 23-18: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	189
Ek 23-19: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı.....	190
Ek 24: Kerkük katliamı Sorumluları Hakkında Cezalandırma Kararı	191
ÖZET	192
ABSTRCT.....	194

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
B.	: Baskı
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyi
C.	: Cilt
CENTO	: Central Treaty Organization
Çev.	: Çevri
DKVV	: Darü'l Kütüp ve el- Vesaik el-Vataniye
GK	: Güvenlik konseyi
IMTP	: Irak Milli Türkmen Partisi
IPC	: İraq Petroleum Company
ITC	: Irak Türkmen Cephesi
ITKYD	: Irak Türkleri Kültür Ve yardımlaşma Derneği
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtsever Birliği
MÖ	: Milattan önce
MS	: Milattan Sonra
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries
PKK	: Partiya Karkeren Kürdistan
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TATAV	: Tarih ve Tabiat Vakfı
TKO	: Türkmen Kardeşlik Ocağı
t.y.	: Tarih Yok
Y.	: Yıl
y.y.	: Yer Yok

GİRİŞ

IRAK VE TÜRKMENLER

1. IRAK

Ortadoğu'da yer alan bir ülke olan Irak, kuzeyde Türkiye, batıda Suriye ve Ürdün, doğuda İran, güneyde Suudi Arabistan ve Kuveyt, güneydoğuda Basra Körfezi ile çevrili olup, kapladığı 446.713 km karelik alan ile Türkiye'nin yarısı, İran'ın üçte biri ve Suriye'nin bir buçuk katı kadardır.¹ Kuzeybatıdan güneydoğuya doğru ülkeyi boylu boyunca geçen Fırat ve Dicle nehirleri Basra Körfezi'ne 160 km kala birleşerek Şattü-l Arap adını alırlar. Eski çağlarda Mezopotamya adıyla bilinen Irak, insan uygarlığının beşiği olarak kabul edilir. "Nehirler-arası" anlamına gelen Mezopotamya, Yunanca *messos* (orta) ve *potamos* (ırmak) sözcüklerinden türetilmiştir.²

Mezopotamya sözcüğü ilk çağda bugünkü yerleşik anlamından farklı olarak, vadinin Bağdat'ın kuzeyinde kalan yukarı bölümünü tanıtmak için kullanılmaktaydı. Vadinin Bağdat'ı da içeren aşağı bölümüne ise *Babilonya* denilmekteydi. İlk çağ coğrafyacıları tarafından yapılan bu ayrım İslâm coğrafyacıları tarafından da benimsenmiş ve *Mezopotamya* ile *Babilonya* için sırasıyla *el-Cezire* ve *Irak-ı Arap* tabirleri kullanılmıştır. Bu, gerçekçi bir ayrımdır; çünkü Dicle ve Fırat nehirlerinin oluşturduğu vadinin yukarı ve aşağı bölümleri, gerek yüzey şekilleri ve iklim özellikleri, gerekse nüfusun yapısı ve sosyo-ekonomik özellikleri bakımından belirgin farklılıklar gösterir. Farklı özellikler gösteren bölgeleri ayırt etmek için, ilk çağ ve İslâm coğrafyacılarının

¹Abdurrezzak el-Hasani, **el-Irak Kadimen ve Hadisen**, Sayda, Matbaat el-İrfan, 1956, s. 7.

²“Irak,”**Temel Britannica Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1993, s. 228.

benimsemiş oldukları ayrıma uygun olarak bugün Yukarı Mezopotamya ve Aşağı Mezopotamya terimleri kullanılmaktadır.³

1.1. Coğrafi Özellikleri ve İklimi

Irak, coğrafi bakımdan, kuzeydoğu yükseltileri, Dicle-Fırat havzası ve batıdaki çöller olmak üzere farklı özelliklere sahip üç kısımdan oluşmaktadır.

Kuzeydoğu yükseltileri: Irak'ın kuzey ve kuzeydoğusunda Güneydoğu Torosları ile Zagros dağlarının uzantısı olan yüksek dağlar yer alır. Dicle'nin kollarından Habur ile Büyük ve Küçük Zap sularının derin vadilerle parçaladıkları bu dağların yükseltisi genellikle 2000 metrenin (en yüksek nokta Revanduz dağında 3658 metre) üzerindedir.⁴

Dicle-Fırat havzası: Türkiye'den ülkeye girip, kuzeybatı güneydoğu yönünde akarak Basra körfezinin kuzeyinde denize dökülen iki nehrin kapsadığı geniş alanı içine alır. Ülke topraklarının yarısını oluşturan bu havzanın yukarı ve aşağı kısımları birbirinden farklı özellikler gösterirler. *e/-Cezire* olarak bilinen yukarı havza kuzeyde Sincar dağlarıyla çevrili olup, yüksekçe bir plato görünümündedir ve daha kuzeyde Anadolu'nun dağ eteklerine birleşir. Aşağı havza, Fırat kıyısındaki er-Rumadi ile Dicle kıyısındaki Bağdat arasında uzanan sırtta başlar, Fırat ve Dicle ırmaklarının Korna'da birleşerek Şattü'l-Arap adıyla Basra Körfezi'ne döküldükleri yere kadar sürer.⁵

Fırat'ın batısındaki çöller: Ülkenin batı ve güneybatısında, Arabistan yarımadasının büyük kesimini kaplayan çöllerin uzantısı olan çöller yer

³ İhsan Şerif Kaymaz, **Musul Sorunu Petrol ve Kürt Sorunlarıyla Bağlantılı Tarihsel- Siyasal Bir İnceleme**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 2002, s. 2-3.

⁴ Erdoğan Akkan, "Irak Fiziki ve Beşeri Coğrafyası," **İslam Ansiklopedisi**, C.19, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s. 83.

⁵ "Irak," **Ana Britanica Ansiklopedisi**, C. 16, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1994, s. 160-161.

almaktadır. Irak topraklarının yaklaşık % 40'ını içine alan bu bölge sürekli bitki örtüsünden yoksundur.⁶

Irak'ın iklimi serttir. Yazları çok sıcak, kışları ise soğuktur. Kuraklık her mevsimde etkisini sürdürür. Yaz geceleri hava bir miktar serinlese de, özellikle ırmak kıyılarında nem oranı yüksek olduğu için sıcağa dayanmak çok zordur. Kuzeyden gelen kuru rüzgârlar yazın toz fırtınalarına neden olur; kışın ise, soğuk kuzey rüzgârları bir engelle karşılaşmadan Basra Körfezi'ne kadar iner. Kışın kuzeydeki dağlara kar yağar. Güneydoğudan esen ılık ve nemli rüzgârlar, Dicle-Fırat havzasına bir miktar yağış getirir. Kışın en çok eksi 7 dereceye düşen sıcaklık, yazın 53 dereceye kadar yükselmektedir. Gece ile gündüz arasında 30 dereceye varan bir fark göze çarpmaktadır.⁷

Irak'ın çöl bölgelerinde cılız otlar dışında bitki örtüsü bulunmamaktadır. Mezopotamya ovası ise verimlidir. Aşağı Irak göl ve bataklıklarla kaplıdır. Bu bölgede yer yer sazlıklarla söğüt ve kavaklardan oluşan sığ ağaçlıklar vardır. Kuzeydoğudaki dağlık bölgelerde ise çam ormanlarına rastlanır.⁸

1.2. Ekonomi Yapı

Irak ekonomisinde kamu kesiminin ağırlıklı yeri vardır. Kamu kesimi ise, ülke ekonomisinin temelini teşkil eden petrol gelirlerinden beslenmektedir. Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en zengin petrol rezervlerine sahip olan Irak'ta ticari üretim 1927 yılında başlamıştır.⁹ Petrol yatakları Basra Körfezi çevresi ile kuzeydeki Musul-Kerkük bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Yıllık üretim 1975 yılında yüz milyon tonu aşmıştı.¹⁰ Kerkük petrolünü; güneyden Basra Körfezi'ne, kuzeybatıdan Türkiye

⁶ Akkan, **a.g.m.**, s. 83.

⁷ "Irak," **Temel Britannica...**, s. 228; Irak Büyükelçiliği Kültür Ataşeliği, **Bugünkü Irak**, Ankara, y.y, 1957, s. 7; Fred Grobba, **Irak**, Çev. Feridun Akkor, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1951, s. 2.

⁸ "Irak," **Ülkeler Ansiklopedisi**, İstanbul, Tercüman Gençlik Yayınları, t.y, s. 333.

⁹ Irak Büyük Elçiliği, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁰ Akkan, **a.g.m.**, s. 84-85.

üzerinden Akdeniz'e taşıyacak olan petrol boru hatlarının 1970'li yıllarda hizmete sokulması ve bunlara 1980'li yılların ortasında Suudi Arabistan'dan geçirilen petrol boru hattının eklenmesi ile ülkenin petrol geliri ciddi bir şekilde artmıştır.¹¹ Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %5'ine sahip olan Irak, 1970'li yıllarda ihracat gelirlerinin %90'dan fazlasını petrolden kazanıyordu. Elde edilen bu büyük gelir, ülkede tarım ve sanayinin geliştirilmesi için harcanıyordu. Ancak 1980'lerde İran-Irak Savaşı, 1990'larda ise Körfez Savaşı, petrol gelirlerinin tamamen silahlanmaya ayrılması sonucunu doğurmuştur. Körfez Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından alınan ambargo kararıyla Irak petrol gelirlerinin neredeyse tamamını kaybetmiştir. Mayıs 1996'da gıda ve ilaç alımı için verilen yılda 4 milyar dolarlık petrol ihraç etme izni hafif bir rahatlama sağlasa da yeterli olmamıştır.¹² 2003 yılındaki Amerikan işgali sonrası yaşanan kaos ve belirsizlik ortamı koşulları daha da ağırlaştırmıştır. Son 20 yıllık sürede Irak'ta ekonomik gelişme tamamen durmuştur. Buna bağlı olarak Irak halkının refah düzeyi de ciddi biçimde gerilemiştir.

Toprakların tarıma elverişli olmaması, tarımın ülke ekonomisi içerisindeki payının düşük olması sonucunu doğurmaktadır. Büyük kısmı Fırat ve Dicle vadilerinde bulunan ve ülke yüz ölçümünün ancak % 13'ünü içine alan tarıma elverişli topraklardan elde edilen ürünler yetersiz olduğundan, ülke gıda ihtiyacını genelde ithalat yoluyla karşılamaktadır. En önemli tarımsal ürünler arpa, buğday ve başta hurma olmak üzere çeşitli meyve ve sebzelerdir. Ayrıca sınırlı miktarda pamuk, keten tohumu, susam, mısır, mercimek üretilir.¹³

Sanayi kuruluşlarının yaklaşık yarısı Bağdat'tadır; Bağdat'tan sonra önemli sanayi merkezleri Basra, Musul ve Süleymaniye'dir. Başlıca sanayi ürünleri, işlenmiş petrol türevleri başta olmak üzere, çimento, demir, ham

¹¹Muhammed Heykel, **3.Petrol Savaşı: Körfez Savaşının Perde Arkası**, Çev. N. Ahmed Asrar, İstanbul, Pınar Yayınları, 1993, s. 60.

¹² Akkan, **a.g.m.**, s. 85.

¹³ "Irak," **Ana Brittanica...**, s.162.

çelik, ham şeker, pamuklu ve yünlü dokumadır. Yaklaşık 24 milyar kw-saat olan yıllık elektrik üretiminin (1989) %96'ya varan bölümü termik, geri kalan bölümü hidroelektrik santrallerden elde edilir.¹⁴

Ambargo öncesinde Irak'ın ihracat gelirleri ithalat giderlerinin üzerindeydi. Petrolün yanı sıra, hurma, pamuk, yün, deri ve çimento ihraç edilip, askeri malzemeler, tarım makineleri, motorlu araçlar, elektrikli eşyalar, kimyasal maddeler ve gıda maddeleri ithal ediliyordu. Dış ticarette Rusya, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye, İngiltere, Fransa ve Arap ülkeleri önemli yer alıyorlardı.¹⁵ Ambargo sonrasında ise, hem ihracat, hem de ithalat ciddi oranda düştü.

1.3. Etnik ve Dini Yapı

Irak eski zamanlardan beri anavatanlarını bırakıp, yerleşme, sığınma ve istila amacı ile gelen farklı etnik ve dini gruplara vatan olmuştur. Günümüzde Irak nüfusu çeşitli etnik ve dinsel gruplardan oluşmaktadır. Arap, Kürt, Türk, Fars etnik toplulukları ile Müslüman, Hristiyan, Yahudi, Yezidi dinleri ağırlıklı yer tutarlar. Bunlar dışında daha küçük etnik-dinsel gruplar da vardır.¹⁶

İslâm'ın yayılması sürecinde Arap kabilelerinin birbirini izleyen göç dalgaları, ülkenin Araplaşmasına neden olmuştur. Yine Sami kökenli olan eski halklar, Arap toplumsal-kültürel yapısı içinde erimişlerdir. Bugün ülke nüfusunun % 60'ı kendisini Arap kimliğiyle tanımlamaktadır. Bunlar, çoğunlukla ülkenin orta ve güney bölgelerinde yerleşmişlerdir.¹⁷ Kuzey ve kuzeydoğudaki dağlık bölgede yaşayan ve Irak'taki varlıkları diğer etnik gruplara göre daha eski olan Kürtler, nüfusun %20'sini oluştururlar.

¹⁴ “Irak,” *Ana Brittanica*..., s.162.

¹⁵ Akkan, *a.g.m.*, s. 85.

¹⁶ el-Hasani, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁷ Suphi Saatçi, *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*, İstanbul, İstanbul Araştırma Merkezi Yayınları, 1996, s. 31.

Çoğunlukla göçebe bir hayat yaşar ve hayvancılıkla geçinirler. Irak'ın kuruluşundan beri merkezi yönetimle çatışma halindedirler.¹⁸ 9. yüzyıldan itibaren çeşitli göçlerle bölgeye gelip yerleşen ve büyük bir kısmı şehir ve kasabalarda yaşayan Türkmenler ülkenin nüfusu içinde yaklaşık %14'lük bir paya sahiptirler. Türkmenler, Irak'ın kuzeybatısından güneydoğuya doğru uzanan, Araplarla Kürtler arasındaki bölgelerde yerleşmişlerdir.¹⁹ Nüfusun yaklaşık % 3'ünü oluşturan Süryaniler çoğunlukla ülkenin kuzeyinde yaşarlar. Yine kuzeyde yaşayan ve Kürt soylu oldukları düşünülen Yezidiler, Bağdat çevresinde yaşayan Mendailer ve İran sınırındaki Lurlar, diğer etnik grupları oluştururlar.²⁰

1919 yılında İngilizlerin yaptığı tahmini sayıma göre Müslümanlar Irak nüfusunun %92'sini teşkil etmekte, nüfusun % 8'ini ise Hristiyan, Yahudi ve diğer dini gruplar oluşturmaktadır.²¹

Irak'ta İslâm dini, Halife Ömer Bin el-Hattab döneminde Sa'd bin Ebi Vakkas komutasındaki İslâm ordusunun Sasani ordusunu Kasidiyye Savaşı'nda yenmesinden sonra (H.16 / M. 636) yayılmıştır. Irak'taki Müslümanlar Şii ve Sünni mezheplerine ayrılmışlardır.²² “Şii” ya da “Şia” Arapçada yandaş demektir. Kastedilen Hz. Ali yandaşlığıdır. Şiiler Ali bin Ebi Talib'in velayetini kabul eden ve ona bağlı kalan kesimdir.²³ Arapça sözlük anlamı yol demek olan “Sünni” ya da “Ehl-i Sünnet” taraftarları ise, Allah'ın emirleri (Kuran) ile Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarının çizdiği yolu takip ederler.²⁴ Ağırlıklı olarak ülkenin güney ve güneydoğusunda yaşayan Şiiler, nüfusun % 54'ünü teşkil eder. Ortadoğu'da –Bahreyn dışında– Şiilerin

¹⁸ “Irak,” *Ana Brittanica...*, s. 161.

¹⁹ Ahmet Ardel, “Türklerin Yeryüzünde Dağılışı ve Bulundukları Sahaların Coğrafi Hususiyetleri,” **Konferanslar I**, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1965, s. 22.

²⁰ “Irak,” *Ana Brittanica...*, s. 161-162.

²¹ Taha Hamid el-Düleymi, **Hadih-i Hiy-el Hakika**, y.y, Merkez el-Rafidin Li'l dirasat el-İrtiyadiye, 2006, s. 36.

²² el-Hasani, **a.g.e.**, s. 42.

²³ Mecmeddin Muhammed bin Yakup el-Feyruzabadi, **el-Kamus-ul Muhit**, Kahire, Dar-ül Hadis, 2008, s. 907.

²⁴ Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, B.3, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2010, s. 116, 515.

çoğunluğu oluşturdıkları tek Arap ülkesi Irak'tır. Araplar büyük çoğunlukla Şii'dir. Türkmenler arasında az miktarda Şii bulunmaktadır. Kürtlerin tamamı, Türkmenlerin çoğunluğu Sünni'dir.

Keldani, Nasturi, Yakubi ve Süryani topluluklara ayrılan Hristiyanlar, nüfusun yaklaşık % 4'ünü oluştururlar. Babil sürgünlüğü döneminden kalan Yahudiler, 20. yüzyılda İsrail devletinin kurulmasından sonra bu ülkeye göç etmişler ve bugün ülke nüfusu içinde çok önemsiz bir düzeye düşmüşlerdir.²⁵Nüfusunun kalan %4'ünü, Musul'un batı ve kuzeyinde yaşayan Yezidiler, Bağdat'ın güneyinde yaşayan Sabiler, Musul, Diyala ve Bağdat'ta yaşayan Ali İlahiler ve Bahaîler oluşturmaktadır.²⁶Irak'ta din ve mezhep ayrımının toplumsal-siyasi yaşamda önemli bir rolü vardır.

2. IRAK TÜRKMENLERİ

2. 1. Türkmenlerin Kimliği ve Irak'taki Geçmişleri

Irak'ı vatan olarak benimseyen Türk boylarına Türkmen adı verilmiştir. Tarihçiler, "Türkmen" kelimesinin anlamı konusunda belirli bir görüş üzerinde birleşememişlerdir. Bazılarına göre "Türkmen", "Türk" ve Farsça "manend" sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan "Türkmanend" sözcüğünden türemiştir ve "Türk'e benzer" anlamına gelir. Bu görüşü kabul edenlere göre Müslümanlığı kabul eden Türkler bu adla anılmışlardır. Örneğin Dorblue, Horasan'a göç eden bazı Oğuz boylarının kendilerine mahsus lehçelerini koruduklarını, bu yüzden Horasanlılar tarafından kendilerine Türkmanend yani (Türk'e benzer) adı verildiğini öne sürmüştür.²⁷

²⁵ "Irak," **Ana Brittanica**..., s. 162.

²⁶ el-Hasani, **a.g.e.**, s. 47-49.

²⁷ Deguignes, **Hunların, Türklerin, Moğolların ve Sair Tatarların Tarih-i umumisi**, Türkçe Çev: Cahid Huseyin, C. 4 İstanbul, Tanin Matbaası 1924, s. 238'den aktaran Aziz Kadir el-Samancı, **el-Tarih-ül Siyasi Li Türkman el-Irak**, Beyrut, Dar-ül Saki, 1999, s. 4.

Öte yandan, “Türkmen” sözcüğünün “Türk” ve “iman” kelimelerinden meydana gelen birleşik bir sözcük olduğu, zamanla telaffuzu değişerek Türkmen’e dönüştüğü da öne sürülmüştür.²⁸ Ebu-l Fida İmaddüddin İsmail’e göre, Horasan bölgesinde yaşayan Türklerin Müslüman olanlarına Türkmen denilmiştir. İslâm dinini kabul eden bu Türklere Araplarla karışıkları ve Araplar ile henüz Müslüman olmayan Türklerin arasında tercümanlık yaptıkları için önce “tercüman” adı verilmiş, bu sözcük zamanla “Türkmen” biçimine dönüşmüştür.²⁹ Necip Asım, Türkmen sözcüğünün “Türk adamı”, “Türk savaşçısı” anlamına geldiğini öne sürmektedir. Faruk Sümer’in benimsediği görüş ise, 11. yüzyıldan itibaren İslâm ülkeleri ile kurulan ticari ilişkiler neticesinde, İslâm’ı benimseyen Oğuz boylarına Türkmen adının verildiği, iki yüzyıl içinde “Oğuz” sözcüğü yerine “Türkmen” sözcüğünün yerleştiği şeklindedir.³⁰

Deguignes, Selçuklu Türkleri İran, Suriye ve Anadolu’yu ele geçirirken yanlarında Kumanların da bulunduğunu, “Kuman”dan türeyen “Turkuman” kelimesinin zamanla “Türkmen”e dönüştüğünü ileri sürer.³¹ Vamery’e göre ise kelime, “Türk” ve “men” sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelmiş olup, Türklük, Türkler demektir. Zira “-men” eki Türkçede eklendiği sözcüğün anlamını güçlendiren ve pekiştiren bir işleve sahiptir. Türk gramerine dayanarak ele alınan bir görüş J. Deny tarafından da benimsenmiştir. Deny, Türkçedeki “-men, -man” ekinin mübalağa, büyüklük, üstünlük, çoğunluk ifade ettiğini, dolayısıyla “Türk” ve “men” den oluşan “Türkmen” kelimesinin “asil Türk”, “halis kanlı Türk” anlamına geldiğini belirtmektedir.³² Hüseyin Hüsametdin de “-men” ekinin Türkçede büyüklük eki olduğunu, Türkmen

²⁸ el-Feyruzabadi, **a.g.e.**, s. 189.

²⁹ Ebu’l Fida İmaddüddin İsmail, **el-Muhtasar Fi Ehbar-ül Başar**, C.3, s. 28’den aktaran Şakir Sabır el-Zabıt, “Türkmen Tercüman Değil,” **Kardeşlik Dergisi**, Y. 1, S. 10, Şubat 1962, Bağdat, Esat Matbaası, s. 36.

³⁰ Faruk Sümer, **Oğuzlar Türkmenler**, Ankara, Ankara Üniversitesi Matbaası, 1967, s. 10; Erşad el-Hürmüzi, **el-Türkman Fi’l Irak, Dirase Muvceze An Tarih-ül Türkman Fi’l Irak ve Merahil İstitanehum ve Aslahum**, Bağdat, Dar-ül Zaman Matbaası, t.y., s. 6.

³¹ Deguignes, s. 50’den aktaran el-Hürmüzi, **el-Türkman Fi’l Irak...**, s. 7.

³² J. Deny, **Grammaire de la langue Turque**, Paris, 1921, s. 226’den aktaran İbrahim Kafesoğlu, “Türkmen Adı, Manası, Mahiyeti,” **Jean Deny Armağanı**’ndan ayrı basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1958, s. 122–123.

kelimesinin de “büyük Türk” anlamına geldiğini öne sürmüştür³³. Aynı görüşü benimseyen İbrahim Kafesoğlu, Türkçenin gramerine dayanarak “-men, -man” eklerinin isim, fiil ve sıfatlara *augmentative* anlam kazandırdığına dikkat çekmekte ve “Türk” ve “-men” den oluşan “Türkmen” kelimesi, “halis”, “asil”, “büyük Türk” anlamına geldiğini söylemektedir.³⁴

Birçok tarihçiye göre Türkmenlerin Irak’a gelip yerleşmeleri birbirini takip eden üç aşamalı göçlerle gerçekleştirilmiştir. Hüseyin Hüsamettin ve Cengiz Eroğlu Türkmenlerin Irak’taki varlıklarını İslâm öncesine dayandırsalar da³⁵ çoğu tarihçiye göre Türklerin Irak’a ilk ayak bastıkları yıl H. 54’dır. Bu dönemde Horasan’a vali olarak atanan ve Türklerin vatanı olan Buhara ve Beykent’e gerçekleştirdiği saldırılarda kendisine direnen Türklerin cesaret, nişancılık ve ok atmaktaki ustalıklarından etkilenen Übeydullah bin Ziyad, bölgeyi ele geçirdikten sonra 2000 Türk askerini seçip Irak’a getirdi.³⁶ Emevilerin ardından Abbasiler de orduda Türkleri kullanmayı sürdürdüler.³⁷ Birçok tarihçiye göre Halife el-Mansur dönemi Türklerin Abbasi ordusunda nüfuzlarını artırdıkları dönemdir. el-Mansur dönemi Türkleri hem idarede hem de orduda etkin olarak kullanmıştır.³⁸ Halife Harun Raşit daha ileri giderek muhafız birliğini tamamen Türklerden oluşturdu. Harun Raşit’in, annesi Türk asıllı olan oğullarından el-Mutasım zamanında Türklerin Abbasi ordusuna alınmalarına daha fazla önem verilmiştir. el-Mutasım, aileleriyle birlikte 40 bin Türkü Irak’a getirterek orduda görevlendirmiş, onların yerleşimi için Samirra şehrini kurdurmuş, hilafet merkezini de Bağdat’tan buraya

³³ el-Hürmüzi, **el-Türkman Fi’l Irak...**, s.8.

³⁴ Kafesoğlu-men ve -man ekleriyle kurulmuş kavim ve kabile adlarını (Tuman, Kalkaman, Avukman, Tokman, Azman, Kukman, Karman, Kuzman) örnek olarak vermektedir. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 127.

³⁵ Cengiz Eroğlu, “Irak Türklerinin Kökeni,” **Kardeşlik Dergisi**, Y. 11, S. 43 (Eylül 2009), İstanbul, Kerkük Vakfı Yayınları, s. 30.

³⁶ Şakir Sabır el-Zabıt, “Men hum el-Türkman,” **Kardeşlik Dergisi**, Y. 1, S. 1 (Mayıs 1961), Bağdat, Türkmen Kardeşlik Ocağı, s. 15; Habib Hürmüzlü; Ekrem Pamukçu, **el- Aşayir, el-Türkmaniyye Fi’l Irak**, Kerkük, y.y. ,t.y., s. 10.

³⁷ Şinasi Sukan, **Türkiye Cumhuriyeti Dışındaki Türk Toplulukları**, Ankara, Orkun Basımevi, 1961, s. 85.

³⁸ Muhammed Said Ketene, **el-Türk ve’l Arap Dirase Muhtasara Li Tarih-ül Alakat el-Türk ve’l Arap**, Ankara, Toşki Yayınları, 2001, s. 413.

nakletmiştir.³⁹Böylece el-Mutasım, el-Vasık ve el-Mütevekkil dönemlerinde Türk kumandanların hilafet ordusundaki nüfuzları giderek artmıştır. O kadar ki bunlar istediklerini halife yaptırıp istemediklerini halifelikten düşürecek güce erişmişlerdir.⁴⁰Bu güç hem ordudaki Türk askerlerinin sayısındaki artışa, hem de bunların Devlet'in en stratejik bölgelerde yerleşmiş olmalarına bağlıdır.⁴¹Ancak bu dönemde çeşitli dalgalar halinde Irak'a gelen Türklerin birçoğu diğer kavimlerle karışarak zamanla ana dillerini unutmuş, Arapça konuşmaya başlamışlardır.⁴²

Selçuklu ordusunda bulunan binlerce Oğuz Türkünün gruplar halinde Irak'a geldikleri Selçuklu dönemi, Irak tarihi ve toplumu üzerinde meydana getirdiği değişiklikler açısından bir dönüm noktasıdır. Bu ikinci göç dalgasında gelenler, artık köle askerler değil, özgür insanlardı.⁴³Irak'taki bu yeni dönem, Tuğrul Bey'in 1055 yılında Bağdat'a girmesiyle başlamıştır. Onunla birlikte büyük bir Türkmen topluluğu da Irak'a yayılmıştır. Çeşitli boylardan oluşan oğuz Türkleri Irak'a yayılmışlar ve Tuğrul Bey'in zamanında ve sonrasında bugünkü Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde yerleşmişlerdir.⁴⁴Irak'ta yerleşen Türkmenler, Selçuklu Devleti'nin inkırazı sırasında Musul, Kerkük ve Erbil başta olmak üzere çeşitli merkezlerde beylikler kurdular. Hülagü'nün 1258'de Abbasi hilafetine son vermesi üzerine ülke sırasıyla İlhanlı, Celayirli, Timurlu, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi gibi Türk-Moğol hanedanlarının hâkimiyetinde kalmıştır.⁴⁵

Osmanlı döneminde Irak'a yapılan askeri seferler sırasında, askeri hatları güvenlik altına almak amacıyla özellikle Kanuni Süleyman ve IV.

³⁹el-Samancı, **a.g.e.**, s. 4.

⁴⁰Ketene, **a.g.e.**, s. 414-415.

⁴¹Kemal Mudhur Ahmed, **Kerkük ve Tevabr'uha Hüküm-ül Tarih Ve'l Zamir, Dirase Vesaikiya An el- Kaziye el- Kurdiye Fi'l Irak**, C.1, Kürdistan Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, T.Y., s. 8.

⁴²Hürmüzlü; Pamukçu, **a.g.e.**, s. 13.

⁴³Şakir Sabır el- Zabıt, **Mucaz Tarih el-Turkman Fi'l Irak**, Bağdat, Maarif Matbaası, 1960, s. 55.

⁴⁴"Irak, "İslam Ansiklopedisi, C. 5/2, Eskişehir, Etam A.Ş. Matbaa Tesisleri, 2001, s. 678; Ketene,**a.g.e.**, s. 415-416; el-Hürmüzi, **el-Türkman Fi'l Irak...**, s. 21-22.

⁴⁵Samir Abdul Hüseyin el-Amiri, **Mavsü'et el-Aşair-ül- Irakiye**, Londra, el-Safa Ve'l Merva Ofisi, t.y., s. 214-219.

Murat döneminde Anadolu'dan getirilen Türk soylu toplulukların Irak'a yerleştirilmesi göçün üçüncü dönemini oluşturur.⁴⁶

2.2. Irak'ta Türkmen Yerleşim Bölgeleri

Irak'ta Türkmenlerin yaşadığı bölgeler ülkenin kuzeyinden başlayarak orta kesimlerine doğru bir şerit halinde uzanmaktadır. Bu şerit kuzeyde Musul şehrinin batısındaki Telafer ilçesi ve civarındaki köylerden başlar; doğuya doğru Musul'a; güneydoğuda Erbil, Altinköprü, Kerkük ve Tazehurmatu'ya; daha güneyde Dakuk (Tavuk), Tuzhurmatu, Kifri, Karatepe ve Kızlarbat'a; nihayet Hanakin, Mendeli ve Bedre'ye ulaşır; en güneyde Şahraban'da son bulur.⁴⁷

Irak'taki büyük Türkmen aşiretleri Bayat, Neftci, Cermund, Kiçini, Karakulus, Kavsüvari, Kakevende, Bacalan, Kazanlı, Karıbevnalan, Kalavun, Hacılar, Cüburir, Hayvanlı, Karavan, Tiran'dır. En kalabalıkları olan Bayat aşireti, Kerkük ve Tuzhurmatu ilçesine bağlı bucak ve köylerde yerleşmiştir. Bu aşiretin önemli kolları, Amirli, Bastamlı, Pirahmedli, Kuşçı, Kellevend, İsmailbegli, Karanaz, Biravcılı, Muradlı, Deleve, Çardağlı, Zengülü ve Hasadarlı'dır.⁴⁸

⁴⁶ el-Hasani, **a.g.e.**, s. 41; Casim Mohammed el- Halaf, **Coğrafyat el-Irak**, Kahire, Dar-ül Ma'rife, 1965, s. 406; Saad İbrahim el- Azami, **el-Ekkaliyat el- Diniye Ve'l Kavmiye ve Tasiraha Ale el-Vaki el-Siyasi Ve'l İctimai Fi Muhafazat Neynevah**, y.y., Merkez el-Tatvir el-Emni, 1982, s. 128; el- Samanci, **a.g.e.**, s. 55–56; Fadıl Demirci, **Mazi ve Hazır Etrak-ül Irak**, Ankara, Muessese el-Tarih el-Türkî, 1991, s. 10; el-Hürmüzi, **el-Türkman Fi'l Irak...**, s. 25–26.

⁴⁷ Güçlü Demirci, "Irak Türklerinin Demografik Yapısı," **Türkler Ansiklopedisi Türk Dünyası**, C. 20, Ankara, **Yeni Türkiye Yayınları**, 2002, s. 1049; Enver Yakupoğlu, **Irak Türkleri**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1986, s. 51.

⁴⁸ "Irak Türkleri," **Türk Ansiklopedisi**, C. 19, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 460.

2.2.1. Musul

Dicle nehrinin kıyısında kurulu Musul şehri halkı çoğunlukla Türkmen olmakla birlikte pek çoğu Araplaşmıştır. Araplaşan Türkmenler arasında Türkçe soyadlarını devam ettiren aileler vardır. Musul'da Türkmenlerin önemli yerleşim merkezleri olan Yunus Peygamber'de koruma amacıyla başlatılan eski evlerin istimlâki yüzünden Türkmen aileleri evlerini boşaltarak göçe zorlanmıştır. Bu nedenle bölgedeki Türkmen nüfusu azalmış, buradan göç etmek zorunda kalan Türkmen aileleri ise gittikleri yerlerde yönetimin uyguladığı asimilasyona maruz kalarak kimliklerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Musul çevresindeki diğer Türkmen yerleşim bölgeleri, Bafhari, Efkeni, Kadıköy, Karakoyunlu, Kara Yatak, Mahlebiye, Reşidiye, Selamiye, Şennif ve Şirinhan köyleridir.⁴⁹

Musul merkezinin 60 km batısında, Irak'taki en önemli Türkmen yerleşim yerlerinden olan **Telafer** ilçesi bulunur. Arami dilinde Tel (tepe) ve Ağbar (toprak) sözlerinin birleşmesinden doğduğu zamanla Tell-afar, bunun da Telafer'e dönüştüğü sanılmaktadır.⁵⁰ Coğrafi olarak Telafer Verimli Hilal olarak bilinen bölgenin merkezinde yer almaktadır. Doğudan batıya doğru Musul ile Halep'i, kuzeyden güneye doğru ise Urfa ile Kerkük'ü birleştiren kavşak noktasında kurulmuştur.⁵¹ Telafer, H. 1325 / M. 1909 tarihli Osmanlı salnamesinde şöyle anlatılmıştır:

“9 mahalleye ayrılmış olan nahiyenin kasabaya adını veren yüksek bir tepelik üzerinde kurulmuş bir kalesi ve kale içerisinde güzel, muntazam bir hükümet dairesi, iki büyük hanı, bir hamamı, sekiz-on cami ve mescidi, bir sübyan mektebi ile diğer bazı düzgün binaları vardır.”⁵²

⁴⁹Gorgis Avvat, **Medinet-ül Musul**, Bağdat, Matbaat-ül Hükûme, 1959. s. 1 vd; Suphi Saatçi, **Irak Türkmen Boyları, Oymakları ve Yerleşme Bölgeleri**, İstanbul, Kerkük Vakfı, 2009, s. 68–78.

⁵⁰ el-Hasani, **a.g.e.**, s. 291.

⁵¹ Mustafa Ziya, “Telafer Bir Kırılma Noktası mı?” **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 1, S. 5 (Mayıs 2009), s. 27.

⁵²Cengiz Eroğlu, vd, **Osmanlı Vilayeti Salnamelerinde Musul**, 2. B., Ankara, Global Strateji Enstitüsü, 2008, s. 162.

Salnamede adı geçen kale, Telafer Kalesi olup tarih boyunca işgallere direnmiş olan şehir halkının birlik ve beraberliğini temsil etmektedir.⁵³Telafer, Türkiye sınırına 110 km mesafede bulunan ilçe merkezi ile üç nahiye (Ilyaziye, Rabia ve Zammar) ve 120 köyden oluşmaktadır. Nüfusu 2008 yılı Kasım ayı itibarıyla 395.150'dir.⁵⁴Telafer'in önemi, Suriye'nin Kürt bölgeleri ile Irak'ın Kürt bölgelerini birbirinden ayırmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁵Bunun yanında Irak'ta ülkenin kuzeyindeki bölgesel yönetimin kontrolü dışında geçişin sağlanabileceği; Araplar ve Türkmenler ile Türkiye arasında doğrudan ilişkinin kurulabileceği tek alanı oluşturmakta ve stratejik bir koridor olma özelliği taşımaktadır. Irak'ta nüfusun tamamının Türkmen olduğu tek ve en kalabalık yerleşim birimi olan Telafer bu bağlamda Irak'taki Türkmen siyasi varlığı ve kimliğinin en belirgin olarak gözlemlendiği yerdir.⁵⁶

Yoğun nüfusu ve geniş yüzölçümüne rağmen, sadece Türkmen nüfusun yaşadığı bir yer olması sebebiyle Telafer'in il yapılmadığı iddia edilmektedir. 2002 yılında Bağdat yönetiminin, Telafer'in çevresindeki dört ilçeyle birlikte "el Cezire" adıyla bir vilayet oluşturulması kararını almasına rağmen, bu kararı uygulamaması söz konusu iddiaları destekler niteliktedir.⁵⁷Telafer'in vilayet yapılması konusu daha önce 1977 yılında da gündeme gelmiş; fakat Baas rejimi tarafından kabul edilmemiştir.⁵⁸Telafer'in il olması, diğer bir önemli Türkmen kenti olan Tuzhurmatu'nun da il olması için bir ilk adım niteliği taşıyacağından önemlidir.⁵⁹

⁵³ Habib Hürmüzlü, "Türkmen Şehri Telafer ve Yabancı İşgaline Karşı Irak'ta İlk Ayaklanma," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 1, S. 5 (Mayıs 2009), s. 33.

⁵⁴Serhat Erkmen, "Unutulmuşluğun Karanlığından Umudun Aydınlığına Uzanan Bir Türkmen Kenti: Telafer," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 1, S. 5 (Mayıs 2009), s. 8–9.

⁵⁵Bilgay Duman, "ABD Güçlerinin 2004–2005 Telafer Operasyonları ve Bıraktığı İzler," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 1, S. 5 (Mayıs 2009), s. 40.

⁵⁶Erkmen, **a.g.m.**, s. 7.

⁵⁷Bilgay Duman, "Telafer Kronolojisi," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 1, S. 5 (Mayıs 2009), s. 37.

⁵⁸Erkmen, **a.g.m.**, s. 17.

⁵⁹Rıza Çolak, "Telafer'de Sünni-Şii Anlaşmazlığı Diye Bir Problem Yok," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 1, S. 5 (Mayıs 2009), s. 53.

Telafer halkı, Türk dilinin doğu lehçelerinden Çağatayca'ya benzeyen bir şiveyle konuşur.⁶⁰Telafer merkezi tamamen Türkmenlerle meskûn iken, ilçeye bağlı bazı köylerde Araplar yaşamaktadır. İlçe toplam nüfusunun %70 kadarı Türkmen'dir; kalanı ise Arap ve diğer topluluklardan oluşmaktadır. Telafer'de bir aşiret sistemi mevcut olup, bu aşiretlerin içinde hem Sünniler hem Şiiler hem de Aleviler yer almaktadır.⁶¹

Saddam Hüseyin yönetiminin Telafer'in Araplaştırılmasına karar vermesi üzerine, Telafer aydınları geçmişte Kerkük için de aynı politikanın izlenilmiş olduğunu göz önüne alarak nüfus kayıtlarına kendilerini Arap olarak yazdırma yoluna gitmişlerdir. Böylece Telafer'e Arapların yerleştirilmesi fikri Saddam'a gereksiz gelmiş ve Telafer halkı Türkmen kimliğini koruma şansı elde etmiştir.⁶²

Bölge halkı geçimini ziraatla sağlamaktadır. Ekonomi genellikle tarım ve ticarete dayanmaktadır. Irak'ın en önemli tarım bölgesi olarak kabul edilen Telafer ilçesi; hayvancılıkta da gelişmiştir. Telafer'in bir petrol gölü üzerinde yüzdüğü, ayrıca ilçenin başta demir olmak üzere çeşitli yeraltı kaynaklarına sahip olduğu ileri sürülmektedir.⁶³

2.2.2. Erbil

Önemi bakımından Kerkük'ten sonra ikinci sırayı alan Türk ilidir. Kerkük üzerinden Bağdat'a demiryolu ile bağlı olan Erbil, Kerkük'ten 86 km uzaklıktadır. Kuzey ve güneyden Büyük Zap ile Küçük Zap, batıdan Dicle, doğudan İran sınırları arasında engebeli bir ovada kurulmuştur. Merkez ilçe, Şaklava, Mahmur, Köysancak, Revanduz ve Zebar ilçelerinden oluşmuştur.

⁶⁰ Nefi Demirci, **Dünden Bugüne Kerkük**, İstanbul, Detay Ofset, 1986, s. 10; Hürmüzlü, a.g.m., s. 32.

⁶¹ Erkmen, a.g.m., s. 7-9.

⁶² Nebil Harbo, "Telafer'in Vilayet Olması Tüm Irak'ın Çıkarıdır," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 1, S. 5 (Mayıs 2009), s. 47-48.

⁶³ Çolak, a.g.m., s. 53.

Buğday arpa, tütün, pamuk ve pirinç gibi tarım ürünlerinin yanı sıra, hayvancılık da Erbil'in önemli geçim kaynakları arasındadır. Ayrıca ilde zengin mermer yatakları da mevcuttur.⁶⁴

Erbil adı ilk kez M.Ö. 3. bin yılına ait Sümer kitabelerinde geçer. Urbilum veya Erbilum şeklindeki bu kayıtlar, Babil ve Asur kitabelerinde “dört tanrıça” anlamına gelen Erba-lylu olarak görülmektedir. Akat tanrıçası İştar'ın ibadet merkezi olarak ünlenen Erbil, çivi yazılarında “Aştar-Arbila” adı ile ve “ülke hatununun evi” biçiminde anılmaktadır. Erbil, M.Ö. 331'de Pers hükümdarı 3. Darius ile Makedonya Kralı İskender arasındaki savaşa tanıklık etmiştir.⁶⁵

Günümüzde Erbil, kentin ilk yerleşim alanı olan tarihi kale içindeki bölge ile kale dışındaki düzlükte kurulan mahallelerden oluşmaktadır. Türkmenler çoğunlukla kale içinde yerleşmişlerdir. Burada Türkmenlere özgü mimari yapılar göze çarpmaktadır. Bunların birçoğu Kerkük evlerini andırmaktadır. 1950'lere kadar kale dışında Muzaffer Gökbörü'nün ve Üzeyir Peygamber'in mezarları gibi dini ve tarihi mekânlar dışında yerleşim yoktu.⁶⁶ 1950'den sonra Erbil'e kontrolsüz bir göç başlamıştır ve kale dışına siyasi amaçlarla yerleştirilen değişik etnik kökenli yüzlerce aile, kentin nüfus yapısını değiştirse de, Türkmen kimliğini bozamamıştır.

1990'da merkezi hükümetin kuzey bölgeden çekilmesiyle bölge çeşitli Kürt gruplarının hâkimiyetine geçmiş ve böylece Erbil'de Kürtleşme başlamıştır. Yaklaşık 15 yıldır yapılan çalışmalar sonucunda bölgenin tarihi neredeyse tamamen değiştirilmiştir. O kadar ki, bugün yöre insanı yaşadıkları bölgenin “Kürdistan” olduğuna inanmıştır. Özellikle köy ve kasabalarda meskûn halkın birçoğu zamanla ve tedrici şekilde Kürtleştirilmiştir.⁶⁷

⁶⁴ Saatçi, **Irak Türkmen Boyları...**, s. 88.

⁶⁵ Abbas Ahmed, **Erbil ve Heviyetüha el-Türkmeniye**, İstanbul, Mars Matbaası, 2010, s. 25–27.

⁶⁶ Abbas Ahmed, **a.g.e.**, s. 43.

⁶⁷ Mazin Hasan, “Türkmenlerin Asimilasyonunda Erbil Örneği,” **Stratejik Analiz Dergisi**, S. 69 (Ocak 2006), s. 84; Yakupoğlu, **a.g.e.**, s. 55.

2.2.3. Kerkük

Zagros dağlarının eteklerinde deniz seviyesinden 310 m yükseklikte bulunan Kerkük şehri Musul'a 140 km Bağdat'a ise 248 km uzaklıktadır. Kent, MÖ 2. bin yılda Huriler tarafından Arrapha adıyla kurulmuş, Asur yönetimi altında özellikle MÖ 11. ve 10. yüzyıllarda büyük önem kazanmıştır. Asurlular MÖ 800'lerde Medyalılara karşı koymak amacıyla bir kale inşa ettikleri kente, hükümdarlarının adını vererek "Sartnabal'ın şehri" anlamında "Kerk Sluk" demişlerdir. Bu isim zamanla Kerkük'e dönüşmüştür. Sırasıyla Perslerin, Selevkosların, Partların ve Sasanilerin yönetiminde kalan kent, Hz. Ömer zamanında İslâm Devleti'ne bağlanmış, daha sonra Selçuklu, İlhanlı, Celayirli, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi yönetimine girmiştir. 14. yüzyılın sonlarına doğru burayı fetheden Timur döneminde Kerkük isminin ilk kez kullanıldığı Şerefeddin Ali Yezdi'nin tarihinde zikredilir.⁶⁸ Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Zaferini kazanmasıyla Kerkük'te Osmanlı hâkimiyeti kurulmuştur. Kanuni'nin Bağdat seferi sırasında önemli bir savunma merkezi olarak tahkim edilen kent sonrasında Nadir Şah tarafından işgal edilse de kısa süre içinde yeniden Osmanlılara geçmiştir. 1. Dünya savaşı sırasında Kerkük'ü işgal eden İngilizler, burada kendi yönetimlerini kurmuşlardır.⁶⁹

Düz bir ovada kurulu olan ve ortasından kışın taşan yazın ise kuruyan Hassa-su çayı geçen Kerkük şehri, H. 1308 / M. 1892 ve H. 1312 / M. 1896 tarihli Musul Vilayeti Salnamelerine göre Kale, Karşıyaka ve Korya bölümlerinden oluşur. Kale'de Hamam, Açalık, Meydan; Karşıyaka'da Çay, Çukur Musalla, Bulak, Avcı, Ahi hasan, İmam kasım, Piryadı; Korya'da ise Beyler, Şatırlı, Sarıkahya mahalleleri vardır.⁷⁰ H. 1325 / M. 1909 tarihli Musul Vilayeti Salname-i Resmîyesi'nde, "ahali- i şehir umumiyetle Türk olup Türkçe tekellüm ederler. Guraba olarak bir hayli miktar Arap ve Kürt ile kalil-i miktar İranî bulunur" denilmektedir. H. 1326 / M. 1910 tarihinde Musul vilayeti

⁶⁸ "Kerkük," *İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 290–291.

⁶⁹ Selim Matar, *Mevsu'at Kerkük Kalb-ül Irak*, Beyrut, Dar-ül-Kelime-ül Hürre, t.y., s. 39-40.

⁷⁰ Necat Kevseroğlu, *Sefahat Min Tarih Kerkük*, Kerkük, y.y., 2009, s. 6–7; Nazmi Sevgen, "Kerkük Türkleri II," *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 39 (Arlık 1970), s. 15.

hakkında hazırlanan son salnamede ise, Kerkük'ün etnik yapısı açıklanırken, “şehrin büyük kısmı Türk'tür ve bir kısmı dahi Arap, Kürt, Keldani ve Yahudi'dir. Türkler ekseriyetle Arapça ve Kürtçe bildikleri gibi, diğerleri dahi suret-i umumiyetle Türkçe konuşmaktadırlar” denilmektedir.⁷¹

Yoğun Türk nüfusuna sahip olan Kerkük, Irak Türklerinin kalbi ve kültür merkezidir. Yalnız şehir merkezinde değil, Kerkük'e bağlı nahiye ve köylerin tamamında da Türkmenler çoğunluğa sahiptir. Kerkük'ün Hristiyanları da Türkçe konuşur. Buradaki kiliseye Türkçe bilmeyen bir papaz tayin edilirse, görev yapabilmek için önce Türkçe öğrenmek zorundadır.⁷² Aynı durum tüm devlet memurları için de geçerlidir. Türkçe bilmeyen devlet memurlarının Türkçe öğrenerek kentin Türkmen halkına uyum sağlamaları gereklidir.⁷³ Bir yazarın belirttiği gibi, “Kerkük, Bursa ve Urfa kadar Türk'tür. Erzurum'un ve Harput'unkine çok yakın bir “Azeri” şivesinde, Fuzuli şiirlerinin harman olduğu türkülerle hoyratların kanatlandığı bir yerdir.”⁷⁴

Suudi Arabistan, İran ve Kuveyt ile birlikte Ortadoğu'nun en zengin petrol rezervlerine sahip bulunan ve ekonomisi büyük ölçüde bu stratejik ürünün ihracatından elde ettiği gelire bağlı olan Irak, petrol üretiminin yarıdan fazlasını Kerkük çevresindeki yatlardan sağlamaktadır. Bu nedenle Kerkük, Irak için hayati bir öneme sahiptir. Ancak dünyanın en stratejik ve değerli ürününün en zengin rezervleri üzerinde yaşayan Kerkük halkının bu muazzam servetten aldığı pay neredeyse “yok” mertebesinde. Bu aslında yalnızca Kerkük halkının değil tüm Ortadoğu halklarının yaşadığı bir dramdır. Ortadoğu halkları dünyanın en değerli servetinin üzerinde sefalet içinde yaşarken, petrolün yarattığı zenginlik büyük petrol şirketlerinin Avrupa ve ABD'deki kasalarına ve onların Ortadoğu'daki yerli işbirlikçilerinin yine Avrupa ve ABD'de bulunan banka hesaplarına akmaktadır.

⁷¹ Mahir el-Nakip, **Kerkük ve Heviyetüha el-kevmiye ve'l Sekafiye**, Cev: Habib Hürmüzlü, 1. B., İstanbul, Yaylacık Matbaacılık, 2008, s. 193.

⁷² Nazmi Sevgen “Irak Türkleri I,” **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, S. 38 (Kasım 1970), s. 11.

⁷³ Saatçi, **Irak Türkmen Boyları...**, s. 118.

⁷⁴ Ahmet Kabaklı, “Kerkük'ten Musul'dan,” **Tercüman Gazetesi**, 29 Temmuz 1970, s. 12.

Altı servet üstü sefalet olan Kerkük'te⁷⁵ ciddi bir altyapı yetersizliği vardır. Kentte içme suyu ve elektrik sıkıntısı hat safhadadır. Dünyada altıncı büyük petrol üretim merkezi olan Kerkük'te benzin karaborsada satılmaktadır.⁷⁶ 1990 yılındaki ekonomik ambargoya rağmen Kerkük'te petrol üretimi ambargo öncesi düzeyinin %70'i düzeyindedir. Bu dönemde bile dünya genelindeki petrolün %2,2'si Kerkük'ten karşılanmıştır. Bu yüzdendir ki Araplar ve Kürtler Kerkük'le yakından ilgilenmekte, zengin petrol yataklarını ele geçirmek için yoğun bir mücadele yürütmektedirler.⁷⁷

Kerkük'te halkın çoğu emlakçilik ve ziraatla uğraşır. Buğday, arpa, pirinç, nohut, bakla, darı, pamuk, susam, fasulye, pirinç ve mercimek başlıca tarımsal ürünlerdir. Ayrıca kentin çevresinde çeşitli meyve bağları vardır.⁷⁸

Kerkük'ün en büyük ilçesi olan Tuzhurmatu 1976'da Kerkük'ten ayrılıp Selahattin iline bağlanmış, Kerkük'ün adı da El-Tamim olarak değiştirilmiştir. Saddam Hüseyin yönetiminin bazı toprakları Türkmenlerden alıp Araplara dağıtmasıyla Kerkük'te hala devam eden bir arazi sorunu vardır.⁷⁹

Kerkük'ün batısında, Bağdat'tan Musul'a giden yol üzerinde Küçük Zap nehrinin oluşturduğu vadide yer alan Altunköprü nahiyesi 27 köyü ile birlikte önemli bir Türkmen merkezidir. Zap nehri üstünde 4. Murat zamanında yapılmış olan 30 metre yüksekliğindeki, her iki kanadında birer küçük kemer bulunan bir köprü, kasabayı ikiye böler.⁸⁰ Halk tarım ve hayvancılıkla geçinir. 28 Mart 1991'de Saddam Hüseyin'e bağlı güçler, bölgede 100'e yakın insanın öldürüldüğü bir katliam yapmışlardır.⁸¹

⁷⁵ Yusuf Dönmez, "Esaret Altındaki Türk Sahaları ve Kerkük Türklüğü," **Türk Dünyasında Irak Türkleri**, y.y., Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti Yayınları, t.y., s. 11.

⁷⁶ Suphi Saatçi, "Türkmenlerin Beklentileri," **Kardışlık Dergisi**, Y. 12, S. 47 (2010), s. 2.

⁷⁷ Mofak Salman Kerkuklu, **Brief History of Iraqi Turkmen**, Dublin, y.y, 2004, s. 37.

⁷⁸ Yakupoğlu, **a.g.e.**, s. 56.

⁷⁹ Münir Kâfili, "Türkmenler Haklarını Almadıkça Kerkük Sorunu Çözülmez," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 2, S. 21 (Eylül 2010), s. 81.

⁸⁰ **Musul Vilayeti 4. Salname-i Resmîyesi**, Musul, Musul Matbaası, 1907, s. 215, Milli Kütüphane Arşivi, Yer No: A960 SA 144.

⁸¹ Saatçi, **Irak Türkmen Boyları...**, s. 105.

Kerkük'ün güneybatısına düşen Milha nahiyesi Küçük Zap nehrinin üzerindedir. Türkmen, Kürt ve Arapların birlikte yaşadığı 27 köyü vardır. Kerkük'ün kuzeybatısında yer alan Şivan nahiyesinin 66 köyü bulunmaktadır. Burada da nüfus karışıktır. Kerkük'ün güneyindeki Dakuk çevresindeki 5- 6 köyün ahalisi çoğunlukla Türk'tür.⁸²

Tisin, Beşir, Bilova, Çardağlı, Kümbetler, İmam Zeynelabdin, Leylan, Ömermenden, Tazehurmatu, Tercil, Tirkalan, Yahyaova ve Yayı Kerkük'e bağlı diğer önemli Türkmen yerleşim bölgeleridir. Bölgede ayrıca, Hasadarlı, Şahseven, Yengice, Abbud, Amirli, Bastamlı, Çardağlı ve Karanoz gibi önemli Bayat köyleri yer alır.⁸³

2.2.4. Diyala

Diyala'da Türkmen nüfusu oldukça azdır; çünkü bölgedeki Türkmen aşiretleri son 50 yılda sürekli asimilasyona uğramışlar ve kimliklerini koruma çabası içinde olmuşlardır. Türkmen nüfusu; çatışmaların, savaşların, baskıların ve yoksulluğun etkisiyle yıpranmıştır. Diyala'nın doğu ve kuzeyinde Türkmenler Kürtlerle, batı ve güneyinde ise Sünni Araplarla birlikte yaşamaktadırlar. Diyala'da asimilasyon ve kimlik değiştirme süreci diğer tüm bölgelerden daha yoğun biçimde uygulanmıştır. Bölgede halk, Irak'ın diğer kısımlarında olduğu gibi toprağa bağlı olarak yaşar; ancak susuzluk, sürekli çatışma ortamı ve tarım tekniklerinin geriliği nedeniyle fakirlik çok belirgindir.⁸⁴

Diyala'daki Türkmenlerin neredeyse tamamı tek bir aşiretin üyesidir ve yaklaşık % 60'ı Şii'dir. Bölgede yoğun biçimde yaşanan mezhep çatışmaları Türkmenler arasında görülmemektedir. Arap kültürel etkisinin yüksek olduğu bölgede konuşulan Türkmence, Arapçadan çok fazla kelime içermektedir.

⁸² Musul Vilayeti 4. Salname..., s. 215.

⁸³ Saatçi, Irak Türkmen Boyları..., s. 120-156.

⁸⁴ Serhat Erkmen, Unutulmuş Türkmen Diyarı Diyala, Rapor No: 7, Ankara, Orsam Yayınları, 2009, s. 5-7.

Diyala'daki toplam Türkmen nüfusu 70.000 civarında gösterilmektedir. Bu rakam Türkmenlerin gerçek sayısını değil, sayımda kendisini Türkmen olarak yazdırma cesaretini gösterenlerin sayısıdır. Diyala'nın gerçek Türkmen nüfusunun bunun iki katı kadar olduğu söylenebilir.⁸⁵

Irak'ın İran'a açılan bir sınır yerleşmesi olan Diyala'ya bağlı Hanekin ilçesinde halkının %80'i Türkmen'dir. Bölge, Kerkük'ten sonra Kuzey Irak'ın ikinci büyük petrol üretim merkezidir.⁸⁶ İran'dan gelen ve Diyala nehrinin bir kolu olan Vend Irmağı Hanekin'den geçer ve beldeyi ikiye ayırır. Bu nehir üzerinde Osmanlı zamanından yapılmış bir taş köprü bulunmaktadır. Telhana, Hacıkara, Abdullah Bey ve Paşaköprü adlarında dört mahallesi vardır.⁸⁷ Kentte birçok tarihi eser ve kutsal mekân vardır. Bu kutsal mekânlardaki adak ve ziyaretler eski Türk inançlarının canlı bir biçimde yaşadığını göstermektedir. Ancak bu inançlar eski şeklini olduğu gibi muhafaza etmekten ziyade, daha çok İslâmî motif ve unsurlar eklenerek değişikliğe uğramıştır.⁸⁸

Kerkük'ün 131 kilometre güneydoğusuna düşen Kifri, uzun yıllar Kerkük'e bağlı bir ilçe iken Bağdat yönetiminin Araplaştırma politikası çerçevesinde Diyala iline bağlanmıştır. Bir zamanlar Kerkük'ten sonra en önemli Türkmen merkezi olan Kifri'deki Türkmen halkının çoğu, uzun yıllar boyunca önce Bağdat yönetiminin, sonra da Kürtlerin baskılarından bunalıp bulundukları toprakları terk etmişlerdir.

Kifri'ye bağlı 40.000 nüfuslu Karatepe nahiyesinde Türkmenler%60'la en kalabalık gruptur. Nahiyeğe bağlı 62 köyün 10'u Türkmen, 46'sı Arap ve 6'sı Kürt köyüdür. 70.000 nüfuslu Cevle (Karaoğlan) nahiyesinin %20'si Türkmence konuşmaktadır; ancak baskı ve asimilasyon politikaları yüzünden Türkmen kimliği zayıflamıştır. Türkmenler arasında işsizlik hat safhadadır.

⁸⁵ Erkmen, *Unutulmuş...*, s. 7-8.

⁸⁶ Yakupoğlu, *a.g.e.*, s. 61.

⁸⁷ el-Samancı, *a.g.e.*, s. 92.

⁸⁸ Necdet Yaşar Bayatlı, "Diyale- Hanekin İlçesinde Kutsal Mekânlar ve Bu Yerler Etrafında Oluşan İnanç ve Pratiklerde Eski Türk İnançlarının İzleri," *Kardaşlık Dergisi*, Y. 1, S. 44 (2009), s. 40.

Hanekin'e bağlı 44.000 nüfuslu Kızlarbat nahiyesinin 15 köyünden 4'ü Türkmen köyüdür. 240.000 nüfuslu bir ilçe iken İran-Irak savaşı sonrasında yaşanan göçler nedeniyle bugün 30.000 kişinin yaşadığı bir nahiye olan Mendeli'de nüfusun %30 kadarı Türkmen %60'ı Arap ve %10'u Kürttür. Nahiyeye bağlı 5 köyden 4'ü Arap ve 1'i Kürt köyüdür. Bölgedeki en büyük Türkmen aşiretleri Bayat, Neftçi, Çuhadar, Çeçuni'dir. Kazaniye nahiyesinin birkaç yıl önce 18.000 olan nüfusu susuzluk nedeniyle hızla azalmaktadır. Bugün nüfus 13.000 kadar düşmüş olup, bunun yaklaşık % 40'ı Türkmen'dir. Şahraban ve Bakuba, Diyala'nın diğer önemli Türkmen yerleşim bölgeleridir.⁸⁹

2.2.5. Selahaddin

Selahaddin vilayetine bağlı olan Tuzhurmatu, Kerkük, Erbil ve Telafer'den sonraki Irak'taki en büyük Türkmen yerleşim merkezidir. Halkın toprağa bağlı üretim ilişkisine sahip olduğu ilçede temel örgütlenme biçimi aşirettir. 2003 yılındaki Amerikan işgalinden önce 128.000 olan nüfus bugün 190.000'e çıkmıştır. Irak'ta nüfusun en hızlı arttığı yerlerden birisidir. İlçe merkezinde yaşayanların çoğu Şii'dir. Köylerde ise çoğunluk Sünni'dir. Ancak Türkmenler arasında mezhep farklılığından kaynaklanan bir ayrışma yoktur. Türkmenlerin çoğu İhtiyarlı ve Bayat aşiretlerine mensuptur. Merkez nüfusunun üçte birinden fazlasını Türkmenler oluşturmaktadır. Türkmenlerin çoğunlukla yaşadığı mahalleler Mustafa Ağa, Aksu, Molla Sefer, Orta ve Çakkala mahalleleridir. Tuzhurmatu'ya bağlı en büyük köylerden 14.000 nüfuslu Yengice halkının tamamı Türkçe konuştuğu halde köyde kendisini Arap olarak tanımlayanların oranı %20'dir. Çardaklı, Bastamlı, Hasadarlı,

⁸⁹el-Samancı, a.g.e., s.91-93; Erkmen, *Unutulmuş...*, s. 8-10.

Köküz, Amirli, Biravcılı ve Kornaz köyleri Türkmenlerin yaşadığı diğer yerleşim bölgeleridir.⁹⁰

Tuzhurmatu, stratejik önemi nedeniyle Kürtlerin üzerinde hak iddia ettikleri bir bölge olduğundan, Birleşmiş Milletler raporunda tartışmalı bölgeler kapsamında değerlendirilmiştir. Kerkük ile Diyala Türkmenleri arasında geçiş ve bağlantı noktası olan Tuzhurmatu'da Irak hükümeti tarafından keşfedilip rezerve olarak tutulmak üzere kapatılan bir miktar petrol bulunmaktadır.⁹¹

⁹⁰ Serhat Erkmen, **Tuzhurmatu Türkmenleri: Bir Başarı Hikâyesi**, Orsam Raporu No: 6, 2009, s. 5-9.

⁹¹ Erkmen, **Tuzhurmatu....**, s. 6.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI SONRASI DÖNEMDE IRAK TÜRKMENLERİNİN DURUMU

1.1. MUSUL SORUNU

Yüzyıllarca Osmanlı yönetiminde kalan Musul vilayeti, bölgede zengin petrol yatakları bulunduğunun anlaşılması üzerine 19. yüzyılın son çeyreğinde Batı emperyalizminin ilgi odağı haline gelmiştir. 2. Abdülhamit 1888’de yayınladığı iki fermanla Musul ve Bağdat vilayetlerindeki petrol sahalarını Hazine-i Hassa mülkü olarak kaydettirmiştir. 1903 yılında Berlin-Bağdat demiryolu hattının yapımını üstlenen Alman Deutsche Bank yönetimindeki Anadolu Demiryolu Şirketi, hattın geçtiği topraklarda bulunabilecek hammadde kaynaklarını çıkartma ve işletme hakkını Osmanlı Devleti’nden alır. 1907’den itibaren yarışa İngiliz ve Amerikalı grupların da girmesiyle Musul petroleri üzerindeki mücadele kızışır. 1908’de meşrutiyetin ilanı ile birlikte 2. Abdülhamit’in daha önce Hazine-i Hassa mülküne kaydettirdiği petrol alanları Maliye Nezareti’nin denetimine verilerek Devlet hazinesine aktarılır. 1912’de Alman ve İngiliz grupları, Osmanlı Devleti’nden Musul petrollerini işletme ayrıcalığını almak amacıyla birleşerek, Turkish Petroleum Company adlı şirketi kurarlar. İngiliz D’arcy grubunun da katılımıyla güçlenen şirket, Babıâli’den istediği ayrıcalığı, İstanbul’daki Alman ve İngiliz büyükelçilerinin ortak girişimiyle 1914 yılında alır. Sadrazam Said Paşa’nın Turkish Petroleum Company’e 28 Haziran 1914 tarihli yazısı bir ayrıcalık vaadidir. Fakat Dünya Savaşı’nın başlaması işlemlerin sonuçlanmasını engeller.⁹²

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi’nin 7. maddesi, “müttefiklerin güvenliklerini tehlikede gördükleri anda Osmanlı topraklarının herhangi bir parçasını işgal edebilecekleri” hükmünü içermiştir.

⁹² Fadıl Hüseyin, **Müşkülât el-Musul**, 3. B., Bağdat, Eşbiliye Yayınları, 1977, s. 303–305.

Mütareke imzalandığında İngiliz kuvvetleri Musul'dan 13 mil uzaklıkta bulunuyorlardı. 2 Kasım 1918'de İngiliz komutanı Musul'da bulunan 6. Ordu komutanı Ali İhsan Paşa'ya gönderdiği bir mektupla Musul'u işgal emrini aldığını bildiriyor ve hemen Türk kuvvetlerinin şehirden çekilmesini istiyordu. Bölgede bulunan İngiliz komutanlarına Mezopotamya'nın Musul'u da ihtiva ettiği ve mütareke hükümlerince işgal edilmesi emri verilmişti. Ali İhsan Bey Musul'u teslim etmeyi kabul etmedi ve uzun müzakerelerden sonra İngilizlerin isteğini İstanbul'a ileterek talimat istedi. İstanbul'un emri üzerine 5 Kasım'da Musul İngilizlere bırakıldı. Son Osmanlı askeri 15 Kasım 1918'de Musul'dan ayrıldı. 13 Kasım'da Süleymaniye, 20 Kasım'da Telafer, Sincar ve Zibar, 21 Kasım'da Akra İngilizlerin denetimine girdi. Musul vilayetinin Osmanlı askerlerince boşaltılması 30 Kasım 1918'de, İngilizlerce işgali ise 6 Aralık 1918'de tamamlandı. Diyarbakır Vilayeti'ne çekilen 6. Ordu, karargâhını Nusaybin'de kurdu.⁹³

Batı cephesinde Yunan ordusu ile savaşlar devam ederken, Mustafa Kemal Musul'un durumunu göz ardı etmemiştir. 1 Şubat 1922'de Milli Savunma Bakanlığı'na verdiği talimatta, "Faysal'ın Irak'ta hükümet kurmak, İngilizlerin de Musul ilini siyasi manda altında bulundurmak isteği, yapılan siyasi faaliyetlerden anlaşılmaktadır; bu sebeple esasen Misak-ı Milli sınırları içinde kalan Musul ilinin kurtarılması amacıyla Revanduz bölgesine bir kısım kuvvet gönderilmesini" istemişti. Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı üzerine, Suriye ve Antep bölgelerinde çeşitli görevler almış bulunan Kaymakam Özdemir Bey (Ali Şefik Özdemir) komutasında bir askeri heyet yöreye gönderilmişti.⁹⁴

Revanduz'da üslenen Özdemir Bey, kendisine katılan aşiret güçleriyle birlikte 31 Ağustos 1922'de saldırıya geçmiş ve Derbent muharebesinde İngilizleri yenilgiye uğratmıştır. Özdemir Bey'in kazandığı başarı, Ankara'da

⁹³Tahir Kodal, *Paylaşılamayan Toprak, Türk Basınına Göre (1923–1926) Musul Meselesi*, 1. B., İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2005, s. 47–48; Hüseyin, Fadıl, *a.g.e.*, s. 2; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 62.

⁹⁴Cemal Kemal, "1. Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi," *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, S. 4 (2007), s. 670–671.

Musul'un kurtarılabileceği yönündeki umutları güçlendirdi. Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa, 7 Eylül 1922'de Doğu ve El-Cezire Cephe Komutanlıklarına çektiği telgrafta "Musul'un silahla alınacağını" bildirdi. Fevzi Paşa'nın planına göre, El-Cezire Cephesi bütün kuvvetiyle Dicle'nin iki tarafından Musul yönünde taarruz edecekti. Ancak plan uygulanmadı. Lozan Barış Konferansı'nın başlaması ile de askeri yöntemler askıya alındı ve sorunun diplomatik yöntemlerle çözülmesi gereği ön plana çıktı.⁹⁵

Lozan'da Musul sorunu önce ikili görüşmelerle çözülmeye çalışıldı; 28 Kasım 1922'de İsmet Paşa, 6 Aralık 1922 tarihinde de Dr. Rıza Nur Bey, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile konuyu görüştü. Bu görüşmelerden sonuç alınamayınca çözüm arayışları sınır sorunlarıyla ilgili komisyon toplantılarında sürdürüldü. Komisyonun 23 Ocak 1923 tarihli oturumunda Musul sorunu ele alındı. Musul vilayetinin Türk toprağı olduğunu bildiren İsmet Paşa, görüşlerini etnografik, siyasal, tarihi, askeri ve stratejik ve coğrafi ve ekonomik olmak üzere beş ana nedene dayandırarak ortaya koymaya çalıştı. Ardından Lord Curzon söz alarak İsmet Paşa'nın ortaya koyduğu nedenlere tek tek cevap vererek İngiliz tarafının görüşlerini açıkladı.⁹⁶

Birinci Lozan Konferansı, 3 ay süren müzakerelerin ardından 1923 yılı Şubat ayı başında herhangi bir karar alınamadan kesintiye uğradı. İkinci tur görüşmeler Nisan ayında başladı ve üç ay sürdü. Lozan Antlaşması 24 Temmuz 1923'te imzalandı. Antlaşmanın Musul'la ilgili 3/2. maddesinde, Irak ile Türkiye'nin arasındaki sınır anlaşmazlığının dokuz ay içinde Türkiye ile İngiltere arasında yapılacak ikili görüşmelerle çözülmesi, kesin bir sonuca ulaşılamaması halinde sorunun Milletler Cemiyeti bünyesinde çözülmesi öngörülmüyordu.⁹⁷

Türk-İngiliz ikili görüşmeleri, 1924 yılının Mayıs-Haziran aylarında İstanbul'da yapıldı. Haliç'teki eski Bahriye Nezareti binasında yürütülen

⁹⁵Mim Kemal Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, 1987, s. 89.

⁹⁶Ali Naci Karacan, **Lozan**, İstanbul, Nokta Kitap, 2007, s. 209–210.

⁹⁷Hüseyin, Fadıl, **a.g.e.**, s. 34 vd.

görüşmelerde Türk tarafını Fethi (Okyar) Bey, İngiliz tarafını Sir Percy Cox temsil etti. Fethi Bey, Lozan'da savunulan Türk görüşlerini tekrar ederken, Cox, Musul vilayetinin Türkiye'ye verilmesi bir yana, Hakkâri'nin de Irak'a verilmesini talep etti⁹⁸. İkili görüşmelerde bir sonuca varılmayacağı anlaşılınca konferans dağıldı ve Eylül 1924'te İngiltere, Lozan Antlaşmasının 3/2. maddesi gereğince, sorunun çözümü için Milletler Cemiyeti Konseyi'ne başvurdu. İngiltere, Milletler Cemiyeti'nin en etkin ve güçlü üyesi idi; Türkiye ise örgüte üye bile değildi. Dolayısıyla sorunun Milletler Cemiyeti platformuna taşınmasının tamamen İngiliz çıkarına olduğu belliydi. Esasen İngiliz tarafı, İstanbul'daki ikili görüşmelerde Hakkâri'nin Irak'a verilmesi şeklinde Türk tarafının kabul edemeyeceğini bildiği aşırı bir talepte bulunarak, sorunun Milletler Cemiyeti'ne taşınmasını özellikle planlamıştı.

Milletler Cemiyeti Meclisi'nde 20 Eylül 1924 günü başlayan görüşmede Türkiye'yi yine Fethi Bey temsil etti. Fethi Bey, Türk tarafının Lozan'dan beri sürdürdüğü çizgiyi koruyarak, Musul'un geleceğine Musul halkının karar vermesini yani bölgede plebisit yapılmasını önerdi. İngiliz temsilcisi Lord Parmoor ise, sorunun Musul'un geleceği ile ilgili olmayıp, Türkiye – Irak sınırının saptanmasına yönelik teknik bir sorun olduğunu öne sürerek plebisit önerisine karşı çıktı. İngiliz temsilcisi sorunun çözümü için tarafsız üyelere oluşan bir komisyonun yerinde yapacağı incelemeler sonunda hazırlayacağı rapor üzerinde görüşüp bir karara varılmasını önerdi. Milletler Cemiyeti Meclisi, 30 Eylül'de İngiliz önerisini onaylayarak Musul Sorununu incelemek üzere bir komisyon oluşturulmasını kabul etti.⁹⁹

Milletler Cemiyeti'nin onayıyla kurulan inceleme komisyonu Macaristan eski başbakanı Kont Pal Teleki, İsveç'in Bükreş Büyükelçisi Af Wirsén ve Belçikalı emekli Albay Paulis'ten oluşuyordu. Komisyon, Londra ve Ankara'yı ziyaret ettikten sonra Bağdat'a gitti. 16 Ocak 1925'te Bağdat'ta İngiliz Yüksek Komiseri Sir Henry Dobbs'la görüşüp bilgi aldıktan sonra Musul vilayetine

⁹⁸ Kaymaz, **a.g.e.**, s. 355

⁹⁹ Kaymaz, **a.g.e.**, s. 391-396.

gitti. İnceleme komisyonuna refakat eden Türk heyetinin başkanlığını ordu müfettişi Cevat Paşa yapıyordu.¹⁰⁰

Komisyonun, 1925 yılı Ocak ayı sonunda başlayıp, Mart ayı ortalarında sona eren incelemeleri sırasında İngiliz ve Iraklı yetkililerin baskılarına rağmen halk, başta Musul olmak üzere çeşitli yerlerde Türk heyetine sevgi gösterisinde bulunmuş, Türkiye lehine gösteriler yapmıştır. Komisyon raporunda da ayrıntılı olarak yer alan Musul'daki olaydan sonra gösteri yapanlar tutuklanmış, komisyonun yaptığı çalışmalar ve komisyon üyeleri sıkı bir takibe alınmıştır. Komisyon üyeleri ve görevlendirdiği tali komisyonlar, Musul, Erbil, Kerkük, Sincar, Telafer, Akra, Altinköprü, Süleymaniye, Zaho, Dahok'taki halkla temasta bulunmuş, görüştükleri kişilere çeşitli sorular sormuşlardır. Görüşmelere katılanların birçoğu, baskılara rağmen Türkiye'yi istediklerini çeşitli şekilde ifade etmişlerdir.¹⁰¹ Ancak komisyon üyeleri, incelemeleri boyunca tarafsız bir yaklaşım sergilemeyerek İngiliz isteklerini karşılayacak bir rapor hazırlama gayreti içinde olmuşlardır. Komisyon incelemeleri sürerken, Şubat ayında Doğu Anadolu'da, İngilizler tarafından kışkırtıldığı anlaşılan Şeyh Said ayaklanmasının patlak vermesi de Türkiye karşıtı bir rapor hazırlanmasında etkili olmuştur.

Komisyonun 16 Temmuz 1925'te Milletler Cemiyeti'ne sunduğu raporda, Musul vilayetinde çoğunluğu, sayıları 500 bin kadar olan Kürtlerin oluşturduğu, Kürtlere idari ve kültürel özerklik verilmesi kaydıyla Musul'un Irak'a, aksi halde Türkiye'ye bırakılmasının uygun olacağı, bu durumda Küçük Zap çizgisinin sınır olabileceği önerilmektedir. İktisadi olarak Musul'un Irak'a bağlanmasının daha uygun olacağına dikkat çekilmekte, İngiltere'nin Hakkâri üzerindeki iddialarının ise, kabul edilemeyeceği belirtilmektedir.¹⁰²

Türkiye'nin itirazı üzerine Milletler Cemiyeti Lahey Adalet Divanı'ndan görüş istemiş, Divan, Türk tarafının itirazını haksız bulan bir karar vermiştir.

¹⁰⁰ Yaşar Canatan, **Türk-İrak Münasebetleri (1926-1958)**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 31-32.

¹⁰¹ Hüseyin, Fadıl, **a.g.e.**, s. 145 vd.

¹⁰² Kaymaz, **a.g.e.**, s.458-471.

Milletler Cemiyeti Meclisi, Türkiye'nin karşı çıkmasına rağmen 8 Aralık'ta Divan'ın kararını benimsediğini açıklamış, hemen arkasından 16 Aralık 1925'te de İnceleme Komisyonu raporunu kabul ederek, Musul'un Irak'a bırakılmasını onaylayan kararını almıştır.¹⁰³

Türkiye, 5 Haziran 1926'da İngiltere ve Irak ile imzaladığı Türkiye – Irak Sınırı ve İyi Komşuluk (Ankara) Antlaşması ile Milletler Cemiyeti kararını kabul etmiştir. 18 maddeden oluşan Ankara Antlaşması'na göre, Milletler Cemiyeti tarafından belirlenen sınır, Türkiye lehine yapılan bazı küçük değişikliklerle Türkiye ile Irak arasındaki sınırı oluşturmuştur. Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından itibaren 25 yıl süre ile Irak Hükümeti'nin Musul'dan elde edeceği petrol gelirlerinin % 10'unu Türkiye'ye vermesi öngörülmüş, 1951 yılına kadar Irak tarafından Türkiye'ye ödeme yapılmıştır.¹⁰⁴

1.2. İNGİLİZ MANDA YÖNETİMİNDE IRAK TÜRKMENLERİ

Musul, Kerkük ve Erbil'de yaşayan Türkmenlerin ileri gelenleri, Birinci Dünya savaşından sonra Irak'ta kurulan İngiliz manda yönetimine karşı mücadele etmek için harekete geçmişlerdir. Bunlar, güçlerini ve desteklerini Anadolu'da yürütülen milli mücadeleden almışlardır. İngilizlerin, bölge halkını Türkler aleyhine kışkırtmak için gerçekleştirdikleri çalışmaları etkisiz kılmak için önlemler alınmaya çalışılmıştır. İngilizlerin kullandığı yöntem, bölgede siyasi güce sahip olan kişileri para ile satın almak, başka deyişle, tahsisata bağladığı yerel dinsel ve toplumsal liderler eliyle kendi yönetimini kurmak ve sürdürmektir. Türkmen ileri gelenleri, bu yöntemi boşa çıkarmak için bölge halkının İngiliz işgaline karşı direnmelerini örgütlemeye çalışmışlardır. Bu süreçte özellikle Erbil'de Küçük Molla Efendi'nin (1867–1943) faaliyetlerinin etkili olduğunu görüyoruz. Camilerde Küçük Molla Efendi'nin sohbetlerine katılan halkın, işgale karşı mücadele etmeleri gerektiği yönünde teşvik

¹⁰³ Kaymaz, a.g.e., s. 543-557.

¹⁰⁴ Kaymaz, a.g.e., s. 594-595.

edildiklerini fark eden İngilizler, Erbil'de bulunan 12 camiden 10'unu çeşitli bahanelerle kapatarak işgal karşıtı propagandaları engellemeye çalıştılar. Fakat bu faaliyetler, bu kez Küçük Molla Efendi'nin evinde devam etti.¹⁰⁵

Küçük Molla Efendi'nin Erbil'deki çalışmalarıyla eş-zamanlı olarak, Bağdat, Musul ve Kerkük'te Türk hâkimiyetini yeniden sağlayabilmek için Bağdat'ta bir Türk cemiyeti kurulmuştur. Kısa bir sürede örgütlenen cemiyetin bir şubesi de Nuri Efendi tarafından Mayıs 1913'te Musul'da açılmıştır. Zamanla Türk ve Kürt kökenli subaylar ve emekli veya görevine son verilmiş olan birçok Arap subayı da bu cemiyetin etrafında toplanmıştır. Gizli bir şekilde faaliyetine devam eden bu cemiyetin Musul'daki şubesinin başına Kerküklü Binbaşı Abdülcabbar getirilmiş, birçok Türk subayı da onun yanında yer almıştır.¹⁰⁶ Ayrıca Türkmenler, İngiliz işgaline karşı direniş içinde olan diğer cemiyetlerle de işbirliği yapmışlardır. Bunlardan en önemlisi, Arap milliyetçilerinin direniş örgütü olan el-Ahd idi. Direniş örgütleri arasındaki işbirliği öylesine sıkıydı ki, el-Ahd'ın Kuzey Irak'taki kolu olan el-Ahd el-İrakiye Cemiyeti'nin başına Telaferli Türkmen asıllı Ziya Yunus getirilmişti.¹⁰⁷

Bu cemiyetlerin faaliyetleri sonuç vermiş ve 1920 yılının Haziran ayında Irak'ın kuzeyindeki en büyük Türkmen ilçesi olan Telafer'de başlayıp dalga dalga bütün Irak'a yayılan İngiliz karşıtı ayaklanma işgal yönetimini sarsmıştır. Ayaklanmadan önce Telafer'i Musul'a bağlayan telgraf kablolarını keserek Musul'daki İngiliz güçlerinin Telafer'e gelmesi geciktiren direnişçiler, ardından İngiliz kışlasına düzenledikleri bir baskınla buradaki askerleri etkisiz hale getirmişlerdir. İngilizlerin bölgenin denetimini kaybetmelerine yol açan eyleme Türkmen aşiretleri ile birlikte bazı Arap aşiretleri de katılmıştır. Fakat düzen ve eşgüdümünden yoksun olan hareket uzun süre etkili olamamıştır. İngilizlerin ayaklanmayı bastırmak için büyük bir askeri güçle harekete geçtiği haberini alan Telaferliler şehri boşaltmışlardır. Aşiretler ise dağılmıştır. 9

¹⁰⁵ Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, 1. B., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2003, s. 182-183.

¹⁰⁶ Kahtan Abus el –Telaferi, **Savret Telafer 1920**, Bağdat, y.y, 1969, s. 62.

¹⁰⁷ Hürmüzlü, **a.g.m.**, s. 34.

Haziran 1920’de şehre giren İngiliz birlikleri evleri, çiftlikleri ve önlerine gelen her şeyi yakmış ve tahrip etmişlerdir.¹⁰⁸ Onu örgütleyenlerin amacından saparak, aşiretlerin neden olduğu denetimsiz yağma ve çapul eylemlerine dönüşen ayaklanma birkaç ay süreyle Irak’ı tam bir kargaşa ortamına sürüklemiştir. Yaz sonuna doğru tavsayan olaylar 1921 yılının ilk aylarında İngilizler tarafından tamamen kontrol altına alınmıştır.

1921 Temmuzunda Faysal’a kral olarak taç giydiren İngilizler, bu suretle kurulan Irak Devleti’ne meşruiyet kazandırmak için göstermelik bir halk oylaması düzenlemişlerdir. Sözde referandumda, alınan tüm önlemlere karşı Faysal aleyhinde oy kullanan tek merkez Kerkük olmuştur. Kerkük halkının yapılacak olan genel seçimleri de boykot edeceğinin anlaşılması üzerine 1923 yılı ortalarında Kerkük’e gelen Irak’taki İngiliz Yüksek Komiseri Henry Dobbs, halkın seçimlere katılmasını garantilemek için şehrin ileri gelenleri ile görüşmüş ve Irak Türkmenlerinin kültürel haklarını garanti altına almaya hazır oldukları sözünü vermiştir. Böylece Türkmenler ikna edilerek şehirde seçim çalışmalarına başlanmıştır.¹⁰⁹ Ancak seçimlerden sonra, 4 Mayıs 1924 tarihinde Kerkük’te meydana gelen bir olay, Türkmenlerin İngiliz manda yönetimiyle zaten mesafeli olan ilişkilerini iyice bozmuştur. Türkmenler, Levy adı verilen Asurî askeri birlikleri ile Kerkük halkı arasında şehir pazarında çıkan ve Asurî askerlerinin sivil halkın üzerine ateş açmalarıyla katliama dönüşen olaydan hükümeti sorumlu tutmuşlardır. Olayda resmi rakamlara göre 50’ye yakın sivil hayatını kaybetmiştir. Türkmen kaynaklarına göre ise, ölü sayısının 200’dür. Katliamın sorumlularının işledikleri cinayetlerin ağırlığıyla orantılı cezalara çarptırılmadan Kerkük’e nakledilmeleri halkın yönetime karşı güvensizliğini arttırmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁸ Hürmüzlü, **a.g.m.**, s. 34–35.

¹⁰⁹ Qassam K.H. Al. Jumaily, **Irak ve Kemalizm Hareketi (1919–1923)**, Hazırlayan: İzzet Öztoprak, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999, s. 107- 108.

¹¹⁰ Necat Kevseroğlu, **Min Havadis Kerkük 1700–1958**, C. 1, Kerkük, Daire el-Terbiye vel Sekafe Li’l Cebhe el-Türkmeniyye, 2006, s. 128; Avni el- Davudi, **Kerkük el- Madine el- Zahika Bil- Nar Ve’l Nur**, Süleymaniye, Mektep el-Fikir Ve’l Teviye Yayınları, 2002, s. 10–11.

İngiliz yönetimi, Irak'taki Türkmenlerin Anadolu ile bağlarını kesmek ve nüfuslarını olduğundan daha az göstermek için sürekli bir çaba içinde olmuşlardır. İngilizler bunu, çeşitli baskı ve sindirme politikaları ile ve Türk soylu insanları Arap ve Kürt kimliği altında göstermek suretiyle yapmışlardır. Irak hükümetinin 1931 yılında Türkmen öğretmen ve memurlarını Kerkük dışına, Türkmenlerin yaşamadığı bölgelere sürme kararı¹¹¹ daha sonra benzerleri yaşanacak baskı yöntemlerinin ilk örneğidir. İngilizler, Irak'taki egemenliklerine tehdit oluşturabilecek en önemli güç olarak Türkiye'yi gördüklerinden bu tür bir politika izlemeleri kendileri açısından akılcıdır. İngilizlerin Türkmen varlığını küçültme ve süreç içinde yok etme politikası, uzun vadede Arapların ve Kürtlerin çıkarlarıyla örtüştüğü için etkili olmuştur. Türkmen aydınlarının Türkmenlerin haklarını koruma yönündeki çabaları, baskı politikaları karşısında etkili olmamıştır.

1.3. KRALİYET DÖNEMİNDE IRAK TÜRKMENLERİ

1. Faysal döneminde kabul edilen ilk Irak Anayasası'nın 14. maddesinde Irak halkının Arap, Kürt ve Türk unsurlardan oluştuğu zikrediliyordu.¹¹² 30 Mayıs 1932 tarihinde bağımsız devlet statüsüyle Milletler Cemiyeti'ne üye olan Irak Krallığı'nın yayınladığı bildirmede Türklerin ve diğer azınlıkların varlığı kabul ediliyor ve azınlıklar garanti altına alınıyordu.¹¹³ Söz konusu bildirge ile ülkede yaşayan bütün halkların hayat ve özgürlüklerinin Devlet'in güvencesi altında olduğu ilan edilmişti. Aynı bildirmede, Milletler Cemiyeti'ne taahhüt edilen hususların Irak'ın temel kanunları olarak kabul edildiği de bildirilmişti. Bu taahhütlerin gereği olarak çıkarılan "mahalli diller" kanunu ile Kerkük ve Erbil başta olmak üzere bazı Türk bölgelerinde

¹¹¹ Ala el-Saffar; Abdulrezzak el-Neddavi, **el- Türkmen ve el- Irak ve Kerkük Cedeliye el- Tedahil Ve'l Beka**, 1. B., Bağdat, Muesseset-ül Muhtar Li'l- Tibaa Ve'l Neşr, 2007, s. 68-70.

¹¹² Abdulhaluk Çay, "Irak Türklerinin Tarihine Kısa Bir Bakış," **Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri**, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1987, s. 26.

¹¹³ Erşat el-Hürmüzi, **el-Türkman Ve'l Vatan el-Irak**, 3. B., Beyrut, Dar-ül Arabiya Li'l Mevsuat, 2005, s. 26.

yargılamanın Türkçe yapılması, Türkmenlerin çoğunluğu oluşturduğu bölgelerdeki ilkokullarda öğrenimin tamamen Türkçe yapılması hükme bağlanmıştır.¹¹⁴ Ancak kâğıt üzerinde tanınan bu haklar hiçbir zaman uygulamaya tam olarak yansımamıştır. Onların kültürel haklarını tanımak bir yana, yönetim, Türkmenlere Iraklılık ve bununla birlikte Araplık bilinci aşılama çalışıyor ve Irak'ta yaşayan Türkmen varlığının asimile edilmesi için çeşitli yollara başvuruyordu.¹¹⁵ Esasen daha bildirge yayınlanmadan önce -1931 yılında- okullardaki Türkçe eğitim Kerkük dışında bütün Türkmen bölgelerinin okullarından kaldırılmış, Kerkük'te de haftada birkaç saate indirilmişti. 1937'de Kerkük'teki okullardan da kaldırılacak ve Türkmenlere tamamen Arapça eğitim verilmeye başlayacaktır.¹¹⁶

Irak Türkmenlerinin en yoğun yerleşme merkezi olması sebebiyle Kerkük, yönetimin en çok baskı uyguladığı bir şehir haline gelmiştir. Burada yaşayan Türkmen öğretmen ve aydınları sürekli sindirme ve sürgün uygulamalarına maruz kalarak çeşitli haksızlıklara uğramışlardır. Hükümet, Türkmen memur ve öğretmenleri sistemli bir şekilde Güney Irak bölgesine sürmüştür. 1936 ve 1941 yıllarında kapsamlı sürgünler yaşanmıştır.¹¹⁷

Türkmen bölgelerinin, özellikle Kerkük'ün etnografik yapısını değiştirmek amacıyla Irak Hükümeti'nin yaptığı çalışmalar Kral Gazi döneminde başlamış ve artarak sürmüştür. Bu dönemde Arapları Kerkük'e yerleştirmek için Havice sulama projesinin yapımına başlanmıştır. Proje tamamlandıktan sonra Kerkük çevresindeki arazi Arap asıllı Ubeyd ve Cubur aşiretlerine dağıtmaya başlanmıştır. Kifri, Tuzhurmatu ve Erbil'e bağlı olan Mahmur bölgesine de yine Arap aşiretleri yerleştirilmiştir.¹¹⁸

1941 Şubatında Irak'a gizli bir seyahat yapan Bingöl Mebusu Necmeddin Sahir, Irak Türkmenlerinin durumunu şöyle dile getirmektedir:

¹¹⁴ "Irak Türkleri," **Türk Ansiklopedisi...**, s. 460.

¹¹⁵ Saatçi, **Tarihten Günümüze...**, s. 207.

¹¹⁶ Abdüllatif Benderoğlu, **el Türkmen Fi Irak el- Sevre**, Bağdat, Cumhuriyet Matbaası, 1973, s. 18–19.

¹¹⁷ Saatçi, **Tarihten Günümüze...**, s. 208.

¹¹⁸ el-Saffar; el-Neddavı, **a.g.e.**, s. 72.

“Söylenildiğine göre, Musul, Erbil, Süleymaniye ve Kerkük mintikâsındaki Türkler, umumiyet itibari ile gayri memnun bir hayat geçirmektedir... Bu mutasarrıflıklara son zamanlarda daha ziyade mufrıt Arap taraftarı olanlar mamur edilmektedir... Şehir itibari ile Erbil ve Kerkük’te mütekâsif olarak bulundukları anlaşılan Türklerin memnuniyetsizliklerini en ziyade Türkçe tedrisatın tahdidi teşkil etmektedir... (Türkçe dersi) Türklerin toplu olarak yaşadıkları yerlerdeki mekteplerde üç, dört yıl önce daha fazla olduğu halde son zamanlarda haftada bir iki defaya indirilmiştir. Bu hal Türk kardeşlerimizi maruz kaldıkları mücadele bakımından çok müteessir etmiştir. Türkler bu vaziyet karşısında dil birliğini kayıp etmemek için kendi aralarında, mektep köşelerinde ve aile yuvalarında konuşma ve toplanmalarla bilhassa yeni yetişen Türk çocuklarına güzel Türkçemizi öğretmektedir... Türk kardeşlerimizin diğer bir şikâyetini Türkçe neşriyattan mahrumiyet teşkil etmektedir. Geçen yıllarda Türkiye’de münteşir muhtelif gazete ve mecmuaların serbestçe ithallerine müsaade edilmekte olduğu halde son zamanlarda bunların şu veya bu sebeple serbest bırakılmadığı işitilmiştir. Evvelce her hafta iki yüz sayı olarak Kerkük’e geldiği söylenen ve bir anda satılan yedi gün mecmuasının bayii Abbas Hilmi adlı bir Türk tebaası bu yüzden takibe maruz kalmıştır.”¹¹⁹

Sadabad Paketi’nin imzalanması için bir Türk heyetinin Irak’a yaptığı seyahat sırasında Kerkük’ten geçmeleri ve burada halkın heyete sevgi ve saygı göstermelerine değinen Necmeddin Sahir, “vekillerimizin daha Irak topraklarında bulundukları günlerde, istikballerine çıkmış olan Türklerin İleri gelenlerinin hapis ve tevkif edildikleri ve ondan sonraki devrede Türklüğe mütemayil hükümet amir ve memurlarının yerine koyu Arap taraftarı olanların ikamet ve tayin edildiklerini” belirtmekte ve “bu havalide yaşayan kardeşlerimiz Irak zabıtasının bazı takyidatından da müşteki bulunmaktadır. Kerkük’ten bir Türk’ün Bağdad’a veya başka bir şehre gitmesi için zabıta amirliğinden müsaade istihsal etmesi şart konulmuştur. Tabii Kerkük ve havalisine girmek için de ayını takyidat mevzuubahistir”¹²⁰ demektedir.

¹¹⁹ Necmeddin Sahir, **Irak Ülkesinde Hususi Seyahate Ait İntibalar “Gizli”**, 1941, s. 41, Milli Kütüphane Arşivi, Yer No: Müs. 172.

¹²⁰Sahir, **a.g.e.**, s. 41–43.

İKİNCİ BÖLÜM

KASIM VE ARİF KARDEŞLER DÖNEMİNDE TÜRKMENLERİN DURUMU

2.1. CUMHURİYETİN İLANI VE KASIM DÖNEMİ

İkinci Dünya savaşıdan sonra Ortadoğu'da önemli gelişmeler meydana gelmiştir. 1948'de Birleşmiş Milletler kararıyla İsrail Devleti kurulmuş, Arap-İsrail savaşından İsrail galip çıkmış, 1952 İhtilali sonucunda Mısır'da Arap milliyetçiliğinin lideri kabul edilen Cemal Abdulnasır iktidara gelmiş ve 1955 yılında Irak'ın Bağdat Paktı'nı imzalamasıyla Arap dünyasında kutuplaşma yaşanmıştır. Bu olaylar, Irak'ı doğrudan etkileyen iç ve dış siyasi gelişmeleri tetiklemiştir. İçeride İngilizlerin adamı olan Başbakan Nuri Said ile Amerikalıların adamı olan Prens Abdulillah arasındaki anlaşmazlık çıkmış ve bu durum Irak'ın siyasi dengelerini olumsuz yönde etkilemiştir. Mısır'da Nasır'ın, Suriye'de ise Baas Partisi'nin iktidara gelişi ile Arap milliyetçiliği güç kazanmış ve Arap dünyasında birlik fikri işlenmeye başlanmıştır. Bu birliğin ilk adımı olarak, Mısır ve Suriye 1 Şubat 1958 tarihinde siyasi birliğe giderek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Sovyet desteğine sahip olan bu yapılanmaya karşı, Haşimi hanedanına mensup Batı yanlısı monarşiler tarafından yönetilen Irak ve Ürdün, 12 Şubat 1958'de Haşimi Federasyonu adı ile bir federasyon kurmaya karar vermişlerdir.¹²¹

Aynı yıl Nasır ile Nuri Said Lübnan'da çıkan bunalım nedeniyle bir kez daha karşı karşıya gelmişlerdir. Ülkede yaşanan siyasi bunalımla başa çıkamayan Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'un Batı ülkelerinden destek istemesi üzerine Amerikan Başkanı Eisenhower, Bağdat Paktı ülkelerinden Lübnan yönetimini desteklemelerini istemiş, Cemal Abdulnasır

¹²¹ Avni Abdulrahman el -Sebavi, **el-Alakat el-Irakiye el-Türkiye 1932-1958**, Musul, Merkez el-Dirasat el-Türkiye, 1985, s. 204-205.

ise Lübnan'daki direnişçileri desteklediğini ilan etmiştir.¹²² Nuri Said, Lübnan müdahalesine hazırlık olmak üzere Irak'ın doğu bölgelerindeki askeri birlikleri ülkenin batısına sevk etmeye karar vermiştir. Bu birliklerin başında bulunan General Abdülkerim Kasım, Bağdat'tan geçerken ani bir darbeye 14 Temmuz 1958 gecesi yönetime el koymuştur. Darbe liderleri arasında Kasım ile birlikte Albay Abdülislam Arif de vardı. Baskın sırasında Kral II. Faysal ile Prens Abdulillah ve Başbakan Nuri Said öldürülmüştür. Aynı gün Irak'ta monarşiye son verilerek Cumhuriyet ilan edilmiştir.¹²³

Irak halkı tarafından desteklenen darbe, Kahire ve Moskova'da hoşnutlukla, Batı'da ise endişeyle karşılanmıştır. Bu oldubittiye kuvvetli bir karşılık verilmemesi durumunda Batı'nın Ortadoğu'dan tamamen tasfiye edilebileceğini değerlendiren ABD yönetimi aldığı bir kararla 15 Temmuz'dan itibaren Lübnan'a asker çıkarmaya başlamış, İngiltere de 2200 kişilik bir paraşütçü birliğini Ürdün'e göndererek ABD'ye destek olmuştur.¹²⁴

Irak Darbesi tam da Bağdat Paktı ülkelerinin İstanbul'da toplantı yapacağı gün gerçekleşmiş; toplantı için beklenen Irak Kralı II. Faysal ile Prens Abdulillah ve Başbakan Nuri Said'in öldürüldükleri haberi İstanbul'da bunları bekleyen diğer Bağdat Paktı liderleri tarafından şaşkınlıkla öğrenilmiştir. 14–17 Temmuz arasında gerçekleşen görüşmeler sonunda yayınlanan ortak bir bildiride, Irak darbesi, dış destekli yıkıcı bir faaliyet olarak değerlendirilerek kınanmıştır.¹²⁵

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk resmi tepkisi Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu'dan gelmiştir. 17 Temmuz'da bir basın toplantısı yapan Zorlu, kendilerine göre yeni bir Irak hükümetinin söz konusu olmadığını, Irak-Ürdün Federasyonu'nun başkanı olan Kral Hüseyin'in yönetimi altındaki hükümetin tek meşru hükümet olduğunu ve Irak'taki yeni rejimi tanımadıklarını ifade

¹²² el-Sebavi, **a.g.e.**, s. 205.

¹²³ Cemal Mustafa Merdan, **Abdülkerim Kasım el- Bidaye ve'l Sukut**, Bağdat, Dar-ül Arabiye, 1989, s. 30.

¹²⁴ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 17. B., İstanbul, Alkım Yayınevi, 2010, s. 621.

¹²⁵ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'nda Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar**, C. 1, 15. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 632.

etmiştir.¹²⁶ Türk basını da darbeye tepki göstermiştir. Hürriyet gazetesinde yayınlanan bir makalede, Irak Darbesi'nin Ortadoğu'nun geleceği açısından çok tehlikeli bir gelişme olduğu öne sürülmüş ve darbeciler tilkiye benzetilmiştir.¹²⁷ Fatih Rüştü Zorlu askeri müdahale önerisinde bulunmuş, bu öneri Celal Bayar ve Adnan Menderes tarafından da onaylanmıştır. Bunun üzerine Sovyetler Birliği 22 Temmuz günü Türkiye'ye bir nota vererek, bölgede silahlı bir çatışmayı başlatmanın getireceği ağır sorumluluklar konusunda Türkiye'yi uyarmıştır.¹²⁸ Batılı devletlerin durumu kabullenerek Irak'taki yeni rejime karşı yumuşak bir politika benimsemeleri üzerine Türkiye de tutumunu yumuşatmış ve 31 Temmuz 1958'de Irak'taki yeni hükümeti tanımıştır.¹²⁹

Askeri darbenin ardından Irak, kendisini diğer Arap ülkelerinden uzaklaştıran Bağdat Paktı ile ilişkilerini kesmiş, ancak Batılı ülkelere gelebilecek bir müdahale ihtimalini engellemek için Pakt'tan hemen çekilmemiştir. Merkezi Ankara'ya taşınan Pakt'ın adı, Irak'ın 24 Mart 1959'da çekildiğine ilişkin resmi açıklamasını yapmasından sonra Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) olarak değiştirilmiştir.¹³⁰

14 Temmuz İhtilalini gerçekleştiren iki liderden İhtilalin ikinci adamı olan Albay Abdüsselam Arif, koyu bir Arap milliyetçisi ve Mısır'da yönetimin başında bulunan Nasır'ın sadık bir taraftarıydı. Mısır ve Suriye ile birleşme yanlısı olan Abdülselem Arif ile Moskova'dan destek alan ihtilalin birinci adamı Abdülkerim Kasım'ın arasında kısa süre içinde anlaşmazlık çıkmıştır. Bu anlaşmazlık, Kasım'ın Arif'i tutuklatarak mahkûm ettirmesi ve milliyetçileri tasfiye ederek iktidara tek başına hâkim olması ile sonuçlanmıştır.¹³¹ Böylece, Irak'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti ile birleşmesini isteyen Arap milliyetçileri, komünistler tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Kasım, Sovyetler

¹²⁶ el-Sebavi, **a.g.e.**, s. 208.

¹²⁷ el-Sebavi, **a.g.e.**, s. 208.

¹²⁸ el-Sebavi, **a.g.e.**, s. 208–209.

¹²⁹ el-Sebavi, **a.g.e.**, s. 209–210.

¹³⁰ Oran, **a.g.e.**, s. 632.

¹³¹ Merdan, **a.g.e.**, s. 49–50.

Birliğı ile ilişkilerini genişletmiş, Rusya'dan çok sayıda sivil ve askeri uzmanı Irak'a getirtmiştir. Yarı militan bir örgüt olan Halk Mukavemet Teşkilâtı kurularak başına Moskova'da eğitim görmüş olan Kamil Kazancı getirilmiştir. Rejim muhalifi birçok kişi, adı geçen teşkilâtın eylem birimi olan Halk Mukavemet Ordusu tarafından evleri basılarak tutuklanmış, sorgulanmış, cezalandırılmış, bir kısmı da öldürülmüştür.¹³²

Milliyetçi ve Baasçılar'ın ordudaki güçlerini kısmak isteyen Kasım, milliyetçi ve Baasçı subayları hassas konulardan uzaklaştırmış ve bunların birçoğunu emekliliğe ayırmıştır¹³³. Kasım'ın bu adımları Irak Komünist Partisi'nin yükselmesinin ve serbestçe hareket etmesinin önünü açmıştır. Bu bağlamda krallık döneminde sürgüne gönderilen siyasi suçlular için çıkarılan aftan yararlanan Mustafa Barzani ile adamları Moskova'dan Irak'a dönmüşler ve Bağdat'ta büyük bir gösteri ile karşılanmışlardır. Kasım'ın Kürdistan Demokratik Partisi'ne faaliyet izin vermesiyle Barzani, Irak'taki siyasi davasını serbestçe sürdürmeye başlamıştır. Kendisinin Kasım'ın bir askeri olduğunu söyleyen Barzani, Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde örgütlenmeye girişmiştir.¹³⁴

Komünistlerin yükselmesine ve Abdülkerim Kasım'ın baskısına karşı ilk büyük tepki, 8 Mart 1959 tarihinde Musul'da ortaya çıkmıştır. Arap milliyetçisi bir subay olan Albay Abdulvahap el- Sevvaf tarafından başlatılan ayaklanmayı bastırmak için Kasım'ın emri ile Musul Garnizonu bombalanmış ve Musul'da kanlı çarpışmalar meydana gelmiştir. Ayaklanma "Barış Treni" adı ile Irak'ın her tarafından gelen komünist gruplar tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır.¹³⁵ Musul'da üç gün süren kanlı çatışmalar sonunda 79'u Arap ve 7'si Türkmen olan 86 kişi ölmüştür. Birçok ev ve mağaza, içlerindeki mallar yağmalandıktan sonra ateşe verilmiştir. Kerkük'te 2850 kişi Turancılık

¹³² el-Nakip, **a.g.e.**, s. 127–128.

¹³³ Merdan, **a.g.e.**, s. 52.

¹³⁴ Aziz el-Hac, **el-Kaziyet-ül Kürdiye fi'l Irak el-Tarih Ve'l Afak**, B.1., Kahire, Mueseset-ül-Ahram, 1994, s. 28.

¹³⁵ Munzir el-Musulli, **el-kaziyet-ül Kürdiye fi'l Irak el-Baas ve'l Ekrad**, B.1, Şam, Dar-ül Muhtar, 2000, s. 113-114 ; Musul Ayaklanması ile ilgili daha fazla bilgi için bkz: Merdan, **a.g.e.**, s. 67-114.

suçlaması ile 375 kişi de Cumhuriyet düşmanlığı, gericilik suçlamaları ile tutuklanmıştır. Tutuklananların çoğu bir süre sonra serbest bırakılmıştır. Ayaklanmanın sorumluları arasında gösterilen Nazım Tabakçeli başta olmak üzere 29 kişi idam, birçok kişi de farklı hapis cezalarına çarptırılmışlardır.¹³⁶

Abdülislam Arif'in tutuklanmasından sonra Irak'ta iki karşıt grup arasındaki iktidar mücadelesi su yüzüne çıkmıştır. Sovyet yanlısı olan ve sosyalist bir düzeni savunan Abdülkerim Kasım, fakir kesim tarafından desteklenmektedir. Onun karşısında ise, Arap milliyetçiliği ile Baas ideolojisini temsil eden Nasır yandaşları vardır. Monarşiyi deviren darbeyi birlikte gerçekleştiren ve iktidarı devralma aşamasında rekabete giren bu iki grup, milliyetçilerin önderi kabul edilen Abdülislam Arif'in tutuklanmasından sonra açıktan çatışmaya başlamışlardır. Kürtler bu çatışmada, kendi çıkarlarını sağlayacağını ve amaçlarını gerçekleştireceğini düşündükleri Kasım'ın tarafında yer almışlardır. Türkmenler ise, bu çatışmalarda tarafsız kalmayı tercih etmelerine rağmen, gönülleri Sovyet yanlılarına karşı Arap milliyetçiliği ve Baas Partisi taraftarlarıyla olmuş, zaman zaman bunu belli etmekten de çekinmemişlerdir.

2.2. KASIM DÖNEMİNDE TÜRKMENLERİN DURUMU

2.2.1. Kürtlerin Kerkük Politikası

İhtilali gerçekleştiren liderlerin ilk radyo beyanatlarında, Irak'ın üç asil unsurdan meydana geldiği belirtiliyor ve Türkmenlerin Irak birliğinin değişmez bir parçası olduğu vurgulanıyordu. Bu durum Türkmenler arasında hoşnutlukla karşılanmış Türkmenler için yeni bir dönemin başladığı inancı oluşmuştu.¹³⁷ Verilen vaatlere göre, bundan böyle okullarda Türkçe eğitime başlanacak, öğrenci birlikleri ve sendikaları kurulacak, hepsinden önemlisi ilk

¹³⁶ Faruk Abdullah Abdulrahman el-Bakir, **el-Türkmen Fi'l Irak Ve'l Tarih Hakikat el-Tedahül Ve'l Vucud**, 1. B., Bağdat, Müesseset-ül Muhtar Li'l Tiba'a Ve'l Neşir, 2010, s. 284.

¹³⁷ Saatçi, **Tarihten Günümüze....**, s. 213.

defa Irak'ta parlamenter sistem hayata geçirilecek ve her kesimden halk parlamentoda temsil edilecekti. Bu hava içerisinde Türkmen öğretmen, doktor, mühendis ve esnaflar yapılacak seçimlere aktif olarak hazırlanıyor ve halk yer yer şenlikler yapıyordu. Ancak gelişmeler, kısa sürede bütün iyimser beklentileri boşa çıkardı,¹³⁸ çünkü yeni rejimle birlikte ilk kez Türkmen bölgelerinde Kürt tehlikesi ortaya çıkmaya başladı. Türkmenler, sırf kimliklerinden dolayı saldırılara uğramaya ve Turancılık, gericilik ve Cumhuriyet düşmanlığı ile suçlanmaya başladılar. Kasım rejiminin kurduğu *Halk Mahkemeleri*'nde ele alınan suçlama kanıtları arasında, evinde Celal Bayar ve Adnan Menderes'in fotoğraflarını asmak, Musul vilayetini ana vatan Türkiye'ye bağlamak istemek gibi basit gerekçeler vardı.¹³⁹ Fakat bu baskıların altında yatan asıl neden, Kürtlerin zengin petrol yataklarının bulunduğu Kerkük'ü kendi bölgeleri içine alma istek ve çabalarıydı. Nitekim Kürtler, Türkmenlere yapılan baskılarla eşzamanlı olarak, Milli Eğitim Bakanlığı'na sundukları bir dilekçede Kerkük'ü Kürt eğitim bölgesine dâhil etmek istemişler ve Kürt bölgelerinin Eğitim Müdürlüğü'nün merkezini Kerkük'te kurmak istemişlerdir. Kürtlerin bu istekleri karşısında İkinci Tümen Komutanı, Nazım el-Tabakçeli'ye başvuran Türkmenler, bu isteğin dillerine ve kültürlerine yönelik büyük bir tehdit teşkil ettiğini anlatmışlardır. Bunun üzerine General el-Tabakçeli Askeri İstihbarat Müdürlüğü'ne 9 Eylül 1958 tarihinde gönderdiği raporda şu saptama ve uyarıları yapmıştır:¹⁴⁰

1. Halkı Kürt olmadığı, çoğunluğu Türkmen ve Arap olduğu halde Kerkük Kürdistan bölgesine dâhil edilmek istenilmektedir. Kürtlerin bundan amacı, Irak'ın milli serveti olan petrole hâkim olmaktır.
2. Kürdistan Eğitim Müdürlüğü'nün merkezini Kerkük'te kurmak kesinlikle doğru değildir ve Irak'ın milli çıkarlarına aykırı bir durumdur.

¹³⁸ Saatçi, *Tarihten Günümüze.....*, s.213-214.

¹³⁹ Halil İbrahim Hüseyin, *el-Sira Beyne Abdülkerim Kasım ve'l Şuiyon ve Hulafaihim ve Nazım el-Tabakçeli ve'l Kavmiyun*, Bağdat, Mektebet Beşşar, 1988, s. 10–13.

¹⁴⁰ Hüseyin, Halil İbrahim, *a.g.e.*, s. 14–15.

3. Kerkük'te Milli Eğitim Müdürü görevi yapacak kişinin (Türk ya da Kürt değil) Arap olması ve aynı zamanda tarafsız ve adil bir kişiliğe sahip bulunması şarttır.

Molla Mustafa Barzani'nin Moskova'dan Irak'a dönmesi Kürtleri daha da cesaretlendirmiştir. Bağdat'tan Süleymaniye'ye gidip dönerken yol güzergâhı üzerindeki Kerkük Askeri Havaalanı'nda her seferinde Kürtler tarafından taşkın gösterileriyle karşılanmıştır. Bu gösteriler sırasında Kürtler, Türkmenler aleyhine sloganlar atmışlardır. Bu arada Türkmen gençlerle Kürt göstericiler arasında sürtüşmeler yaşanmış; Kürt'ler ellerinde kahrolsun Bağdat Paktı yandaşları (Türkmenleri kastediyorlar) ibaresini içeren posterler taşıdıkları halde Türkmenlerin toplandığı Yıldız Gazinosu'nun önünden geçmişlerdir. "Kerkük Kürtlerindir buraları terk edin" diye slogan atmaya başlamışlardır. Bir Türkmen gencinin posterlerden birini alıp yırtması üzerine çatışma çıkmış ve birkaç kişi yaralanmıştır. Türkmenlere ait dükkân ve evlere saldıran Kürt göstericiler, buraları yağmalamışlardır¹⁴¹ Olayları yatıştırmak için büyük çaba harcayan Kerkük Garnizon Komutanı Hidayet Ersalan stresten dolayı kalp krizi geçirerek hayatını kaybetmiştir. Cenazeye binlerce kişi katılmış ve cenaze dönüşü halk İkinci Tümen Komutanlığı'nın önüne kadar yürümüş, herhangi bir olay çıkmadan dağılmıştır.¹⁴²

Barzani'nin Kerkük'te bulunduğu sırada Kürtlerin çıkardığı olaylar Türkiye'de de yankısını bulmuştur. Özellikle yükseköğrenim gören Irak Türkmenlerinin gayreti ile Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan'a telgraflar çekilerek olay kınanmış ve Türkiye'den Irak Türkmenlerine sahip çıkması ve yardım etmesi istenmiştir.¹⁴³

Bu olaylardan sonra yerel komünistlerle Kürtlerden oluşan bir heyet Bağdat'a gidip Abdülkerim Kasım'la görüşmüştür. Heyet; evlerinde silah depolamak ve Cumhuriyet rejiminin varlığını tehdit etmekle suçladıkları

¹⁴¹ Hüseyin, Halil İbrahim, **a.g.e.**, s. 219.

¹⁴² Saatçi, **Tarihten Günümüze...**, s. 219.

¹⁴³ Bilal Şimşir, **Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler**, 1. B., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004, 130.

Türkmenleri Kasım'a ihbar etmişlerdir. Bunun üzerine Kasım bölgeye bir inceleme heyeti göndererek Türkmenlerin evlerinde araştırma yaptırmıştır. Heyete karışan yaklaşık 40 kişilik bir kışkırtıcı grup araştırma yapmak bahanesiyle Türkmen ileri gelenlerinin evlerine saldırarak yağmalamışlardır. Aramalar sonunda İbrahim Neftçi'nin evinde bir izinli tabanca ve bir av tüfeği, Ata Hayrullah ile İhsan Hayrullah'ın evinde her birisine ait birer izinli tabanca bulunmuştur.¹⁴⁴ Bu olay, Türkmenlerle Kasım rejimi arasında, zaten mesafeli olan ilişkiyi iyice germiştir. Kürtlerle yerel komünist grupların amacını anlayan el-Tabakçeli 19 Ocak 1959 tarihinde Kasım'a gizli bir rapor göndermiş, bu raporda şu görüşe yer vermiştir:

“Bazı Kürt subayları komünist meyilli Arap subaylarıyla işbirliği yaparak ve Bağdat'tan da destek alarak Kerkük'te bazı Türkmenlerin evini aramışlardır. Daha önceden de ifade ettiğim gibi, İkinci Tümene mensup Kürt subaylarının sayısının mutlaka azaltılması ve yerlerine denge unsuru olmak üzere tarafsız Arap subaylarının atanması gerekmektedir.”¹⁴⁵

Bu arada, Kürdistan Eğitim Müdürlüğü tasarısını hayata geçirmek için Kerkük Öğretmenler Sendikası'nı ele geçirmek isteyen ve bu amaçla komünistlerle işbirliği yapan Kürtler, seçimde ağır bir yenilgiye uğramışlardır. Türkmen öğretmenler, milliyetçi Araplarla işbirliği yaparak seçimleri kazanmışlardır. Buna karşın, Kürtlerle yerel komünistlerden oluşan bir heyet Bağdat'a gidip Kasım ile görüşmüş ve kendilerinin Kerkük Öğretmen Sendikası temsilcisi olduklarını öne sürerek Kerkük'ün Kürt eğitim bölgesine dâhil edilmesini istemişlerdir.¹⁴⁶ Bu girişim Kürtler ile Türkmenlerin arasındaki ilişkiyi daha da gerginleştirmiştir.

Yalancı heyet Kasım'ı ziyaret ederken, Bağdat'ta bulunan General Nazım el-Tabakçeli Kasım'ı uyarmış, ayrıca Kürtlerin, Kerkük'ü Kürt

¹⁴⁴ Hüseyin, Halil İbrahim, **a.g.e.**, s. 54–55.

¹⁴⁵ el-Nakip, **a.g.e.**, s. 136.

¹⁴⁶ Hüseyin, Halil İbrahim, **a.g.e.**, s. 80.

bölgesine katma teşebbüslerinden vazgeçmeyeceklerini anladığı için Kerkük'e döner dönmez askeri istihbarata yeni bir rapor gönderir. 15 Şubat 1959 tarihli bu raporunda el-Tabakçeli şöyle demiştir:

“Önceden göndermiş olduğumuz raporlarımızı lütfen dikkate alarak tekliflerimizi uygulamaya koymanızı ısrarla talep ediyoruz. Yoksa Kürtlerin çoğunluğu Türkmen olan bu şehri Kürt bölgesine katacaklardır. Bu da genç Irak Cumhuriyeti'nin milli çıkarlarına ters düşer. Bu konuda gerekli kararların alınıp tarafımıza bildirilmesini acilen arz ederim.”¹⁴⁷

Bu dönemde Irak'ın bütün şehirlerinde olduğu gibi Kerkük'te de çok sayıda sendika ve dernekler kurulmuştur. Bu kuruluşların seçimlerinde Türkmenler özel listelerle seçime katılmışlar, yerel komünistlerle ve Kürtlerle işbirliği yapmamışlardır. Bunun sonucunda komünist adaylar Kerkük'teki sendika ve dernek yönetimlerinde yer alamamışlar, bu da Türkmenler ile komünistlerin arasını iyice açmıştır.¹⁴⁸

Bu sırada Kerkük'teki Türkmen haklarının en güçlü savunucusu olan İkinci Tümen Komutanı Nazım el-Tabakçeli Musul'da çıkan rejim karşıtı bir ayaklanmayı desteklemekle suçlanarak görevden alınmış ve yargılanarak idam edilmiştir. Yerine komünist subaylardan Davut el-Cenabi getirilmiştir. El-Cenabi'nin ilk işi, İkinci Tümen'de görevli Arap milliyetçisi ve Türkmen subaylarını Kerkük dışında başka görevlere naklettirip yerlerine komünistleri yerleştirmek olmuştur. Bundan sonra komünist yanlısı yöneticiler Kerkük'te üst düzey kadrolara getirilmiştir. Bunlardan uzun yıllar Moskova'da eğitim gören Barış Dostları Teşkilatı Genel Sekreteri Maruf el-Berzenci, Kerkük Belediye Başkanlığı'na, Mehdi Hamid Kerkük Halk Mukavemet Teşkilatı Başkanlığı'na, Avni Yusuf ise Temyiz Mahkemesi Başkanlığı'na getirilmiştir. Her üçü de komünist olmalarının yanı sıra aşırı Kürtçü görüşleriyle tanınan bu kişilerin iş başına gelmelerinden kısa süre sonra Türkmenlere yönelik

¹⁴⁷ el-Nakip, **a.g.e.**, s. 136.

¹⁴⁸ el-Nakip, **a.g.e.**, s. 136–137.

tutuklamalar başlamış ve bazı Türkmen aydınları da bölgeden çıkarılarak sürgüne gönderilmişlerdir.¹⁴⁹

Kerkük'te 23 Eylül 1958'de yayına başlayan ve yapılan baskılara yayın yoluyla direnen Beşir Gazetesi'nin Yazı İşleri Müdürü Mehmet Hacı İzzet tutuklanıp güney Irak'taki Amare'ye sürgün edilmiştir. Gazetenin yürütücüsü olan Habib Hürmüzlü de yine aynı gün tutuklanmış ve Irak'ın güneyine sürülerek mecburi ikamete tabi tutulmuştur. Bir gün sonra da gazetenin başyazarı tutuklanıp Bağdat'a gönderilerek hapsedilmiştir. Beşir Gazetesi askeri yönetimin emri ile kapatılmıştır.¹⁵⁰

2.2.2. Kerkük Katliamı

14 Temmuz 1959 günü Cumhuriyetin birinci yıl dönümü nedeniyle Kerkük'te iki resmigeçit düzenlenmiştir. Birincisi, resmi sendika temsilcileri, Kerkük Barosu temsilcileri, Tabipler Birliği ve diğer resmi memurlardan oluşan ve çoğunluğu Türkmenlerin oluşturduğu geçit iken; ikincisi ise, başında Kerkük Belediye Başkanı Maruf el-Berzenci'nin bulunduğu ve üst düzey yöneticilerin yer aldığı geçit olmuştur. Ayrıca Halk Mukavemet Ordusu başta olmak üzere çeşitli komünist teşkilatları ile birçok komünist yanlısı militan da bu ikinci yürüyüşe katılmıştır.¹⁵¹

İki resmigeçidin hangi güzergâhları izleyeceği konusunda anlaşmazlık çıkmış, komünist örgütler Türkmenlerin kalabalık alışveriş merkezi olan Memlûciye Pazarı'ndan geçmek konusunda ısrar etmiş; Türkmenler buna karşı çıkmışlardır. İkinci Tümen komutan yardımcısının müdahalesiyle ikinci geçit alayının Kerkük'ün ana caddelerinden ve yine Türkmenlerin yoğun

¹⁴⁹ Ceridet-ül Hürriye, Y. 7, S. 1440, 13 Ağustos 1959; Hüseyin, Halil İbrahim, **a.g.e.**, s. 194; Sabri Tarabya, "Bahis fi Ehdas Meczere Kerkük ve Devr-ül Molla Mustafa Barzani Şehadet-ül Şühüd ve Vesaik-ül Resmiye el-İrakiye," **el-Türkman ve Kerkük fi zamir Sabri Tarabya**, B.1, İstanbul, Yaylacık Matbaacılık, 2007, s. 88-89.

¹⁵⁰ Saatçi, **Tarihi Gelişim İçinde...**, s. 216.

¹⁵¹ el- Nakip, **a.g.e.**, 138.

olarak yaşadığı semtlerden olan, Atlas Caddesi'nden geçmesi karara bağlanmıştır.¹⁵² Ancak geçit alayı Atlas Caddesi'nden geçerken Kürt-komünist militanlar, Türkmenlerin çoğunlukta oturdukları kahvelerin önünde Türkmenlerin aleyhine gericilik, Turancılık ve faşistlik gibi suçlamalar içeren sloganlar atmışlardır.¹⁵³ Konvoy, Türkmenlerin çoğunlukla oturduğu 14 Temmuz Kahvesi'nin önüne gelince silah sesi duyulmuştur. Bundan sonra Kerkük'te Türkmenlerle Kürt ve komünist militanlar arasında üç gün, üç gece süren olaylar yaşanmıştır. Ateş sesinden sonra büyük bir arbede başlamış, otomatik silahlarla kalabalığın taranması ile halk panik ve şaşkınlık içinde sağa sola kaçışmış, sığınacak yer aramışlardır. Bundan sonra militanlar 14 Temmuz Kahvehanesini tahrip etmiş, ilk saldırıda ağır yaralanan kahvehane sahibi Osman Hıdır'ın ayaklarına ip bağlayarak motorlu araçla hayatını kaybedene kadar yerlerde sürüklemişlerdir.¹⁵⁴ Bundan sonra şehrin her yerinde kargaşa çıkmıştır. İkinci Tümen'e bağlı askerler ile Halk Mukavemet Teşkilatı, Demokrat Gençler ve Çiftçi Derneği'ne mensup gruplar Kerkük'ün her yerinde Türkmenlere saldırıda bulunmuş, onların mağaza, depo ve evlerini basıp, tahrip etmişler, mallarını yağmalamışlardır.¹⁵⁵

Halk Mukavemet Teşkilâtı'na mensup militanlar, silahlanmak için Kerkük Polis Müdürlüğü'ne saldırmış fakat Polis Müdürü'nün sert direnişi karşısında başarılı olamamışlardır.¹⁵⁶ İkinci Tümen Komutanlığı'nca şehirde sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş; ancak bu yasağa uymayan Halk Mukavemet Teşkilâtı ve diğer militan grupları Vatansever Cephesi adı altında bir bildiri yayınlarak bütün mensuplarını merkezlerinde toplanmaya davet ederek seferberlik ilan etmişlerdir.¹⁵⁷ 14–15 Temmuz gece yarısına kadar süren kargaşa ikinci gün tekrar başlamıştır. İkinci Tümen tarafından silahlandırılan Halk Mukavemet Ordusu militanları yeniden Türkmenlere

¹⁵² Dar-ül kütüp ve'l Vesaik el-Vataniye Arşivi, Dosya No: 4206062/1445, Belge No:1, s. 6.

¹⁵³ DKVV Arşivi, Dosya No: 4206062/1445, Belge No: 1, s. 6.

¹⁵⁴ DKVV Arşivi, Dosya No. 4206062/1445, Belge No: 1, s. 5; Ceridet-ül Hürriye, Y. 7, S. 1479, 30 Eylül 1959.

¹⁵⁵ DKVV Arşivi, Dosya No: 4206062 /1445, Belge No: 1, s. 1–7.

¹⁵⁶ Ceridet-ül Hürriye, Y. 7, S. 1480, 1 Ekim 1959.

¹⁵⁷ DKVV Arşivi, Dosya No: 4206062 /1445, Belge No: 1, s. 7.

saldırmaya başlamıştır. İkinci Tümen Komutanlığı şehri kontrol altına almak için Dördüncü Tugayı sokaklara indirmiş, ne var ki bu tugaya bağlı askerler de güvenliği sağlamak yerine Halk Mukavemet Teşkilâtı ile birlikte hareket ederek Türkmenlere saldırmıştır. Türkmen ileri gelenleri İkinci Tümen Komutanlığı'nca istendikleri gerekçesiyle evlerinden alınarak Kerkük kışlasına götürülmüşler, işkence yapıldıktan sonra kurulan sözde halk mahkemelerinde yargılanarak idam edilmişlerdir. İmam Kasım Polis Merkezi'ne saldırıp buradaki silahları yağmalayan militanlar, Türkmen evlerine baskınlar düzenleyerek çok sayıda Türkmen'i evlerinden alıp götürmüş, bazılarını ailelerinin gözü önünde katledip, cesetlerini araçların arkasına bağlayıp sokaklarda sürüklemişlerdir. Ordu, polis, Halk Mukavemet Teşkilâtı ve Demokratik Gençler Teşkilâtı mensuplarının gerçekleştirdikleri katliam sürerken, İkinci Tümen Komutanlığı, araçlara takılan hoparlörlerle kale sakinlerinden evlerini boşaltmalarını istemiş, bölgeyi bombalama tehdidinde bulunmuştur.¹⁵⁸

Çoğunluğu Kürt olan Dördüncü Tugay askerleri, Türkmenlere ait olan Atlas Sineması ve Alemeyn Sineması ve bazı Türkmen evlerini havan topuyla yıkmışlardır. Ayrıca, etkili bazı Türkmen asıllı subayların evlerine saldırıp katletmek; İkinci Tümen'de görevli Türkmen subaylarını göz hapsinde bulundurup silahtan arındırmak gibi eylemleri gerçekleştirmişlerdir.¹⁵⁹

Katliam sürerken Türkmenlere ait mağaza, dükkân, ev ve depolar yağmalanmıştır. Bu yağmalamaya katılmak için Kerkük dışından da birçok eylemci gelmiştir.¹⁶⁰ Olaylar sırasında şehrin her yerinde yangınlar çıkmış, İkinci Tümen Komutanı'nın isteği üzerine yangınları söndürmek için petrol şirketi tarafından gönderilen itfaiye araçlarının önü eylemci militanlar tarafından kesilmiş, araçları yakmıştır. Öldürüldükten sonra direklerde asılan cesetleri indirmek için hastaneden gönderilen ambulanslar da engellemiş ve

¹⁵⁸ **DKVV Arşivi**, Dosya No: 4206062 /1445, Belge No: 1; Ceridet-ül Savre, S. 262, 21 Eylül 1959; S. 264, 23 Eylül, 1959.

¹⁵⁹ el-Samancı, **a.g.e.**, s. 160–164.

¹⁶⁰ **DKVV Arşivi**, Dosya No: 4206062 /1445, Belge No: 1; Dosya no: 4206061/712, Belge no: yok

cesetler Temmuz sıcağında üç gün asılı kalmıştır.¹⁶¹ Durumun vahametini anlayan genç Orbay Abdullah, Abdulrahman Kasım'ı bizzat ziyaret etmiş meseleyi anlatarak Kasım'dan olaya el koymasını istemiştir. Kasım derhal Cevla bölgesinden Kerkük'e doğru ordu birliklerini sevk ettirmiştir. Böylece üç gün süren katliam Kerkük'e ordu birliklerinin girmesi ve Dördüncü Tugay'ın silahtan arındırılması ile sona ermiştir.¹⁶²

Olaylar sırasında Türkmenlere ait toplam 120 ev, dükkân ve iş yeri yağmalanmış ve tahrip edilmiştir. Abdülkerim Kasım katliam sırasında ilk önce 32 kişinin öldüğünü açıklarken araştırmaların devam ettiğini bildirmiştir. 2 Ağustosta yaptığı açıklamalarda ölenlerin 120 kişi olarak belirlendiğini söylemiştir. Fakat 2 Aralık'ta Baas Partisi militanlarının suikast girişiminden sonra bu rakamı değiştirerek toplam ölü sayısının 31 ve yaralı sayısının 130 olduğunu ilan etmiştir. 19 Temmuz'da katliamın haberini alan Kasım, katliam fotoğraflarını izlediğinde şok olmuş ve yaptığı açıklamalarda komünistleri ve Kürt partilileri suçlayarak lanetlemiş ve olayı kınamıştır. Daha sonra yaptığı açıklamalarda ise kurumları ve partileri suçlamayı doğru bulmadığını ve sorumluların bireysel olarak cezalandırılacağını ilan etmiştir.¹⁶³

Kerkük Katliamı Irak içinde ve dışında büyük tepki ile karşılanmıştır. General Kasım 20 Temmuz'da Bağdat'taki Mar Yusuf Kilisesi'nde yaptığı konuşmada, maksatlı ve planlanmış olduğunu belirttiği katliamı bir kez daha lanetleyip sorumluları kınayarak suçluların ağır biçimde cezalandırılacaklarını bildirmiştir.¹⁶⁴ Olayları incelemek ve suçluları tespit etmek için hâkim ve subaylardan oluşan bir tahkik komisyonu kurulmasını emretmiştir. Ayrıca Kerkük Katliamı mağdurlarına yardım toplamak için bir yardım komitesi kurulmuştur. Şakir Sabır el-Zabıt gibi bazı Türkmen ileri gelenlerinden oluşan

¹⁶¹ Hüseyin, Halil İbrahim, **a.g.e.**, s. 209.

¹⁶² el-Nakıp, **a.g.e.**, s. 142; Sabri Tarabya, "el-naz'a el-iksai'ye İticah-ül-Türkman Ledal Cemaat el-Kürdiye fi Şimal-ül İrak," **el-Türkman ve Kerkük fi zamir Sabri Tarabya**, İstanbul, Yaylacık Matbaacılık, 2007, s. 154.

¹⁶³ Tarabya, "el-Naz'a el-İksa'ia...", s. 158-159; Ceridet-ül Hürriye, S. 1432, 4 Ağustos 1959, el-Samancı, **a.g.e.**, s. 173.

¹⁶⁴ Saatçi, **Tarihten Günümüze..**, S. 225-226.

bu komite, Irak'ın her yerinde resmi, özel kurumlardan ve hayırsever vatandaşlardan çok miktarda yardım toplamıştır.¹⁶⁵

18 Temmuz 1958'de Kerkük Türkmenleri Abdülkerim Kasım'a bir muhtıra göndermişlerdir. Bu muhtırada Kürtler ile komünistleri suçlayarak, katliamın önceden planlanmış olduğunu, Nazım el-Tabakçeli'nin yerini alan İkinci Tümen Komutanı Davut el- Cenabi ile Kerkük'teki çoğunluğu Kürtler ile komünistlerden oluşan üst düzey yöneticilerin katliama zemin hazırladıklarını öne sürmüşlerdir.¹⁶⁶ Aynı zamanda Telafer'deki Türkmenlerin ileri gelenleri bölge Türkmenlerinden binlerce imza toplayarak Kasım'dan katliamı yapanların adalete teslim edilmelerini isteyen bir mektup göndermişlerdir. Mektupta, Kasım'ın katillerin cezalandırılacağı ile ilgili sözünü yerine getirmesi istenmiştir.¹⁶⁷

Irak'ta çıkan gazeteler Kerkük katliamı ile ilgili haberleri siyasi eğilimlerine göre vermişlerdir. Komünistlerin Bağdat'ta çıkardıkları İtihat-tül Şa'eb gazetesi Kerkük'te Türkmenlerin hükümete başkaldırdığını yazarken, Arap milliyetçilerin çıkardığı Al- Fecürrül- Cedid Gazetesi, "Türkmenler, tarih boyunca Irak'a sadık kalmış insanlardır ve iyi niyetlidirler. Irak'ın milli çıkarlarına aykırı yollara sapmazlar"¹⁶⁸ şeklinde yazmıştır. Kürtler ise olayları kınamadan susmayı tercih etmişlerdir.

Katliam haberleri dış basında da geniş bir yer almıştır. Katliam dış dünyaya ilk olarak Şam, Kahire ve Beyrut radyolarından duyurulmuştur. Ancak, Irak milliyetçilerini başa geçirmek amacı ile ülkedeki olayları yakından izleyen Birleşik Arap Cumhuriyeti kaynakları haberleri abartmış, hatta saptırmıştır. Adı geçen radyolar olayı bir ayaklanma şeklinde göstermiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Ceridet-ül Savre, S. 225, 8 Ağustos 1959; S. 227, 10 Ağustos 1959; Ceridet-ül Hürriye, S. 1432, 4 Ağustos 1959; S. 1431, 3 Ağustos 1959.

¹⁶⁶ Bu muhtıranın metni için bkz: Erşat el-Hürmüzi, **el-Türkman ve'l Vatan el-Irak**, s. 78–80.

¹⁶⁷ Ceridet-ül Savre, 30 Eylül 1959.

¹⁶⁸ el-Nakip, **a.g.e.**, s. 144–145.

¹⁶⁹ el-Nakip, **a.g.e.**, s. 143.

Kerkük'ün petrolü ile ilgilenen İngiltere'de ise, Londra radyosundan yapılan Dışişleri Bakanlığı açıklamasında, "Kerkük'te yer alan olaylar sırasında ağırlıklı olarak İngiliz sermayeli bir kuruluş olan Irak Petrol Şirketi (IPC) mallarına herhangi bir zarar gelmediğini" öncelikli haber olarak duyurmuştur.¹⁷⁰

Katliam Amerikan basınında da yankı bulmuştur. New York Times Gazetesi 21 Temmuz 1959 günlü Beyrut kaynaklı haberinde, Kerkük'te meydana gelen olaylar dolayısıyla cumhuriyetin birinci yıl kutlamalarının iptal edildiğini, kimi kaynaklara göre komünistlerle milli güçler arasında çatışma çıktığını, bir kahvede patlak vererek üç gün devam eden olaylarda 20 ile 60 kişinin öldüğünü ve hükümetçe oluşturulan bir inceleme komisyonunun Bağdat'tan Kerkük'e gönderildiğini belirtmiştir. Gazete haberini şu paragraf ile bitirmiştir: "Bağdat'taki diplomatik kaynaklara göre Kerkük'teki Türkmen toplumunun ileri gelenleri evlerinden alınarak öldürülmüşlerdir. Şehirde etnik tansiyon yükselmiştir; Kürtler komünist yanlıysen, Türkmenler değildir."¹⁷¹

Kremlin'in resmi yayın organı olan Moskova Radyosu, Kerkük'te patlak veren olayların Türkiye ile sıkı temasları olan para ile tutulan emperyalist uşaklarının eseri olduğunu açıklamıştır. Radyoya göre Bağdat gazeteleri Kerkük olaylarında, Turan isimli bir siyasi kuruluşa mensup Türkiye taraftarı kişileri sorumlu tutmaktadır. Radyo Turancıların hedefinin Musul ve Kerkük'ü Irak'tan ayırıp Türkiye'ye ilhak olduğunu ileri sürmüştür.¹⁷²

Kerkük'teki katliam, 19 Temmuz 1959 tarihinden itibaren Türkiye basınında da geniş yer almıştır. Bu tarihte İsviçre'den Ankara'ya dönen dönemin Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu, katliam ile ilgili haberleri gece geç saatlere kadar değerlendirmiş, iki gün sonra Irak'ın Ankara Büyükelçisi'ni Bakanlığa çağırarak kendisinden Türkmenlerin can güvenliğinin sağlanması konusunda güvence istemiştir. Olaylar hakkında bilgi vermesi için Ankara'ya

¹⁷⁰ el-Nakip, **a.g.e.**, s. 143.

¹⁷¹ el-Nakip, **a.g.e.**, s. 144.

¹⁷² el-Nakip, **a.g.e.**, s. 145.

çağırılan Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Fuat Bayramoğlu, Dışişleri Bakanı Zorlu ile görüştüktan ve gerekli talimatları aldıktan sonra, tekrar Bağdat'a dönmüş, Türk hükümetinin istekleri ile birlikte başbakan Adnan Menderes'in bir mesajını Kasım'a iletmiştir.

25 Temmuz 1959 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanlığı, kamuoyuna bir açıklamada bulunarak, Kerkük'te bazı üzücü olayların meydana gelmesi üzerine otuza yakın Türkmen asıllı Irak vatandaşın öldüğünü bildirmiştir. Bildiride, Türkiye hükümetinin Bağdat Büyükelçiliği kanalı ile Irak Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimde bulunduğu, Türk Dışişleri'ne çağırılan Irak'ın Ankara Büyükelçisi'nin uyarıldığı olayların yinelenmemesi ve Türkmenlerin can güvenliğinin sağlanması için güvence alındığı belirtilmiştir.¹⁷³

Kerkük Katliamı'nın Irak'ın içinde ve dışında yarattığı tepki karşısında General Kasım 28 Temmuz 1959 tarihinde bir basın toplantısı düzenleyerek Türkmenlere yapılan şiddeti kınayan bir konuşma yapmış ve olaylar ile ilgili çekilmiş fotoğrafları basın mensuplarına göstermiştir. Daha sonra olayların baş sorumlusu olarak gösterilen İkinci Tümen komutanı Davut el-Cenabi ile birlikte iki yüzden fazla kişi tutuklanmıştır. Askeri mahkemelerde yapılan yargılanmalar sonrasında hapse mahkûm edilenler ile birlikte idama mahkûm edilenler de olmuştur.¹⁷⁴ Ancak Kasım döneminde idam cezaları infaz edilmemiştir. Kasım, Ağustos 1959'da yeni radyo tesislerini açarken de şunları dile getirmiştir:

"Kerkük'te Türkmen kardeşlerimizin uğradığı felaketlerden dolayı yüreğim kan ağlıyor. Kerkük hadiseleri içten ve dıştan anarşistlerin tahriki ile meydana gelmiştir. Bunlar muhakkak cezalandırılacaklardır. Kerküklüleri anmak için ilk programın Türkmen kardeşlerimizin öz dilleri ile başlamasını rica ederim ."¹⁷⁵

¹⁷³ Saatçi, **Tarihi Gelişim İçinde...**, s. 219-220.

¹⁷⁴ **DKVV Arşivi**, Dosya No: 4206062, Belge No: 2; Saatçi, **Tarihten günümüze...**, s. 227.

¹⁷⁵ el-Savre Gazetesi, S. 234, 6 Ağustos 1959.

Bu kanlı olaylardan yaklaşık altı ay sonra 6 Ocak 1960 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı tarafından hazırlanan bir raporda katliam şöyle değeriendirilmiştir:

“Komünistler tarafından tahrik edilen ve Kürtler tarafından çıkarılan olaylar sonunda Türkmenlere ait 70 ev ve dükkân yağma edilip yakılmış, soydaşlarımız feci şekilde öldürölmüştür. Irak hükümeti olaylara sert tepki göstermiş, üzüntülerini açıklamıştır. Olayları çıkardığı belirtilen 260 kişi tutuklanmış, yaklaşık 10 kişi idam, ömür boyu hapis gibi cezalara çarptırılmıştır. Türk hükümeti olaylardan büyük üzüntü duymuş ve Irak yönetimi nezdinde gerekli girişimlerde bulunmuştur. Soydaşlarımızın can ve mal güvenliği için Irak hükümetinin ne gibi tedbirler aldığına ilişkin sorumuza Irak Dışışleri Bakanı Haşim Cevad, üzüntülerini bildirerek suçluların cezalandırılacağı güvencesini vermiş, Kerkük olaylarının Türkiye ile Irak’ın arasını açmamasını istemiştir. Gerçekleri çarpıtma yoluna giden komünistler, olayları Türkmenlerin kışkırttığını ileri sürmüşlerse de, olayların komünistlerce tahrik edildiği sabit olmuştur. Başlangıçta komünistleri suçlayan General Kasım kendisine yapılan suikast girişiminden sonra ağız değıştirerek Kerkük olaylarından komünistleri değil Baasçıları sorumlu tuttu. Bunun ardından tutuklanmış olanların birçoğu serbest bırakıldı ve suçlular adeta yüreklendirildi... Yeni olaylar çıkması ihtimal dâhilindedir.”¹⁷⁶

Katliam sorumlularının bir kısmını Bağdat yönetimi tarafından serbest bırakılması Türkmenler arasında büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Zira suçlu oldukları bilinen caniler, ortalıkta dolaşmaya başlamışlardır. Bir süre sonra bu katillerin teker teker öldürölmeye başlandığı görölmüştür. Böylece

¹⁷⁶ Şimşir, **a.g.e.**, s. 132–133.

Bağdat yönetiminin yerine getiremediği adaleti bir takım isimsiz Türkmenler gerçekleştirmiştir.¹⁷⁷

Şüphesiz ki Kerkük Katliamı Türkmenleri hedef almıştır. Bu katliamda şehit düşenler sadece Türkmenlerdir. Yağmalanan ve yakılan ev ve iş yerleri Türkmenlere aitti. Şehit düşen Türkmenlerin isimlerine baktığımızda Ata Hayrullah ve İhsan Hayrullah gibi Türkmen ileri gelenlerinden ya da Kasım Neftçi, Selahattin Avcı, Mehmet Avcı gibi Kerkük'ün tanınmış Türkmen aile mensuplarından olduklarını görüyoruz.¹⁷⁸ Katliamı gerçekleştirenlerin olaylar sırasındaki kullandıkları “işte hain Turancıları sürükleyip astık”¹⁷⁹ ifadesine baktığımızda da bu katliamın Türkmenleri hedef aldığını anlıyoruz.

Olayların sorumluları, Kasım'a bir mektup göndererek, Kerkük katliamında ölenleri gerici, Turancı ve emperyalizmin uşağı olmakla suçlamış ve olayları çıkaranların Türkmenler ile Baasçılar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Mektupta, adaletin ve barışın sağlanması için yargıya sevk edilmesi gerekenlerin Baasçılar ile Türkmenler olduğu da öne sürülmektedir.¹⁸⁰

İngiliz arşiv belgelerinde olayların seyri ile ilgili birçok bilgiler vardır. İngiliz belgeleri, katliamı başlatan ve Türkmenlerin evlerini ve iş yerlerini yağmalayan ve yakan, ayrıca Türkmen ileri gelenlerini öldürenlerin Kürtler olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁸¹ Bağdat'taki İngiliz Büyükelçiliği'nin Londra'ya gönderdiği bir raporda şu bilgiler de yer almaktadır:

“Olaylar 13 Temmuzda bir grup Kürt'ün bir Türkmen kahvehanesine saldırısı üzerine başlamıştır. Irak İçişleri Bakanlığı'nın Türk Askeri Ataşeliği'ne verdiği bilgilere göre olaylarda 25 Türkmen öldürülmüştür. Ancak gerçek sayının bundan daha yüksek olması ihtimali vardır.

¹⁷⁷ Irak Milli İstihbarat Teşkilatı, Belge No: M7/3513, Tarih: 15/09/1979, **Müanat-ül Türkman Fil Vesaik-ül resmiye el- İarkiye, 1968–2003**, C. 2, TODAM Yayınları, 2003, s. 41.

¹⁷⁸ el-Nakip, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁷⁹ DKVV Arşivi, Dosya No: 4206062/1445, Belge No: 1, s. 18.

¹⁸⁰ DKVV Arşivi, Dosya No: 4206062/1445, Belge No: yok.

¹⁸¹ Bu belge ve raporların detayı için bkz: Erşad el-Hürümüzi, **Hakikat-ül Vücut el-Türkmani Fi'l Irak, 1. B.**, Ankara, **Kerkük Vakfı Yayınları, 2005**, s. 145-172.

Çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu İkinci Tümen kuvvetlerinin de fitneyi çıkarana yardımcı ettiğı anlaşılmaktadır.”¹⁸²

Bu katliama tanıklık yapan İngiliz tarihçisi George Kirk olayı şöyle anlatmaktadır:

“Türkmenler, cumhuriyetin kuruluşunu kutlamak için şehirde 133 zafer takı yaptırmışlardır. Türkmenlerle ve komünist Kürtler arasında şehrin köprüsünün üstünde, iki sinemada ve büyük bir kahvehanede tartışma ve kavga çıkmıştır... Şehirde güvenliğı sağlamak için çoğunluğu Kürtlerden oluşan İkinci Tümen görev verilmiştir. Ancak onlar bunun yerine Kürtlerin tarafını tutmuş, Tümen’e bağlı birimler Tümen komutanlığıyla ilişkilerini kopararak Türkmenlerin evlerini yağmalamaya başlamışlardır... Bir kaç gün sonra Kasım 120 kişinin öldüğünü ilan etmiştir. Bunların çoğu zalim bir şekilde öldürülmüştür”.¹⁸³

Irak Komünist Partisi yayın organı İttihad-el-Şa’eb gazetesi, “Kerkük’te Emperyalist Komplosunun Bastırılmasının Anlamı” başlıklı iki makale yayınlarak Kerkük’te yaşananların halk düşmanlarına ve emperyalist güçlere karşı haklı bir darbe olduğunu ifade etmiştir. Ancak Abdülkerim Kasım’ın Kerkük Katliamı’nı kınayan ve yaşanan vahşeti lanetleyen açıklamalarından sonra Irak Komünist Partisi Merkez Kurulu geniş bir toplantı yaparak, Kerkük Katliamı’ndan dolayı üzüntüsünü belirterek, bunu, halkın cumhuriyeti koruma endişesinde kaynaklanan hatalı yönelişler olarak nitelendirmiştir.¹⁸⁴ Komünistler adına olayı değerlendiren Hanna Patatu, Kürt komünistlerin katliamı gerçekleştirdiğini belirterek, Irak Komünist Partisi

¹⁸² el-Hürmüzi, **Hakikat-ül Vücut el-Türkmani...**, s. 146.

¹⁸³ el-Nakip, **a.g.e.**, s. 142.

¹⁸⁴ el-Hürmüzi, **Hakikat-ül Vücut el-Türkmani...**, s. 172-173; Hanna Patatu, **el-Irak; el- Sey’un ve Basiyun ve’l Zübbat-ül Ahrar**, Arapçaya Çev: Afif el-Rezaz, 3. Kitap, 2. B., Beyrut, Müesseset-ül Ebhas-ül Arabiya, 1999, s. 230-231.

Merkez Kurulu'nu olayın dışında tutup, Kürtleri dolaysız bir şekilde suçlamaktadır.¹⁸⁵

1990'lı yıllara kadar Kerkük Katliamı ile ilgili ciddi bir şey yazmaktan kaçınan Kürt yazarları, bu tarihten sonra bu konuda yazı yazmaya ve görüş bildirmeye başladılar. Kürtlerin tanınmış yazarlarından olan Nuri Talabani, olayların çıkmasından bir gün önce fanatik gençleri kışkırtıcı sloganlar atmaya teşvik eden Türkmen ileri gelenlerini suçlamaktadır.¹⁸⁶ Diğer Kürt yazarları da yine Türkmenleri suçlayan benzer yorumlar yaparken, kısmen de komünistleri suçlamaktadır.

Türkmen araştırmacıları ise, katliamdan hem Kürtleri, hem de komünistleri sorumlu tutmaktadırlar. Türkmen tezine göre katliam olayı, Türkmenlerin demografik hasmı olan Kürtler ile ideolojik hasmı olan komünistler arasında yapılan iş birliğinin sonucudur.¹⁸⁷

Sonuç olarak Kerkük Katliamı bazılarının iddia ettiği gibi farklı etnik gruplar arasında tesadüfî olarak gelişmiş bir çatışma değildir. Tersine bu, önceden planlanmış ve zemini hazırlanmış bir katliamdır. Kaldı ki “katliamdan sorumlu kimdir?” sorusuna cevap veren bağımsız araştırmacılar genelde Kürtler ile Irak komünistlerini suçlamaktadır.

Türkmenlere yapılan baskılar katliamdan sonra da devam etmiştir. 1961 yılında yaşanan bazı suikast girişimleri Türkmen halkı arasında gerginlik yaratmıştır. Türkmenler ile Kürtler arasında yer yer silahlı çatışmalar çıkmış ve iki tarafta ölen ve yaralananlar olmuştur. Türkmenlere yapılan tecavüzler, Türkiye’de hem hükümet, hem de İstanbul Üniversitesi’ndeki Iraklı Türkmen öğrenciler tarafından kınanıp telin edilmiştir.¹⁸⁸ Bir yandan devletin baskıları, diğer yandan Kürtlerle komünistlerin saldırıları arasında kalan

¹⁸⁵ Patatu, **a.g.e.**, s. 223.

¹⁸⁶ Nuri el-Talabani, **Mantakat Kerkük ve Muhavelat Tağyır Vekiha el- Kavmi**, London, s. 136’dan aktaran el-Nakip, **a.g.e.**, s.158.

¹⁸⁷ Bu iş birliğinden el-Tabakçeli de hatıralarında bahsetmektedir bkz: Casım Mühlis el-Muhami, **Müzakerat el- Tabakçeli**, 2. B., Bağdat, Matbaat-ül Zaman, 1986, s. 413.

¹⁸⁸ Hürriyet, 14 Mart 1961; 16 Mart 1961; 18 Mart 1961.

Türkmenlerin bir kısmı çareyi Türkiye'ye sığınmakta bulmuştur. Binlerce Irak Türkmen'i evlerini mallarını bırakıp gruplar halinde Türkiye'deki kurulan kamplara yerleşmişler ve Türkiye'ye iltica etmeye başlamışlardır.¹⁸⁹

2.2.3. Kasım Döneminde Türkmenlerin Kültürel Faaliyetleri

14 Temmuz Darbesi'nden sonra Irak'ta cumhuriyetin kurulmasından ümitlenen Türkmenler artık bütün vatandaşların eşit olarak temel hak ve hürriyetlerini kullanacak bir konuma geleceklerini beklemişlerdir. Bu beklentiyle bir grup Türkmen aydını, Beşir (Müjdecî) adlı bir haftalık gazete çıkarmaya başladılar. Eylül 1958'de yayın hayatına başlayan gazete, 26 sayı çıktıktan sonra Mart 1959'da resmi bir kararla kapatıldı.¹⁹⁰ 7 Mayıs 1960 tarihinde Türkmenleri tek çatı altında toplamak amacıyla Türkmen Kardeşlik Ocağı kuruldu. Ocağın ilk yönetim kurulu başkanı Dr. Merdan Ali'ydi. 17 Nisan 1964 tarihinde Abdullah Abdurrahman başkanlığında yeni bir yönetim göreve başladı. Bu yönetim Irak toplumu ile Türkiye arasında bir kültür bağı kurmak amacı güderek birçok öğrenciyi öğrenim yapmak üzere bursla Türkiye'ye gönderdi.¹⁹¹ Türkmen Kardeşlik Ocağı Erbil'de bir şube açarak buradaki Türkmenlere fikir ve kültür hayatlarını daha serbestçe teneffüs etme imkânını sağladı. Ocağın Musul şubesi başta Telafer olmak üzere Musul'un diğer bölgelerindeki Türkmenler tarafından kültürel ve sosyal çalışmalarla zenginleştirildi.¹⁹²

Kardeşlik Ocağı'nın hizmetlerinin en önemlilerinden biri Türkmenlerin milli ve kültürel hareketinin bütün Irak ölçeğinde paylaşılmasına imkân veren Kardeşlik Dergisi'ni çıkarmasıdır. Mayıs 1961'de Türkçe ve Arapça yayın hayatına başlayan bu dergi, tarih, folklor ve fikir araştırmaları yanında

¹⁸⁹ Hürriyet, 24 Temmuz 1961; Ulus, 23 Temmuz 1961; 29 Temmuz 1961; 20 Ağustos 1961.

¹⁹⁰ Necmettin Esin, **Irak Türkleri, Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1976, s. 1130.

¹⁹¹ Aydın Bayatlı, "Irak Türklüğünün Yakın Siyasi Geçmişi ve Bugünü," **Türk Yurdu Dergisi**, C. 11, S. 391, Ankara, Mayıs 1991, s. 5.

¹⁹² el-Hürmüzi, **el-Türkman Ve'l Vatan el-Irak...**, s. 101.

edebiyata da büyük yer vermiştir. Kardeşlik Dergisi 1977 yılına kadar özgür ve ağırbaşlı konumuyla yayını sürdürdü. Ancak bu tarihten sonra Baas rejimi müdahale ederek dergi yönetimini değiştirdi.¹⁹³ Ocağın kalıcı hizmetlerinden biri de yüksek tahsili kolaylaştırmak için Kerkük'te Türkmen bölgelerinden gelen öğrencilere açık olan öğrenci yurduydü.¹⁹⁴

Irak Türkmenlerinin tarihindeki önemli bir olay, 28-30 Ağustos 1960 tarihleri arasında ilk eğitim kongresinin düzenlenmesi olmuştur. Kerkük'te yapılan bu kongreye Erbil, Telafer, Hanekin, Tuzhurmatu, Kifri, Altunköprü ve Türkmenlerin yaşadığı diğer bölgelerde görev yapan Türkmen öğretmenler katılmıştır. Üç gün süren bu kongrelerde aşağıdaki kararlar alınmış ve bunların merkezi hükümetin ilgili birimlerine sunulması kabul edilmiştir:

1. Türk bölgelerindeki ilkokullarda Türkçenin okutulması ve öğretmenler için kurslar açılması.
2. Türkçe okutulması için alfabe ve okuma kitaplarının hazırlanması.
3. İleri yaşta olanlar için ayrı kitapların hazırlanması ve köylerde eğitim merkezlerinin kurulması.
4. Üniversitelere Türkmen bölgelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak sayıda öğrencilerin gönderilmesi, Türkmen öğrencilerine her yıl yabancı ülkelerde öğrenim görmek üzere belli sayıda kontenjan ayrılması, ortaokul ve liselerde öğretmen ihtiyacının giderilmesi.
5. Türkçe harflerle yayın yapan bir basımevi kurulması, öğretmenler sendikası tarafından Arapça ve Türkçe bir derginin çıkarılması ve edebiyatçılara yardım edilmesi, Irak Türkmenlerinin tarihleri ve yaşadıkları bölgelerin coğrafyalarının okutulması.¹⁹⁵

Ancak Türkmenlerin direncini kırmak için yapılan baskılar bu dönemde devam etmiştir. 1961 yılı sonunda bazı öğretmen ve memurlar tekrar güney

¹⁹³ el-Hürmüzi, *el-Türkman Ve'l Vatan el-Iraki*, s. 100.

¹⁹⁴ el-Hürmüzi, *el-Türkman Ve'l Vatan el-Iraki*, s. 101.

¹⁹⁵ Saatçi, *Tarihi gelişim içinde*, s. 221-222.

vilayetlerine sürüldüler ve Bağdat Radyosu Türkmençe bölümünde çalışanlar örfi tahkik komisyonlara havale edildiler. Bu gelişmeler üzerine Bağdat Üniversitesi'nde okuyan Türkmen öğrenciler 1962 yılı sonunda başlatılan öğrenci boykotuna katılmışlardır. Bu boykot Kasım rejimi devredilene kadar sürmüştür.¹⁹⁶

Aynı zamanda Türk Dışişleri Bakanlığı Irak yönetimine başvurarak Irak'ta Kürtçe eğitime izin verildiği oranda Türkçe eğitime de izin verilmesi gerektiğini belirtti. Dışişleri Bakanlığı'nın dış Türklerden sorumlu olan Beşinci Dairesi 3 Şubat 1961 tarihinde Bakanlığa bir rapor sundu. Burada özetle şu görüşe yer veriliyordu:

“Irak'ta Arapçanın yanında Kürtçe eğitime de başlanacağı anlaşıyor. Araplardan ve Kürtlerden sonra Irak'ta önemli bir yer tutan Türk azınlığı ise Türkçe öğrenim ve yayın hakkından mahrumdur. Kürt azınlığa tanınan hakların Türk azınlığa da tanınması için şimdiden prensip kararı alınması yüksek tensiplerine arz olunur.”¹⁹⁷

Dış İşleri Bakanlığı bu konuda Bağdat Büyükelçiliği'nin de görüşünü sordu. 10 Şubat 1961 tarihinde Bağdat büyükelçiliğine çekilen telgrafta “Irak'taki Türk topluluğuna da Kürtlere tanınan haklara benzer haklar sağlanması için Irak hükümeti katında girişimlerde bulunmayı düşünüyoruz. Bu konuda görüşünüz nedir?” denilmiştir.¹⁹⁸

19 Temmuz 1962'de Dışişleri Bakanlığı Beşinci Dairesi Bakanlığa yeni bir rapor sundu. Burada şu görüşlere yer veriliyordu:

“Irak'ta Türkleri eritmek için büyük çaba harcanıyor; Türkler haksız yere tutuklanıyor, Kerkük Mutasarrıflığı Türkler aleyhinde çalışıyor, Polis Müdürü açıkça Kürtleri koruyor, eğitimde durum Türkler aleyhine

¹⁹⁶ el-Hürmüzi, *el-Türkman Ve'l Vatan el-Irak*, s. 101–102.

¹⁹⁷ Bilal şimşir, *a.g.e.*, s. 138.

¹⁹⁸ Bilal şimşir, *a.g.e.*, s. 138.

dönüyor, Irak Komünist Partisi Türkler aleyhinde bildiri yayınlıyor, Kerküklü Türklerin Türkiye'ye ziyaretleri kısıtlanıyor..."¹⁹⁹

2.3. ARİF KARDEŞLER DÖNEMİ VE TÜRKMENLER

1960 yılının başından itibaren Irak'ta Baas hareketinin desteklediği Arap milliyetçiliği güçlenmeye, Kasım yönetimi zayıflamaya başladı. Buna koşturarak yönetim ile anlaşmazlığa düşen Kürtler silahlı ayaklanmaya başladılar. 1961–1962 döneminde Kasım yönetimi Batı'da büyük tepkilerle karşılaşılacak iki önemli hata da yaptı: Yabancı petrol şirketleri üzerindeki hükümet denetimini sıkılaştırdı ve Kuveyt'in Irak'a ait olduğu iddiasını ortaya attı. Bu iddia üzerine Kuveyt Kralı paniğe kapılarak İngiltere ve Arap ülkelerinden askeri yardım istedi. İngiltere ve Arap ülkeleri Kasım yönetimine karşı ortak tavır alırken, İngiltere Kuveyt'e askeri birlikler gönderdi. Kasım İngiltere ile bir çatışmayı göze alamayarak itibar kaybına uğradı. Bu ortamda Baas partisi ile işbirliği yapan bir grup milliyetçi subay 8 Şubat 1963 tarihinde gerçekleştirdikleri askeri darbe ile yönetime el koydular. Darbe sırasında tutuklanan Kasım, yüzeysel bir yargılanmadan sonra idam edildi. Abdulselam Arif ise devlet başkanlığına getirildi.²⁰⁰

General Kasım devrilince Türkmenler harekete geçip kaygı ve beklentilerini hem Türkiye'ye, hem de Irak hükümetine iletiler. Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi 12 Mart 1963 günü Ankara'ya özetle şunları rapor etti:

"Kerküklü saygıdeğer bir soydaşımızla görüştüm. Anlattıkları şudur: 'Kürtlere özerklik verilirse Irak Türklerinin durumu kaygı verici bir aşamaya gelecek. Şimdiye kadar Irak Türklerine karşı hep ayrımcılık yapıldı, farklı muamele edildi. Eski Iraklılar Türklerin yaşadığı yerleri Araplarla Kürtler arasında bir tampon bölge olarak görüyordu. Şimdiki genç Araplar ise Türkleri eritmeyi amaçlıyorlar. Irak Türkleri Kürtlerle

¹⁹⁹ Bilal şimşir, *a.g.e.*, s. 139.

²⁰⁰ el-Musulli, *a.g.e.*, s. 125; Merdan; *a.g.e.*, s. 123–126.

mi yoksa Araplarla mı iş birliği yapmalı?’ Nüfus bakımından Araplar ve Kürtlerden sonra üçüncü sırada olan Irak Türkleri de hak aramalı, girişimde bulunmalıdırlar. Soydaşımız, Türk basınıni Kerkük Türkleri ile ilgilenmesini rica ediyor”²⁰¹

İhtilalin birinci ayında 8 Mart 1963 günü Bağdat’ta yapılan şenliklerin ardından avukat Ata Terzibaşı başkanlığındaki Kerküklü bir Türk heyeti Irak Cumhurbaşkanı Abdulsalam Arif’e çıkmış ve şu taleplerde bulunmuştur:

1. Türkmen bölgelerinde Türkçe öğretim yapılması.
2. Türkmen bölgelerine Türk idareciler atanması ve yüksek öğrenim görmüş Türkmen gençlerin kendi bölgelerinde görev yapmaları.
3. Yeni Irak anayasasında Türkmenlere de yer verilmesi.
4. 1959 katliamından ders alınarak Türkmen bölgelerine komünist ve Kürt askerlerin gönderilmemesi.
5. Kerkük’ün petrol gelirlerinden bir kısmının Türkmen bölgelerinin kalkınmasına harcanması ve petrol şirketlerine memur ve işçi alınırken Türkmenlere öncelik verilmesi.
6. Bağdat Üniversitesi’ne ve yurtlara öğrenci alınırken Türkmenlere de kontenjan tanınması.
7. Kerkük katliamı suçlularına verilen cezaların infaz edilmesi.
8. Kerkük ve Erbil taraflarındaki Kürt aşiretlerin silahsızlandırılması.
9. Biri Bağdat’ta diğeri Kerkük’te olmak üzere iki Türkçe gazete çıkarılmasına izin verilmesi.²⁰²

Kasım iktidarına son veren darbe, Arap milliyetçileri ve Baas Partisi tarafından gerçekleştirilmişti. Darbenin başında bulunan Abdulsalam Arif Baasçı değildi ama kurulan yönetimdekilerin çoğunluğu Baasçıydı. Bu süreçte Baas Partisi liderleri arasında da anlaşmazlık çıktı. Dışarıdan

²⁰¹ Şimşir, a.g.e., s. 142.

²⁰² Şimşir, a.g.e.,s. 143.

bakıldığında güçlü görünmesine rağmen içerde problemler yaşandığından Baas Partisi aslında oldukça zayıftı. Bu durumdan yararlanan Abdulsalam Arif Kasım 1963'te ikinci bir darbeyle Baasçıları yönetimden uzaklaştırdı ve 1968 yılına kadar sürecek olan kişisel iktidarını kurdu.²⁰³ Böylece Irak'ta Arif Kardeşler dönemi başladı.

Bu dönemde oldukça önemli işler yapıldı. Özellikle Baasçıların yönetimden uzaklaştırılmasında Arif'in büyük bir rolü vardı. Baasçıların intikamı gecikmedi ve kısa süre sonra Abdulsalam Arif kuşkululu bir helikopter kazasında hayatını kaybetti. Irak Devrim Komite Konsey'i toplanarak ağabeyi Abdulrahman Arif'i Irak Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanı olarak seçti. Onun zamanında Irak, içte ve dışta en barışçı dönemini yaşadı. Komşularıyla barış yanlısı bir politika izleyen Abdulrahman Arif, içte de azınlıklarla problemlerin halledilmesiyle ülkenin huzur bulacağı inancındaydı. Özellikle, kuzeydeki Kürt ayaklanmasının bastırılmasında Irak Ordusu'nun başarısız olduğunu görerek, Kürtlerle barışın sağlanması için siyasi yöntemleri ön plana çıkardı.²⁰⁴ 12 Haziran 1965 tarihinde Kürtlerle 12 maddelik bir barış planı hazırlanmasını sağladı. Barzani ve diğer Kürt liderleri tarafından da benimsenen plana göre, Kürt dilinin resmi kurumlarda kullanımı ve Kürtlerin bulundukları bölgelerde otonomi sahibi olmaları sağlandı.²⁰⁵

Abdulrahman Arif'in diğer bir faaliyeti de Abdulsalam zamanında görevlerinden uzaklaştırılan Baasçıların tekrar eski görevlerine dönmelerinin sağlanması olmuştur. Ancak bunu yaparken önemli noktaları kaptırmamaya özen göstermiştir.²⁰⁶

Türkmenler, Arif Kardeşler döneminde nispi bir istikrara kavuşmuş olmakla birlikte, kültürel hakların elde edilmesi konusunda herhangi bir gelişme sağlayamamışlardır. Bu dönemde Kerkük Katliam'ından sorumlu

²⁰³ el-Musulli, **a.g.e.**, s. 136.

²⁰⁴ Yılmaz Kalkan, **Bir Ortadoğu Gerçeği Irak ve Saddam Hüseyin**, İstanbul, Beyan Yayınları, 1991, s. 53.

²⁰⁵ el-Musulli, **a.g.e.**, s. 193.

²⁰⁶ Kalkan, **a.g.e.**, s. 53.

olan ve Kasım döneminde idam edilmeyen sanıklar (28 kişi) 23 Haziran 1963 tarihinde Kerkük'te idam etmiştir.²⁰⁷ Böylece Türkmenlerin gönlünü kazanmak için önemli bir adım atmıştır.

Bağdat'a atanan Türk Büyükelçisi Pertev Subaşı'nın 29 Ağustos 1968 tarihinde Ankara'ya sunduğu dikkat çekici analizler içeren ve Irak Türk toplumunun adeta anatomisini çıkaran ayrıntılı rapor bu dönemde Irak Türkmenlerinin durumunu açık bir şekilde ortaya koymakta ve bugünlere ışık tutmaktadır. Subaşı'nın raporu şöyle özetlenebilir:

“ Irak Türkleri hakkında bilgiler ve Büyükelçiliğin görüşleri:

a) Soydaşlarımızın miktarı: İngilizler, Irak Türklerini Araplar ve Kürtler arasında eritme siyaseti güderken soydaşlarımızın sayısını çok az göstermişler. Bu iddialar okul kitaplarına bile sokulmuştur soydaşlarımızın gerçek sayısı yarım milyonun üzerinde tahmin ediliyor.

b) Ekonomik durumları genellikle olumlu görünüyor.

c) Sosyal durumları da pek fena değildir. Türkler devletin çeşitli kademelerinde görev almaktadırlar. Türk gelenek ve örflerinin koruyorlar ancak çevrenin etkisinden de kurtulamıyorlar. Üç dernekleri var:

1. Türkmen Kardeşlik Kulübü
2. Kerkük Fakir Öğrencilere Yardım Derneği
3. Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti

d) Eğitim durumları: Türk Çocukları Arap okullarında öğrenim görüyor. Soydaşlarımızın eğitim düzeyleri ülkenin genel düzeyinin üzerinde değil. Varlıklı aileler eğitime gereken önemi vermiyor, özel okul da açmıyorlar. Soydaşlarımızın ayrı dini kurumları, vakıfları yoktur.

²⁰⁷ Yeni Sabah, 24 Haziran 1963.

- e) Irak hükümetinin soydaşlarımızla ilgili siyasetleri: İngilizler ve Irak hükümetleri Araplaştırma ve Kürtleştirme politikaları gütmüşlerdir. Türkleri sindirme hareketlerinden de geri durmamışlardır. Kürtler, son yıllarda Türklerle iyi geçinmeye çalışmaktadırlar.
- f) Tarafımızdan bu konuda uygulanması gereken siyaset: önce Irak Türklerinin içinde bulundukları ruh halini, şu zaafılarını belirtmek faydalı olur: soydaşlarımız anavatanından yardım görmedikleri zehabının ezikliği içindedirler. Topluluk olarak şu zaafıları vardır:
1. Kendine güvensizlik
 2. Dayanışma eksikliği
 3. Lidersizlik
 4. Mezhep farkları

Bu eksikliklerin giderilmesi gerekiyor. Türkiye'nin uygulayacağı siyasetinde şu esaslara dayanması gerekiyor:

1. Türkiye Cumhuriyeti tehlike karşısında Irak Türklerini kaderleriyle baş başa bırakmayacağı konusunda kendilerine güven vermelidir.
2. Türk unsurunun benliğini ortaya çıkaracak çalışmalarda kendilerine yardımcı olmalıdır.
3. Türk kültürünü canlı tutulmasını ve Türkler arasında mümkün olduğu kadar yayılmasını sağlamalıdır.
4. Soydaşlarımızın eğitim düzeylerinin yükseltilmesinde yardım olmalıdır.

Bu esaslara dayanacak bir siyaset, Irak Türkleri arasında milli şuurun yaygın biçimde oluşmasına yardımcı olacaktır. Yoksa bazıları Türk oldukları halde belli bir yerlere geldiklerinde ailelerine girmiş Kürtler dolayısıyla

kolaylıkla Kürtlüklerini iddia ederler. Irak'la her alanda işbirliğimiz geliyor. Irak devleti içinde yerini belirlemiş bir Türk toplumu Türk Irak dostluğuna ve dolayısıyla milli menfaatlerimize büyük fayda sağlayacaktır.”²⁰⁸

Arif Kardeşler dönemi Irak'ta bugüne kadar Türkler için en huzurlu dönem sayılır. Bu dönemde ilk defa ekonomi ve ticaret bakanlığına Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi mezunlarından olan Doktor Nizamettin Arif atanmıştır. Kardeşlik Dergisi'ne eski Türkçenin yanı sıra yeni Türk alfabesiyle Türkçe bölüm eklenmiştir. Dergide Türkiye'deki bazı yazar ve düşünürlerin eserlerine de yer verilerek Türk düşünürleri ve Türk kültürü Irak Türklerine tanıtılmaya çalışılmıştır. 1963-1968 yılları arasında Iraklı Türkmenler 1918 yılından beri ilk defa vatandaşlık haklarından yararlanarak yaşama imkânı bulmuşlardır. Başta ana dilde eğitim hakkı olmak üzere birçok haklardan mahrum olmalarına rağmen insanca yaşamak ve vatandaş muamelesi görmek Türkmenleri mutlu etmeye yetmiştir.²⁰⁹

1966 yılında Şakir Sabir Zabit tarafından Türkçe ve Arapça olarak “Irak” isimli haftalık bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Bir ara Türkmen Kardeşlik Ocağı üyelerinden bazı gençlerin de yardımıyla çıkarılan bu gazete 1967 sonbaharında yayınına ara vermek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Türkmenlerin yaşadıkları bölgelerde sosyal ve kültürel faaliyetler artmıştır. Kerkük'te Kızılay Derneği bir sosyal dayanışma hamlesi başlatırken Yoksul Öğrencilere Yardım Derneği de Irak içinde ve dışında eğitim alanında birçok faaliyette bulunmuştur. Bu arada Türkmenlere ait el-Sevra adlı spor kulübü gençlerin spor alanında yetiştirilmesinde katkıda bulunmuştur. Hukukçular, doktorlar, öğretmenler, mühendisler ve edebiyatçılardan oluşan Türk aydınlar grubu 1968 yılı başlarında İçişleri Bakanlığı'na müracaat ederek Türkmen Kardeşlik Ocağı doğrultusunda Kerkük'te Kerkük Kültür Kulübü isminde bir dernek kurmak için onay istemişlerdir. Kulüp iç tüzüğünde kültürel etkinliklere katılarak gazete ve dergi çıkaracağını, köylere ve köylülere tarım konusunda

²⁰⁸ Şimşir, **a.g.e.**, s.162-163.

²⁰⁹ Demirci, Fadıl, **Mazi ve Hazır...**, s.27-28.

yardım edeceğini, bunun yanında sağlık taramaları çalışmalarına katılacağını ve Kerkük'te müzik ekibi vb etkinliklerle ailelere nezih bir ortam yaratacağını belirterek büyük hizmetlere talip olduğunu bildirmiştir. İçişleri Bakanlığı kulübü kurmak isteyen Türkmenlerden birkaç değişiklik isteyerek kanunlar çerçevesinde işlemleri tamamlamaya çalışmıştır. Ancak Bağdat'ta siyasi rejimin değişmesi ve Arap Sosyalist Baas Partisi'nin iktidara gelmesi üzerine kulübün kurucu heyetinin talepleri İçişleri Bakanı Salih Mehdi Ammaş tarafından reddedilmiştir.²¹⁰

²¹⁰ el-Hürümüzi, **el-Türkman Ve'l Vatan el-Irak**, s. 111–112.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAAS PARTİSİ DÖNEMİNDE IRAK TÜRKMENLERİ

3.1. AHMET HASAN EL-BEKİR DÖNEMİ VE TÜRKMENLERİN DURUMU

3.1.1. Arap Milliyetçiliği ve Baas Partisinin Ortaya Çıkışı

Osmanlı Devleti'nin uğradığı çöküntüyü fırsat bulan İngiliz ve Fransız emperyalistleri, Osmanlı tebaası arasında milliyetçilik cereyanları yayma faaliyetlerine başlamıştı. Osmanlı tebaasının önemli bir unsuru olan Araplarda milliyetçilik anlayışı ilk olarak Fransız Devrimi'nin etkisinde kalan Hristiyanlar arasında ortaya çıkmıştır. 19. Yüzyılın ikinci yarısı itibariyle bu tür ayrılıkçı ayrımlara beşiklik eden yer ise batının siyasi ve askeri desteğini alan Lübnan olmuştur. İslam dünyasındaki bu milliyetçi akımlar bölge üzerindeki emperyalist amaçları olan batılı güçlerin dikkatini çekmiştir. Batılı devletler etnik kökene dayalı milliyetçilik fikrinin Osmanlı gibi çok uluslu bir devleti yok edebileceğini hesaplayarak ayrılıkçı akımlara destek vermeyi devlet politikası haline getirmişlerdir. Emperyalist güçler bu amaçlarını gerçekleştirmelerinde kendilerine hizmet edecek çeşitli grup ve partilerin kuruluşuna ön ayak olmuşlardır. Bu parti ve dernekler; Arap Osmanlı Kardeşlik Derneği, el-Muntadi el-Arabî Derneği, el-Arabiyyet-ül Fettah Partisi, el-Ahd Partisi, el-Efa'ul Arabî Partisi olarak sıralanabilir.²¹¹

19. yüzyılın sonlarında batılı ülkelerin desteklediği okullardan mezun olan gazeteci ve yazarların vasıtasıyla milliyetçilik akımı Araplarda daha fazla yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde yazılan yazılar genellikle “Arap milliyetçiliği” veya “Arap” kavramı, Lübnan ve Suriye'yi içeren dini temellerden uzak bir Arap ulusu konularını işlemiştir. Bu bağlamda özellikle Marunî

²¹¹ Meryem İmamzade, *Irak Dosyası*, İstanbul, Akabe Yayınları 1986, s. 25–26.

yazarlar ve gazeteciler tarafından yazılan kitaplarda ve gazetelerde bir Arap kimliği oluşturulması amacı güdülmüştür.²¹²

Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkarılmasında Arap kültürüne ve Arap tarihine verilen önem etkili olmuştur. Arap milletin tarihi Arapların tarihidir İslam'ın tarihi değildir. Tarihte İslam'ın rolü Arabizmin yayılmasına ve Arap kimliğinin muhafazasına yardım etmiş ve Araplar, İslam'ın sayesinde Ortadoğu'ya ve Kuzey Afrika'ya yayılmışlardır. Böylece Arap kültürü ve Arap tarihi temel olup din ve aşiret bağlarının dışında ön plana çıkarılarak Sünni, Şii ve Yahudiler tarafından kabul edilebilecek bir duruma getirilmiştir.²¹³ İşin ilginç taraflarından birisi de Arap halkı 1. Dünya Savaşı'ndan önce Arap Birliği, Arap milliyetçiliği gibi fikirler üzerinde Osmanlı Devleti'ne karşı birleştirilirken, savaş sonrası dönemde bu durum tam tersi bir hal almıştır. Arap ülkeleri birbirlerini hasım olarak görmüş; özellikle Irak ve Suriye'de bunun örneği net bir şekilde görülmüştür. Bu iki ülke halkı arasında birleşme isteği yerine çelişkiler, açmazlar ve düşmanlıklar yer almaya başlamıştır. İngiliz ve Fransızların istekleri doğrultusunda sadece siyasi değil içtimai, iktisadi, hukuki ve hatta idari alanlarda da çekişmeler çıkmıştır.²¹⁴

Baas Partisi, Arapların yeniden doğuşunu sağlayacağı ümidiyle Mişel Eflak, Salah Bitar, Ali Cabir, Abdullah Abduldaim, Mithat Bitar, Vahip el-Gani, Cemal Atasi, Musa Rizik, Badi el-Kasım, Sami el-Durubi ile Abdul Birr İyun el-Sud tarafından 1943'te kurulmuştur. Partinin kuruluşundaki en önemli rol ve çaba Mişel Eflak ile Salah Bitar'a aittir.²¹⁵ Mişel Eflak Şam'da 1912'de siyasete ilginin yoğun olduğu Rum-Ortodoks aileye mensup bir tahıl tüccarının oğlu olarak doğdu. Eflâk'tan sonra partinin ikinci adamı olarak bilinen Salah Bitar ise 1911 yılında Şam'da Sünni-Müslüman bir ailede dünyaya gelmiştir. Her ikisi de yüksek öğrenim yapmak üzere 1928'de

²¹² Doğan Şentürk, **Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı**, Alfa Yayınları, 1962, s. 34-35.

²¹³ Sabit Duman, "Bir Ulus Yaratma Çabaları," **Irak Dosyası** C. 2, Yayına Hazırlayan: Ali Ahmet Beyoğlu vd., İstanbul, TATAV Yayınları, 2003, s.50.

²¹⁴ İmamzade, **a.g.e.**, s. 30.

²¹⁵ Şentürk, **a.g.e.**, s. 47.

Fransa'ya gitmişlerdir. Fransa'da Sourbonne Üniversitesi'nde Mişel Eflak Tarih ve Sanat Tarihi, Salah Bitar ise Fizik ve Matematik eğitimi aldıktan sonra 1932 yılında Suriye'ye dönüp burada 10 yıl öğretmenlik yapmışlardır.²¹⁶

1929 yılında Paris'te tanışan Eflak ve Bitar Marksist düşünce ile Sourbonne'de tanışmışlardır. Sosyalizmi Fransa'da keşfeden Eflak ile Bitar Marksist düşüncenin etkisi altında kalsalar da komünist değillerdi. 1936 yılına kadar komünizme sempati duysalar da bu tarihten sonra karşı tavır almışlardır. Bunun da nedeni Fransa'daki hükümet değişikliği ile Blum Hükümetinin iktidara gelmesi ve Suriye'nin bağımsızlık anlaşmasını imzalamamasıdır. Bundan dolayı Eflak ve Bitar batı sosyalizminin emperyalist bir yöne sahip olduğuna inanmaktaydılar.²¹⁷ Eflak, öğrencilik yıllarında Paris'te kurmuş olduğu Arap Öğrenci Birliği ile diğer ülke öğrencileri ile de irtibat kurma şansını bulmuş ve bu yolla Suriye milliyetçiliğini bırakıp Arap milliyetçiliğine yönelmiştir.²¹⁸

Modası geçmiş eğitim programlarına muhalefete başlayan Bitar ve Eflak 1942 yılında öğretmenlik görevlerinden istifa ederek gençleri kendi düşünceleri doğrultusunda etkileyerek, onlara maddi lükse karşı püriten bir tutum geliştirmelerini önermişlerdir. Maddi çıkarlar ve itibar uğruna mücadele etmeyen ve kişisel olarak dürüst ve sade bir hayat anlayışına sahip politik bir figür ve Arap dünyasında kendine özgü bir kişilik olarak kabul edilen Eflâk'ın faaliyetleri daha çok üniversite ve ortaöğretim öğrencileri tarafından benimsenmiştir. Arap milletin Rönnesans'ını gerçekleştirmeyi amaçlayan Baas Partisi'nin temelleri 24 Temmuz 1943'te küçük bir öğrenci grubunun örgütlenmesi sonucunda atılmıştır. 1946 yılına kadar daha çok entelektüel bir hareket olarak faaliyetlerini sürdüren Baas Partisi, adını Zeki Arsuzi'ye borçludur.²¹⁹

²¹⁶ Şentürk, **a.g.e.**, s. 47–48.

²¹⁷ Şentürk, **a.g.e.**, s. 48.

²¹⁸ Şentürk, **a.g.e.**, s. 48.

²¹⁹ Şentürk, **a.g.e.**, s. 49.

Baas Partisi'nin ilk defa resmi bir parti haline gelmesi 1946 yılında Fransızların Suriye'yi terk etmesinden sonra gerçekleşmiştir. 1947 yılında siyasi bir parti olan Baas Partisi ilk kurucu kongresini 4-6 Nisan 1947 tarihleri arasında Şam'da yapmıştır. Bu kongrede Mişel Eflak Baas Partisi'nin genel sekreteri olarak seçilmiş, kongrede partinin iç tüzüğü de görüşülüp kabul edilmiştir. Baas Partisi böylece siyasi bir hareketten organize siyasi bir partiye dönüşmüş ve adı Arap Baas Partisi olmuştur.²²⁰ Baas Partisi'nin kurucusu Eflak, İslam dinini ise Arabizmin kuruluşunun bir parçası olarak tarif etmiştir. İslam dini Baas Partisi için bir kültür olarak kabul edilmiştir. Baas Partisi'nin tüzüğü, ideolojisinin temelini teşkil etmiştir. Baas Partisi'nin tüzüğünde ekonomik ve sosyal politikaya da yer verilmiştir. Baas Partisi'ne göre sosyal adalet, menkul ve gayri menkul malların tekrar dağıtımı, endüstride millileştirme, işçilerin fabrikaların yönetiminde yer alması, endüstri ve toprak mülkiyetinin sınırlandırılması gibi konular Baas Partisi'nin hedeflerini oluşturmuştur. Baas Partisi, tüzüğünde demokratik rejime bağlılığını göstermeye çalışmıştır.²²¹

Baas Partisi'nin temel görüşleri şöyle sıralanabilir:

1. Arap Baas Partisi sosyalist bir partidir ve Arap milliyetçiliğinin derinliklerinden çıkan sosyalizmin gerekliliğine inanmaktadır.
2. Bu parti egemenliğin kaynağının ve gerçek sahibinin Arap halkı olduğu inancını taşıyan bir kitle partisidir.
3. Baas Partisi devrimci bir partidir. Bu sebeple de bağımsız bir devlet içinde yer alması planlanan bütün Arapların birleşmesi için mücadele eder.²²²

²²⁰ Şentürk, **a.g.e.**, s. 52.

²²¹ İsmet Giritli, **Bugünkü Ortadoğu'nun Önemli Sorunları**, İstanbul, Nihad Sayar Yayın Ve Yardım Vakfı Yayınları, 1978 s. 75.

²²² İmamzade, **a.g.e.**, s. 75.

Özetle Baas Partisi milliyetçilik, sosyalizm ve birlik sloganlarını kullanarak kitleleri harekete geçirmeye çalışmış ve hedeflerine ulaşmak için karşısına çıkan engelleri ortadan kaldırmıştır.²²³

Baas Partisi Suriye'de kurulmasına rağmen kendisini, sınırları aşarak “Suriyeli” olarak değil “Arap” olarak tanımlamıştır. Kurulduğu günden itibaren bu partiye resmi makamlar tarafından şüpheyile bakılmıştır. Partinin kurulduğu ilk günlerdeki faaliyetleri, halkı Fransızlara karşı tahrik etmiştir. 1945 yılında Fransızların Suriye'yi terk edişlerine kadar beyannameler dağıtıp konuşmalar yaparak amansız bir şekilde Fransızların mevcudiyetine karşı tahrik edici rol oynamışlardır.²²⁴

Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra Baas Partisi hükümete muhalefet etmekle yükümlenmişti. Bu dönemde Hatay'ın Türkiye'ye verilmesi olayını kendileri için propaganda aracı olarak seçmişlerdi. Parti Hatay propagandasına hiç bir zaman ara vermemiş ve Türkiye Suriye ilişkilerinin iyi yönde ilerlemesini engellemek yolunda ilerlemiştir.²²⁵

Tüm Arap ülkelerine, yaklaşan Arap-İsrail Savaşı'na karşı hazırlıklı olmaları çağrısında bulunan Baas Partisi, savaşta Arapların mağlubiyeti sonucunda Arap siyasi dünyasının derinliklerine girme şansını bulmuştur. Baas Partisi Arap hükümetlerini 1946'dan itibaren kendilerini bekleyen savaşa karşı ikaz etmiştir. Filistin meselesinde ise Baas Partisi, Arapları ne batıdan ne de batının aletlerinden biri olan Birleşmiş Milletlerden adalet beklememesi konusunda uyarmıştır. Filistin'de beklenmeyen bu mağlubiyet Arapların ifrata kaçan hareketlere başvurmalarına sebep olmuştur. Gerçekten de bu mağlubiyet, Araplara yaşayış tarzlarını olduğu kadar felsefi ve siyasi yapılarını da yeniden değerlendirme fırsatı vermiştir. Filistin mağlubiyetinden yedi yıl sonra Baas Partisi Suriye siyasetinin dümenini elinde tutmuş, Irak ile

²²³ Giritli, **a.g.e.**, s.75.

²²⁴ Kamel S. Abu Jaber, **Arap Baas Sosyalist Partisi**, Ankara, Altunok Matbaası, 1970, s. 28-29.

²²⁵ Abu Jaber, **a.g.e.**, s. 30-31.

Ürdün'de de önemli bir cereyan olarak belirmişti. 1955'te ise hemen hemen bütün Arap memleketlerinde kolları vardı.²²⁶

Arap sosyalist fikrinin merkezi önceleri Mısır iken buradaki fikirler zamanla bölgedeki diğer Arap ülkelerine yayılmıştır. Suriye bu dönemde Arap milliyetçiliği ve sosyalizm ile ilgili fikirlerin Mısır'dan sonra en etkili olduğu Arap ülkesi olmuştur. Bu dönemde Suriye'de meydana gelen her düşünce akımı çok geçmeden diğer Arap ülkelerine yayılmış, özellikle Arap Sosyalist Baas Partisi'nin isim babası olan Zeki el-Arsuzi'nin fikirleri de diğer Arap ülkelerindeki üniversite öğrencileri tarafından kabul görmüştür. Bu durum Arap Sosyalist Baas Partisi'nin kuruluşunda etkili olmuştur.²²⁷

Baas partisi 1950'de Ekrem Hurani tarafından kurulan Arap Sosyalist Partisi ile birleşmeden önce sadece Suriye politikası konusundan bahsetmekle yetiniyordu. Arap Sosyalist Partisi ile birleştirdikten sonra siyaset sahasına bütün gücüyle girmeye karar vermiş, bu dönemde Arap dünyasında önemli buhranlar meydana gelmiştir. Batılı devletlerin Arap dünyasında söz sahibi olma istekleri milliyetçileri ve Baas Partisi'ni harekete geçirmiştir. Sadece Suriye'de değil birçok Arap ülkesinde de solcu ve batı düşmanı bir cereyan kendini göstermiştir. 1955 yılının başlarında Baas Partisi, batı ile yapılan bütün paktların ve ittifakların karşısında olduğunu ilan etmiştir; özellikle Irak'ın Bağdat Paketi'ne katılımının karşısında olmuştur.²²⁸

3.1.2. Baas Partisi'nin Irak'taki İktidarı ve el-Bekir Dönemi

1949 yılında Suriye ve Lübnan'da okuyan Iraklı öğrenciler ile bazı Filistinli mülteciler tarafından Irak'a sokulan Baas Partisi, 1952 yılına kadar faaliyet göstermeyerek sadece ideolojisini yaymaya çalışmış; ancak 1952 yılında hükümete karşı bazı nümayişler düzenleyerek faaliyetine başlamıştır.

²²⁶ Abu Jaber, **a.g.e.**, s.34-36.

²²⁷ İmamzade, **a.g.e.**, s. 37.

²²⁸ Abu Jaber, **a.g.e.**, s. 45-46.

Bu Baas Partisi'nin Irak'ta kendini gösteren ilk ciddi kuvveti olmuştur. 1954 yılına gelindiğinde beyanatlar verecek ve bunları basılı olarak sokaklarda dağıtacak derecede kuvvetlenecektir. 14 Temmuz 1958 İhtilali döneminde ise Kasım yönetimini destekleyen kuvvetlerin en güçlülerinden birisi Baas Partisi olmuştur. Partinin Irak'taki Genel Sekreteri Fuad Rıkabi, Kasım'ın ilk kabinesinde yer almıştır.²²⁹

Kasım'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne iltihak arzusu olmadığı, Irak'ı kendi anlayışına göre idare etme isteğinin meydana çıkması ve Musul'da el-Şevvaf Ayaklanması'na katılan milliyetçi subayların idam edilmesinden sonra Baasçılarla milliyetçiler, Abdülkerim Kasım'a karşı bir kampanyaya girişmişlerdir. Kasım'a karşı kini şiddetlenen Baas Partisi 7 Ekim 1959'da küçük bir grup kurarak Bağdat'ın en büyük caddelerinden olan el- Reşit Caddesi'nde Kasım'a karşı bir suikast girişiminde bulunmuş; ancak bu suikast gerçekleşmemiştir. Bu da parti üyeleri arasında olumsuz bir izlenim uyandırmış, parti üyelerinden bazılarının tutuklanmasına ve bazılarının da Suriye'ye kaçmasına sebep olmuştur. Baas Partisi Irak Genel Sekreteri tarafından (Fuad Rıkabi) hazırlanan bu suikast planı parti saflarında bir takım tartışmaların meydana gelmesine ve parti içerisinde çözümlere yol açmıştır.²³⁰

Abdülkerim Kasım'ın son dönemlerinde Baas Partisi Irak'taki yönetimi ele geçirmek için faaliyetlerini hızlandırmış, 8 Şubat 1963 tarihinde Baasçıların ve Nasırcıların liderliğinde bir darbe gerçekleştirmiştir. Baasçılar hükümetteki kilit noktaları ele geçirdikten sonra devlet başına Albay Abdülselam Arifi getirmişlerdir. Milli Sivil Muhafız Örgütü'nü kuran Baasçılar Amerika Birleşik Devletleri Milli İstihbarat Teşkilatı'nın desteğini alarak yüzlerce komünisti tutuklayıp idam etmişlerdir. Batı ülkelerinin desteği ile gerçekleşen bu darbe Kahire ve Kuveyt'te bayram etkisi yaratmıştır. Yeni

²²⁹ Abu Jaber, **a.g.e.**, s. 63-65.

²³⁰ Hamit el-Beyati, **el-Tarih-ül Demevi Li Saddam el-Tikriti Fi Zev' el- Vesaik-kül Sırriye el-Biritaniye, 1937-1966**, Londra, el-Rafid Li'l Neşir, 1998, s. 29-31.

rejim Kuveyt'in bağımsızlığını resmen tanıdıktan sonra Suriye ve Mısır ile birleşmek için görüşmelere başlamıştır.²³¹

8 Şubat 1963 Darbesi sonrasında Baas Partisi'nde anlaşmazlık ve ayrılıklar şiddetlenmeye başlamıştır. İngiltere Dış İşleri Bakanlığı'ndan İngiltere Bağdat Büyükelçiliği'ne gönderilen bir raporda Baas Partisi'nin üç ayrı kumandanlığa bölünmesi anlatılıyor ve bu kumandanlıklar şöyle sıralanıyor:

1. Milli Kumandanlık Merkezi, Lübnan'da Eflâk'ın kontrolü altında
2. Suriye Kumandanlığı, Ekrem Hurani'nin kontrolü altında
3. Milli Devrimci Kumandanlık, Iraklı Fuat Rıkabi ile Abdullah Rimavi'nin kontrolü altında

Bu bölünme ve Kumandanlıkların arasında çıkan anlaşmazlık Irak'taki Baas Partisi'nin durumuna yansıyor partiyi etkilemiştir.²³² Irak'ta Baas Partisi'ne dışarıdan bakıldığında, partinin güçlü görüntüsüne rağmen içeriden problemler yaşandığı görülüyordu. Liderlerin arasında anlaşmazlık hâkim olmuş, Milli Kumandanlığın bölünmesi de Irak'taki Baasçılarını etkilemiştir. Buna ilaveten liderlerinin genç olması ve iktidarı yönetme deneyimlerinin eksik olması, Abdulsalam Arif'e onları iktidardan uzaklaştırma imkânı sağlamıştır.

Irak'ta Baas Partisi anlaşmazlık ve ayrılık yaşamaktaydı. Bu anlaşmazlığın sonucu olarak Irak Baasçıları iki kanada bölünmüşlerdir. Birisi Suriye Baasçıları taraftarı olan sol kanat iken, diğeri de Albay Hasan el-Bekir ve Saddam Hüseyin'in temsil ettiği sağ kanat idi. Solcu Baasçılar Irak'ta daha güçlü olmalarına rağmen, sağcı Baasçılar Baasçı olmayan milliyetçi subaylar ile işbirliği yaparak iktidara gelebilmişlerdir.²³³

²³¹ el-Beyati, **a.g.e.**, s. 69-75.

²³² el-Beyati, **a.g.e.**, s. 89.

²³³ el-Beyati, **a.g.e.**, s. 162.

Baas Partisi'ni yönetimden uzaklaştıran Arif Kardeşlere karşı yer altı muhalefeti başlamıştır. Bu dönemde İsrail'in Haziran 1967 yılında Arap İsrail Savaşı'ndan galip çıkması ve Irak'ın bu savaşa yeterince katılımında bulunmaması ve hükümet yolsuzluğu nedeniyle muhalefet daha da şiddetlenmiştir. Baas Partisi muhalif gruplara önderlik yaparak onları eylemlere sevk ederken bir yandan da darbeye hazırlanmak yolunda birçok milliyetçi subaylar ile işbirliği yapmıştır. Bu subayların en ileri gelenlerini Cumhuriyet Muhafızları Komutanı, Bağdat Muhafızlar Birliği Komutanı ve Askeri İstihbarat Genel Başkanı şeklinde sıralayabiliriz. 17 Temmuz 1968 sabahında Cumhuriyet Sarayı'na giren darbeciler Cumhurbaşkanı Abdulrahman Arif'i istifaya zorlayarak Londra'ya sürgüne göndermişlerdir. Darbeciler Devrim Komuta Konseyi kurarak Ahmed Hasan el-Bekir'i Cumhurbaşkanı ve Baasçı olmayan eski İstihbarat Başkanı Abdulrezzak el-Naifi Başbakan ilan etmişlerdir. Ancak Baasçılar, Şubat 1963 darbesinden ders alarak bu defa erken davranıp 30 Temmuz'da yeni bir darbe ilan edip Abdulrezzak el-Naifi ve el-Naifi'nin bakanlarını uzaklaştırmak suretiyle iktidarı tamamen ele geçirmişlerdir. Hiç kan dökülmeden biten bu darbe Baasçılarca "Beyaz Devrim" olarak adlandırılmıştır.²³⁴

Baas Partisi'ni iktidara kavuşturan Ahmed Hasan el-Bekir parti içinde bir denge kurmaya çalışmış, aynı zamanda geniş bir temizleme hareketine başlamış ve Saddam Hüseyin'e parti içinde ve dışında muhalifleri tasfiye etme görevini vermiştir. Muhalifleri kolayca tasfiye edebilen Saddam Hüseyin, el-Bekir'den sonra devletin ikinci adamı durumuna gelmiştir.²³⁵

Baas Partisi iktidarı ele geçirdiği ilk günden itibaren birçok sorunla uğraşmak zorunda kalmıştır. Baas Partisi'nin yeni rejiminde 1963'te olduğu gibi komünistlere karşı bir politika izlenmemiş; bilakis onlarla birlikte çalışmanın yolları aranmıştır. Hatta komünist lider Aziz Şerif 1969 yılında

²³⁴ el-Musulli, **a.g.e.**, s. 25-29.

²³⁵ el-Beyati, **a.g.e.**, s. 162.

Adalet Bakanı olarak atanmıştır. Baas Partisi'nin denetiminde kurulan siyasi partilerin birleştirildiği Ulusal Cephe'ye Komünist Partisi de katılmıştır.²³⁶

Baas rejiminin bu dönemde gerçekleştirdiği önemli işlerden biri yıllar boyunca yabancı şirketlerin elinde olan petrolü 1972 tarihinde millileştirmek ve aynı zamanda Türkiye ile yaptığı bir anlaşma ile Kerkük petrolünü Türkiye üzerinden inşa edilecek boru hattıyla Akdeniz'e akıtmayı kararlaştırmaktır.²³⁷

Baas Partisi'nin uğraşmak zorunda kaldığı çok önemli sorunlardan biri de Kürt sorunu olmuştur. 1961'den beri devam eden Kürt meselesine bir çözüm getirmek yolunda Baas rejimi Molla Mustafa Barzani ile Mart 1970 tarihinde yeni bir anlaşma yapmak durumunda kalmıştır. Kürtlerin çoğunlukta yaşadığı bölgelerde otonomi hakları kabul edilmiştir. Böylece Baas rejimi yıllardan beri Irak'ın uğraştığı bu sorunu kapatmak yoluna girmiş; ancak bütün bunlar Kürtler ile Bağdat'ın arasındaki sorunlarının halledilmesini sağlayamamıştır. Nisan 1974'te Kürtler ile Irak kuvvetleri arasında tekrar çatışmalar başlamış, bu kez Irak Kuvvetleri Sovyet silahlarıyla Kürt bölgelerinde önemli ilerlemeler kaydetmiştir.²³⁸

Baas Partisi içerde Kürtler ile uğraşırken dışarıda bu soruna bağlı olarak İran ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Irak Kürtlerine yardım eden İran'daki Şah rejimi ile Irak'taki Baas rejimi arasında gerginlik şiddetlenmiş ve iki ülke sınırında küçük çaplı çatışmalar başlamış; ancak bu gerginlik fazla sürmemiştir. Mart 1975'te Cezayir'de toplanan OPEC'in aracılığıyla ve Cezayir Devlet Başkanı Bumidyan'ın çabalarıyla, İran Şahı ile Irak Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin arasında 6 Mart 1975 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmada Irak ile İran arasındaki Şat-tül Arap Nehri sınırı yeniden tespit edilecek ve buna karşılık İran Kürtlere yardım etmeyi kesecektir. Bu anlaşma gereğince İran'ın Kürtlere olan yardımı kesilince,

²³⁶ Giritli, **a.g.e.**, s. 85-86.

²³⁷ Hamid Taha el-Süveydani, **el-Alakat-ül Irakiye el-Türkiye 1980-1990**, Musul üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yayınlanmamış Master Tezi, Musul, 2003, s. 19.

²³⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 921-922.

Kuzey Irak'taki Kürt ayaklanması sona ermiştir.²³⁹ Kürt sorununu çözen Baas Partisi, Komünistler ile diğer muhalif grupların üzerine gitme fırsatını bulmuş, birkaç yıl içerisinde rejime karşı olan binlerce kişi hapsedilip öldürülmüş veya sürgüne gönderilmiştir.²⁴⁰

3.1.3. Hasan el-Bekir Döneminde Türkmenlerin Durumu

Türkmenler, Baas Partisi'nin 17 Temmuz 1968'de yaptığı darbeden başlangıçta kuşulanmamıştır. Irak Türkmenlerinin Temsilcisi olarak Kardeşlik Ocağı'nın yönetim kurulu, 11 Eylül 1968 tarihinde yeni Cumhurbaşkanı Ahmed Hasan el-Bekir ile görüşmüştür. Türkmenler adına Cumhurbaşkanı'na hem tebriklerini belirtmiş hem de bir muhtıra sunmuştur. Kardeşlik Ocağı Başkanı'nın imzasını taşıyan bu muhtıra şöyleydi:

“Sümerlilerden İslam'ın huzuruna kadar binlerce sene Irak topraklarında yaşayan anasırdan biri, bugün Irak'ta üçüncü bir ırk olarak bulunmaktadır. Bu ırk Telafer kazasından... Hanekin ile Mendelli kaza ve nahiyelerini kapsayan hat üzerinde yaşamaktadır. İşte bu hat Kürt ve Arap kavimlerinin hattı munfasılı olup burada yarım milyon, bu toprağın kulu Türkmen millet bulunmaktadır. Bizler bunlardan seçilmiş bir grup olarak sizi tebrik ve ihtilalinizi kutlamak amacıyla kendimiz ve Türkmenler uğruna İhtilal Konseyinin vatanın birliğini koruma yolunda almış olduğu karara itibaren gelmiş bulunuyoruz.

Ekselans;

Beyaz inkılâbınızın ilk anlarında bütün Türkmenler adına Türkmen Kulübü Yönetim Kurulu olarak sizleri başarılarınızla kutlamış ve teyit

²³⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 922.

²⁴⁰ Marion Farouk Sluglett, “Irak, Tarih, Son Dönem”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 19, İstanbul, Diyanet Vakfı, 1999, s. 97.

olanların önde gelenlerinden bulunmakta olduğumuz telgrafımızla sabittir.

Ekselans;

Türkmen topluluğu düşmanlarından fırsatçılardan sömürgecilerden menfaatçilerden daima düşmanlık ve hıyanet görmüştür. Bunlardan 1924'te İngilizlerin Kerkük'te tertip ettiği katliam, 1946'da Gavurbağ'daki meşhur katliam ve daha sonra 1959'da yapılan katliamda binlerce masum Türkmen vatandaşı kurban gitmiştir. Bütün bunlara rağmen biz Irak'ta başlıca ırklardan biri olmaktan başka bir şey istemiyoruz.

Ekselans;

Biz Irak'ta 3. bir ırk olmakla beraber bu memleketin mesuliyetinde Kürtlere nisbetle hükümeti temsil hakkımız olduğu kanaatindeyiz. Biz bu hukukumuzu geçen iktidarlardan da talep ettik ise de bir neticeye varılmamış olmakla bu hakkı önce sizden talep eder ve sizin elinizde gerçekleşmesini, sizin zamanınızda olmasını diler ve bu konuyu sizin 14 Ramazan İhtilalinden sonra muttali olduğunuzu bir Türkmen heyetinin ziyaretinde buna söz verdiğinizi hatırlatırız. Son olarak Cenab-ı Hak sizi vatana hizmet yolunda başarılı kılsın, sizin gücünüzü ve başarınızı arttırsın, o güçlü ve azizdir.”²⁴¹

Bu muhtıranın Irak Cumhurbaşkanı'na sunulmasının ardından Türkiye Bağdat Büyükelçiliği 25 Eylül 1968 tarihinde Ankara'ya şunları bildirmiştir:

“Türkmen temsilcileri, Cumhurbaşkanı Hasan el-Bekir'e sundukları muhtıradaki Türkmenler Irak'ta üçüncü milliyet olmaları dolayısıyla hükümette temsil edilmeyi istemişlerdir. Cumhurbaşkanı iyi niyetli cevap vermişse de kesin bir vaatte bulunmamıştır. Konu Irak Bakanlar Kurulunda da görüşülmüş ve Kürt sorunu durdurulduktan sonra Türkmenlere sert tepki gösterilmesi kararlaştırılmış, Cumhurbaşkanıyla

²⁴¹ Şimşir, a.g.e., s.171-172.

görüşmelerde Bağdat komutanı Hammed el-Tikriti de hazır bulunmuştur. Türk heyeti ilkokullarda Türkçe öğrenim isteyince komutan buna tepki göstermiştir. Bu zihniyet diğer yöneticilerin birçoğunda da mevcuttur.”²⁴²

Baas Partisi, iktidarının ilk yıllarında iktidarını sağlamlaştırmak yolunda azınlıkları safına çekmek için azınlıklara kültürel haklar tanımıştır. Bu çerçevede 24 Ocak 1970 tarihinde Devrim Komuta Konseyi tarafından alınan ve devletin resmi gazetesi olan el-Vaka'yı-ül Irakiye'de de yayınlanan kararla, Türkmenlere bazı kültürel haklar tanınmıştır. Bu karara göre:

1. Irak'taki bütün Türkmen bölgelerinde ilkokuldan itibaren Türkmençe ile eğitim ve öğretim yapılacaktır.
2. Bu dilde öğretim yapan bütün okullarda açıklama usulleri Türkmençe ile yapılacaktır.
3. Bu hususta Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Türkmen Eğitim Müdürlüğü kurulacaktır.
4. Türkmen edebiyatçı, şair ve yazarlarının kendilerine mahsus bir birlik kurmalarına imkân verilecek, eserlerini bastırmaları için onlara yardım edilecek, dil bakımından kabiliyetlerini arttırma fırsatı da sağlanacak ve bu birlik Irak Edebiyatçıları Birliği'ne bağlanacaktır.
5. Kültür ve Tanıtma Bakanlığına bağlı bir Türkmen Kültür Müdürlüğü kurulacaktır.
6. Türkmençe haftalık bir gazete ve aylık bir dergi çıkarılacaktır.
7. “Kerkük Televizyonu” kanalındaki Türkmençe programların yayın süresi arttırılacaktır.²⁴³

²⁴² Şimşir, **a.g.e.**, s. 173.

²⁴³ Vaka'yı-ül Irakiye, S. 1835, 31 Ocak 1970.

Baas hükümetinin azınlıklara kültürel hak tanıma kararının altında başka bir sebep de vardır. Birleşmiş Milletler 4 Ocak 1969'da ırkçılığın engellenmesi ile ilgili bir karar almış, Irak Devrim Komuta Konseyi de 14 Ocak 1970 tarihinde imzaladığı ve kabul ettiği bu karara uyduğunu ve bu konuda ayırım yapmadığını göstermeye çalışmıştır.²⁴⁴

Irak Devrim Komuta Konseyi bu kararı kısa bir süreliğine uygulamaya koymuştur. 10 Mart 1970 tarihinde Türkmence eğitim verecek okulları tespit edip okul müfredatını hazırlamak için Milli Eğitim Bakanlığı'nda bir komisyon oluşturmaya karar vermiştir.²⁴⁵ Bu komisyon Musul, Kerkük, Erbil, Diyala'da komiteler kurarak okulları tespit edip Arapça ve Kürtçe eğitim veren okullardan Türkmence eğitim görmek isteyen öğrencileri nakletmeye başlamıştır.²⁴⁶ Aynı zamanda ilkokul 1. ve 2. sınıf müfredatını belirlemiş, hazırlamış ve bastırmış;²⁴⁷ ancak ilerleyen zamanda verilen haklar geri alınmıştır. İlgili müdürlüklerden Arapça eğitime geri dönmek için talepte bulunmaları için dilekçe vermeleri istenmiştir. Türkmen Kültür Müdürlüğü'nde olduğu gibi diğer müdürlüklere de Baas Partisi yandaşları tayin edilmiştir. Türkmen Edebiyatçılar Birliği'nde ise Türkmen edebiyatçı ve yazarlarına yer verilmemiştir.²⁴⁸ Sayıları az olsa da Türkçe eğitim veren okullar bir süre sonra çeşitli bahanelerle kapatılmış ve buralarda Arapça eğitim vermeye başlanmıştır. Bazı Türkmen müdürlerinin makamları okul müdürlüğünden öğretmenlik makamına indirilmiştir. Birçok Türkmen öğretmenleri güney şehirlerine sürülmüşlerdir. 1 Mayıs 1961 tarihinden beri Türkmen Kardeşlik Ocağı tarafından yayınlanan Kardeşlik Dergisi'nde Latin harflerle yazılar yasaklanmıştır. Türkmence eğitim veren okulların birer birer kapatılması ve verilen hakların doğru yoldan saptırılması üzerine Türkmen öğrencileri 3

²⁴⁴ Hasan Yılmaz "Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler", **Stratejik Analiz Dergisi**, ASAM Yayınları, C. 4, S. 37, Mayıs 2003, s. 24.

²⁴⁵ Mu'anat-ül Türkman Fi'l Vesaik-ül Resmiye el-Irakiye, C. 3, Milli Eğitim Bakanlığı, Belge No: 9523, Tarihi: 10 Mart 1970, s. 16.

²⁴⁶ Mu'anat-ül Türkman Fi'l Vesaik-ül Resmiye el-Irakiye, C. 3, Milli Eğitim Bakanlığı, Belge No: 12672, Tarihi: 5 Nisan 1970, s. 17.

²⁴⁷ Vezarat-ül sekafe, **Menih el-Hukuk el-Sekafiye Li'l Türkman Ve'l Natikin Bi'l Siryaniye**, Cumhuriyet Matbaası, Bağdat, 1972, s. 11.

²⁴⁸ el Hümmüzi, **el Türkmen Ve'l Vatan el-Irak**, s. 117.

Kasım 1971 tarihinde dersleri boykot etmişler, bu boykota öğretmen ve bazı okul müdürleri de katılmışlardır. Boykot yapan öğrenciler; Kardeşlik Dergisi'nin Latin harflerle yazılmasını, okul müfredatının Türkçe ve Latin harflerle basılmasını, okul adlarının Türkmençe ve Latin harflerle olmasını ve Kerkük dışına nakledilen Türkmen öğretmenlerinin Kerkük'e geri dönmesini istemişlerdir.²⁴⁹ Bunun üzerine hükümet büyük bir tepki göstererek boykotun baş sorumluları olarak kabul ettiği birçok öğrenci ve öğretmeni tutuklayıp gözetim altına almıştır.²⁵⁰

16 Temmuz 1970 tarihinde kabul edilen anayasanın 5.maddesinde Irak halkının Arap ve Kürtlerden meydana geldiği ve yasanın Kürt halkının ve Irak Birliği Yasal Haklarını onayladığı ifade edilmiştir. 7. Maddesinde ise "Resmi dilin Arapça olduğu Kürtçenin de Kürt bölgelerinde Arapça yanında resmi dil olduğunu"²⁵¹ ifade edilmiştir. Kürtleri Irak halkını oluşturan iki halktan biri sayan ve Kürtçenin Kürt bölgelerinde resmi dil olmasından bahseden bu yeni anayasa Irak'ta üçüncü topluluk olan Türkmenlerden ve Türkçeden hiç bahsetmemekteydi. Bu da Baas Partisi döneminde Türkmenlere karşı yapılan ilk haksız uygulamaydı.

Baas yönetimi ile Kürtlerin arasında yapılan anlaşmaya göre Kürt Özerk Bölgesi'nin sınırlarının tespit edilmesi gerekmekte idi. Bunu için 16 Ekim 1970 tarihinde etnik kökene ve konuşulan anadile göre yapılması düşünülen plebisitte esas çekişmeler Türkmenlerin yoğun yaşadıkları bölgede olmuştur. Kürtler ile Baas Partisi arasında rekabet konusu olan Türk bölgeleri üzerinde her iki taraf da çeşitli oyunlara başvurmuştur. Türkmenlerin Kürtler ile Arapların arasında kalmasına neden olduğu neticede Türkmen bölgeleri plesibit yönetimi sonucuna göre ya Kürtlere geçecek ya da Bağdat yönetiminde kalacaktı. Türkmenlerin kendi geleceklerini seçme hakkı da yoktu. Her iki taraf plesibitin kendi lehine sonuçlanması için Türkmen

²⁴⁹ Mu'anat-ül Türkmen Fi'l Vesaik-ül Resmiye el-İrakiye, C.3, Askeri İstihbarat Başkanlığı, Belge No: KŞ/16/2813, Belge Tarihi: 13 Kasım 1971, s. 25.

²⁵⁰ Mu'anat-ül Türkmen Fi'l Vesaik-ül Resmiye el-İrakiye, C. 3 Emniyet Genel Müdürlüğü, Belge No: 9696, Belge Tarihi: 13 Kasım 1971, s. 26.

²⁵¹ Vaka'yı-ül İrakiye S. 1900, 17 Temmuz 1970, 16 Temmuz 1970 Irak Anayasası, Madde 5 ve 7.

bölgelerinde özellikle Kerkük'te bir takım girişimlerde bulunmuştur. Kürtlerin Türkmen bölgelerinde çoğunluk sağlamak için grup halinde Kerkük'e yerleşmeye başlarken; Baas Partisi ise bu bölgelerdeki Türkmen kuruluşlarının yöneticileri ile ilişkiler kurmakta ve Ankara'da, Türkiye'nin nüfus sayımında Irak'taki soydaşlarını Arapların yanında oy kullanmaları için ağırlığını koymasını istemekteydi. Türkiye de bu isteği olumlu karşıladı.²⁵² Aynı zamanda Irak içinde bulunan bazı Türkmen aydınları Türkmenlerin düştüğü durumdan çıkarmak için onların haklarını koruyabilmek için bir siyasi cemiyet kurma teşebbüsünde bulunmuştur. Ancak Baas iktidarı ırkçılığa ve milliyetçiliğe dayalı bir cemiyet olduğu bahanesiyle bu cemiyetin kurulmasına izin vermemiştir.²⁵³

Baas yönetiminin Türkmenlerin varlığını hiçe sayan tutumunu Türkiye Dışişleri Bakanlığı diplomatik bir mesele haline getirmiş ve böylece Türk-Irak ilişkileri nazik bir döneme girmiştir. 16 Ocak 1971 tarihinde Türkiye'yi ziyaret eden Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Salih Mehdi Ammaş'ın Türk yetkilileri ile yaptığı görüşmelerde gündemin en ağırlıklı maddesini Türkmenler oluşturmuştur. Özellikle Türkiye'nin resmi dili sayılan TRT Radyolarının 18 Ocak 1971 tarihindeki haber bülteninde yayınlanan "Günün Yorumu"nda ifade edilmiştir. Türk hükümetinin görüşünü yansıtmak açısından bu yorum önemliydi. Bu yorumda Türkmenler şöyle dile getirilmiştir: "... İki ülke arasındaki sorunların en önemlisi Irak'taki Türk topluluğunun durumudur. Irak'ın kuzeyinin etnik bakımından çok parçalı olması ve bu etnik gruplar arasında çarpışmaların hiç eksik olmaması yüzünden Kerkük ve dolaylarında yoğun biçimde yerleşik Türk topluluğunun huzuru ve güvenliği zaman zaman tehlikeye düşmektedir. Bu durum Türkiye için devamlı bir kaygı konusudur... Türkiye ile çıkarları her noktada birleşen dost Irak'ın bu konuda da Türkiye'ye yardımcı olmaması için hiçbir neden yoktur."²⁵⁴ Dönemin ana muhalefet lideri İsmet İnönü de Ammaş'ın Türkiye ziyareti münasebetiyle Irak Türkmenleri

²⁵² Cumhuriyet Gazetesi, Y. 47, S. 16565, 7 Eylül 1970.

²⁵³ Hürriyet Gazetesi, Y. 23, S. 8105, 16 Kasım 1970; , Y. 23, S. 810617 Kasım 1970.

²⁵⁴ Şimşir, **a.g.e.**, s. 183.

hakkında şu görüşe yer vermiştir: “ Irak’la yakın dış politika münasebetimiz Kerkük Türkleri üzerindedir. Kerkük Türkleri Irak idaresinin yeni şeklini almasında bir aralık bizi çok endişeye düşüren garip bir vaziyet karşısında kalmışlardır. Güya seçim yapıldığı zaman anadillerinin ne olduğunu seçim belgelerine yazdırmayacaklar, Türk olarak yazdırmayacaklardır. Ya Arap’ız diyecekler, ya Kürt’üz diyecekler. Irak’ta millet olarak asırlardan beri devam eden köklü bir Türk toplumu vardır. Bunların bulundukları hükümete karşı münasebetlerini güçleştirecek hiçbir vaziyette bulunmalarını hiçbir surette istemeyiz, istemedik. Bu günkü hükümette de istemiyor.”²⁵⁵

Bu arada Barzani yandaşları Türkmen bölgelerinde Türkçe eğitime engel olmaya hatta sokakta Türkçe konuşulmasına izin vermemeye başlamışlardır. Kürtler ile güvenlik kuvvetleri arasında yer yer çatışmalar çıkmış. Türkmenler her iki tarafın baskısı altında kalmışlardır.²⁵⁶ Türkmenlerin düştüğü bu duruma da Türkiye kamuoyu da sessiz kalmamış ve olaylara tepki göstermiş. Son Havadis ve Hürriyet gibi gazeteler de Türkmenlerin yaşadıkları olayları ve Kürtler ile Baas Partisi iktidarının Türkmen bölgelerinde yaptıkları haksız uygulamaları ve şiddetlenen baskıları anlatan yazılar yayınlamışlardır. Kürtlerin Kerkük’teki bu faaliyetleri sonucunda Baas yönetimi yapılacak plesibiti belirsiz bir tarihe ertelemek durumunda kalmıştır.²⁵⁷

Baas yönetimi 1971 yılından sonra Türkmenlerin üzerindeki baskısını yoğunlaştırmaya başlamıştır. 1972 yılında devlet bankalara talimat vererek Türkmen yatırımcılarına kredi verilmesini yasaklanmıştır. Devlet idaresindeki şirketler Türkmen tüccar ve esnafına mal vermiyorlardı. Türkmen personeli tasfiye yoluna gidiyordu. 1972 yılına gelindiğinde Kerkük Petrol Şirketi’nde çalışan 10.000 personelden sadece 500’ü Türkmen’di.²⁵⁸

²⁵⁵ Şimşir, **a.g.e.**, s. 184.

²⁵⁶ Şimşir, **a.g.e.**, s. 179.

²⁵⁷ Son Havadis Gazetesi, Y. 17, S. 4631, 13 Ekim 1970; Hürriyet Gazetesi, Y. 23, S. 8099, 10 Kasım 1970; Cumhuriyet Gazetesi, 13 Ekim 1970.

²⁵⁸ Saatçi, **Tarihi Gelişim İçinde...**, s. 239.

Baas yönetimi Araplaştırma çerçevesinde Türkmenlerin çoğunlukla yaşadıkları bölgelerin etnik yapısını Türkmenlerin aleyhine çevirmek için her türlü yola başvurmuştur. Arapların bu bölgede yerleşmesi teşvik edilmiştir. Özellikle Kerkük bölgesinde yerleşen her Arap'a 10.000 Irak dinarı (o zamanki kur 33.000 ABD doları) bağışlanmıştır. Ayrıca taşınma giderlerine karşılık olarak da 5000 Dinar, banka kredisiyle inşaat yapmaları veya arazi almaları için de 10.000 dinar verilmektedir. Yeni yerleşen Arapların işsiz kalmamaları için de önlemler alınmaktaydı. Kerkük Petrol Company, Dibis Elektrik, Mukavilin el-Arap gibi şirketler kurarak yerleşen Araplara iş fırsatı sağlamışlar. Hükümetçe yeni kurulan mahallelere el-Hürriye, el-Kerame ve el-Baas gibi Arap adları verip yeni gelen Arap göçmenleri yerleştirmişlerdir.²⁵⁹

Türkmen bölgelerinde özellikle Kerkük'te taşınmaz malların satın almaları yasaklanmıştır. Türkmenlerin sadece ellerindeki taşınmazları bir Arap'a sattıkları takdirde kendilerine müsaade edilmiştir. Üstelik devlet Araplara Türkmenlerin elindeki taşınmazları satın almak için büyük mali destek sağlamıştır. Ayrıca Kerkük'te Türkmenlere ait binalar yol açma bahanesiyle düşük bedellerle istimlak edilmiştir. Mal sahipleri de şehri terk etmek zorunda kalmışlardır. Çünkü Kerkük'te ev kiralayabilmeleri için Baas Partisi bürosundan izin almaları gerekmiştir.²⁶⁰ Türkmenlere uygulanan baskıların bir başka yönü ise Türkmen bölgelerinde Cuma hutbelerinin Türkçe okunması yasaklanmasıdır. Ayrıca hutbe metinlerinin her hafta Baas Partisi tarafından hazırlandığı şekilde Arapça okunması mecburiyeti konmuştur. Buna uymayanlara hapis cezası verilecektir.²⁶¹ Yine Türkmen kızları ile evlenen Araplara teşvik ödülü olarak 10.000 Irak dinarı verilmeye başlanmış, bu uygulamalarla bölgenin Türk karakterini bozmaya çalışmıştır.²⁶²

²⁵⁹ Şimşir, **a.g.e.**, s. 178.

²⁶⁰ İzzettin Kerkük, "İnsan Hakları Açısından Irak Türklerinin Durumu", **Irak Dosyası**, C. 2, Haz. Ali Ahmedbeyoğlu vd, İstanbul, TATAV Yayınları, 2003, s. 121.

²⁶¹ Ziyat Köprülü, "Irak Türkleri ve İnsan Hakları İhlalleri", **Türk Yurdu Dergisi**, C. 9, S. 362, Ankara, Mayıs 1993, s. 25.

²⁶² Demirci, Fadıl, **Mazi ve Hazır Etrak...**, s. 39.

Baas Partisi Türkmen bölgelerini Araplaştırma politikası çerçevesinde Türkmen bölgelerini içeren düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Tikrit ilçesinin adı Selahaddin olarak değiştirilip il olmuş, Türkmenlerin önemli ilçelerinden olan ve Kerkük'e bağlı bulunan Tuzhurmatu uzak olmasına rağmen Selahattin iline bağlanmış, Selahattin'e daha yakın olan ve Araplarla meskûn bulunan Havice ilçesinin Kerkük'e bağlanmasına karar verilmiştir. Devrim Komuta Konseyi tarafından çıkan 41 numaralı 1976 tarihli bu kararda Kerkük'ün ismi de Tamim olarak değiştirilmiştir.²⁶³ Aynı zamanda Cemcemal ve Kifri ilçeleri de Kerkük'ten koparılarak sırası ile Süleymaniye ve Diyala il sınırları içerisine dâhil edilmişlerdir.²⁶⁴ Ayrıca Kerkük'e bağlı birçok Türkmen köylerinin adları Türkçeden Arapçaya çevrilmiştir.²⁶⁵

26-29 Nisan 1976 tarihleri arasında Irak Cumhurbaşkanı Ahmed Hasan El-Bekir'in daveti üzerine Irak'ı ziyaret eden Türkiye cumhurbaşkanı Fahri Korutürk bu ziyaret sırasında Musul, Kerkük ve Basra'yı da ziyaret etmiştir. Fahri Korutürk Kerkük'e geldiğinde Türkmenler tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Irak hükümeti ise cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün ziyaretinden ve halkın Korutürk'e gösterdiği sevgiden rahatsız olmuş, ziyaret ardından birçok Türkmeni tutuklayarak gözaltına almıştır.²⁶⁶

Baas Partisi Türkmenlere karşı baskılarını gittikçe arttırmıştır. Baas yönetimi tarafından çıkarılan bir yasa ile Kerkük il sınırları dâhilinde kalan Türkmenlerin tarım arazileri yok pahasına kamulaştırılmıştır. Halkın itirazı karşısında yasanın yürürlüğe konulmayacağına söz veren yetkililer sözlerinde durmamışlardır. Araplar Türkmenlerin topraklarına tecavüz ederek işletmeye başlamışlar, Türkmenler haklarını geri istemek için resmi makamlara başvurmuşsalarda çabaları sonuçsuz kalmıştır. Özellikle Tazehurmatu'da geçimlerini sadece tarımdan sağlayan Türkmen köylerinin

²⁶³ Vaka'yı-ül Irakiye, S. 2513, 9 Şubat 1976.

²⁶⁴ Vaka'yı-ül Irakiye, S. 2502, 15 Aralık 1975.

²⁶⁵ Mu'anat-ül Türkman Fi'l Vesaik-ül Resmiye el-Irakiye, C. 2, Tamim (Kerkük) İl Meclisinin 55 Numaralı 2 Mart 1976 tarihli Kararı, s. 18.

²⁶⁶ Şimşir, **a.g.e.**, s. 191-192.

toprakları ellerinden alınarak bunların işletilmesi, o bölgeye yerleşen Araplara verilmiştir.²⁶⁷

Türkmenlere karşı uygulanan sindirme politikası kültürel alanda da ağırlığıyla sürmüştür. 1977'den beri Baas yönetimi tarafından Türkmenlerin kurmuş olduğu kültürel, sosyal ve meslek kuruluşlarına el konulmuş bunların başına Baas Partisi taraftarları ve Arap asıllı yöneticiler getirilmiştir. Bu arada merkezi Bağdat'ta bulunan Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın seçimle yönetime gelen idarecilerinin yine seçimle yönetimden uzaklaştırılması ve Arapların bu kuruluşa sahip olmaları mümkün olmayınca bu kez Bağdat yönetimi tarafından çıkarılan bir kararla Ocak'ın yönetimine Baas Partisi taraftarları getirilmiştir. Böylece Irak Türkmenlerinin kültür ve sosyal faaliyetlerinin en büyük aracı olan ve yıllarca hizmet veren bu kuruluş Türkmenlerden koparılmıştır.²⁶⁸

3.2. SADDAM DÖNEMİ VE IRAK TÜRKMENLERİNİN DURUMU

3.2.1. Saddam Hüseyin'in İktidarı ve Faaliyetleri

Saddam Hüseyin el-Mecid et-Tikriti 28 Nisan 1937'de Bağdat'ın yaklaşık 150 km kuzeyinde yer alan ve Tikrit'in yaklaşık 8 km güneyinde, Dicle'nin kenarına kurulmuş el-Avce köyünde doğmuştur. Geçimlerini genellikle çiftçilik veya kaçakçılık gibi işlerle sağlayan Tikrit halkının gençlerinin önemli bir kısmının okumak için Bağdat'a gittikleri gibi henüz dokuz aylıkken babasını kaybeden ve annesi Sabiha'nın kendi akrabalarından olan İbrahim ailesinden İbrahim el-Hasan ile evlenmesi

²⁶⁷ Saatçi, **Tarihi Gelişim İçinde**, s. 241-242.

²⁶⁸ Saatçi, **Tarihi Gelişim İçinde**, s. 242.

üzerine Saddam da Irak ordusunda subay olan dayısı Hayrullah Talfah'ın yanında eğitim almak üzere Bağdat'a gitmiştir.²⁶⁹

1957'de Bağdat'ta Arap Baas Sosyalist Partisi ile ilişki kurmuş²⁷⁰ partiye girer girmez kendisini iktidarı ele geçirme planları içerisinde bulmuştur. Artık O Baas ideolojisi karşısındaki tüm güçleri kaldırmayı hedef edinmiştir.²⁷¹

O zaman için yalnızca 300 üyesi bulunan Arap Baas Sosyalist Partisi'nde Saddam'ın kendisini göstermesi güç olmamıştır. General Kasım'a yapılacak olan suikast girişimine dâhil olan Saddam 1959'da sekiz kişilik bir suikast timiyle General Kasım'ı yaralamış ardından Suriye oradan da Mısır'a kaçmak zorunda kalmıştır. Mısır'da yarım kalan lise öğrenimini Kasr el-Nil Lisesi'nde tamamlamıştır²⁷², 24 yaşında ancak liseyi bitirebilen Saddam aynı yıl (1961) Kahire Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuştur. 1963'te General Kasım'ı devirdikten sonra, darbe ortağı Baas Partisi'ni temsilen Hasan el-Bekir Başbakanlığa getirilmiş, Arif ise Devlet Başkanı olmuştur.²⁷³ Yeni kabinede General Arif ve Başbakan Bekir önderliğinde Baasçılardan Mehdi Ammaş ve Adnan Hayrullah isimleri öne çıkmıştır. Bunlar Baasçı olmalarının yanında aynı zamanda Tikritliydiler. Darbenin önemli isimlerinden biri olan dayı Hayrullah Talfah'ın tavsiyesiyle Başbakan Bekir yeğeni Saddam'ın devlet bürokrasisinde “rejim karşıtı faaliyetleri kontrol altına alma birimine” dâhil olmasını sağlamıştır.²⁷⁴ Saddam kendisine bağlı bir istihbarat ağı oluşturma girişimlerini başlatmış, karşı darbe olasılığını azaltmak ya da bunu önceden haber almak için bir istihbarat örgütü olan Cihaz Hanin'i kurmuştur. Baasçıların kilit noktaları elde tutmasından rahatsızlanan General Arif Baasçıları bertaraf

²⁶⁹ Veysel Ayhan, Ferhat Pirinççi, **Saddam Hüseyin Tarih Yeniden Yazılırken**, Ankara, Platin Yayınevi, 2008, s. 23.

²⁷⁰ “Hüseyin, Saddam”, **Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, Kişiler, Dönemler, Akımlar, Yapıtlar**, C. 6, Anadolu Yayıncılık, 1984, s. 2896.

²⁷¹ Ayhan; Pirinççi, **a.g.e.**, s. 33.

²⁷² Ersal Yavi, **Hedefteki Adam Saddam**, İzmir, Yazıcı Yayınevi, 2002, s. 491-492.

²⁷³ Kalkan, **a.g.e.**, s. 50.

²⁷⁴ Ayhan; Pirinççi, **a.g.e.**, s. 42-44.

etmeye başlamıştır. ²⁷⁵ Bu bertaraftan Saddam da nasibini alarak kendisine suikast düzenlemekten cezaevine girmek zorunda kalmıştır. ²⁷⁶ Cezaevindeyken (1965) Baas Partisi (Irak) Ulusal Liderliği üyeliğine ve yine Eflâk'ın desteğiyle seçilmiş ve 1966 Eylül'ünde de Baas Partisi (Irak) Liderliği Genel Sekreter Yardımcılığına getirilmiştir. ²⁷⁷ Baas'ın Genel Sekreteri ise Arif'in tasfiyelerinden nasibini alarak 1965'te Başbakanlıktan azledilen ve hem Saddam'ın kuzeni hem de aynı sokaklarda birlikte yürüdüğü çocukluk arkadaşı Hasan el-Bekir'di. el-Bekir'in bu pozisyonu Baas'ın ileride tekrar iktidara gelmesi ihtimaliyle Saddam için bulunmaz nimet olacaktır. ²⁷⁸

Saddam hapishanede iken General Bekir ile eşi Sacide aracılığı ile yazışmalarda bulunmuş, Bekir'in Baas'ın askeri ve siyasi kanadının iktidara talip olduğunu ve bu konuda kendisiyle birlikte çalışmaya devam etmenin yararlı olacağını söylemesi üzerine cezaevinden kaçmış ve 1966'da bir uçak suikastinde hayatını kaybetmiş olan devlet başkanı Abdülselem Arif'in yerine geçen kardeşi Abdurrahman Arifi devirme çalışmalarına başlamıştır. ²⁷⁹ Darbe için Arap Devrimi Hareketi'nde Arif'in liderliğinden rahatsızlık duyan komutanlarla görüşmeler yapılmış, kısa sürede Saddam, General Bekir, Askeri İstihbarat Örgütü Başkanı Abdülrezzak Naif, Cumhuriyet Muhafızları Komutanı Abdurrahman Davut, Cumhuriyet Muhafızları Zırhlı Tugay Komutanı Albay Şihap arasında uzlaşma sağlanmıştır. Esasında bu komutanlardan Gaydan ve Şihap birer Baas sempatizanı iken Naif ve Davut'un planları General Arif rejimine son verildikten sonra Baas'ı evcilleştirip kendi konumlarını yükseltmekti. ²⁸⁰

Başkan Abdurrahman Arif'in devrilmesi üzerine üç Baasçı General (Bekir, Tikriti, Ammaş) ve dört Albaydan kurulan bir Devrim konseyi iktidara gelmiş ve 17 Temmuz'da konsey oy birliğiyle Ahmet Hasan El-Bekir'i Devlet

²⁷⁵ Hikmet Tarlan, **Saddam Diktasının sonu**, Ankara, Özdoğan Matbaa, 2011, s. 22-23.

²⁷⁶ "Hüseyin, Saddam" Maddesi, **Türk ve Dünya Ünlüleri**, s. 2896.

²⁷⁷ Ayhan; Pirinççi, **a.g.e.**, s. 46-47.

²⁷⁸ Kalkan, **a.g.e.**, s. 53.

²⁷⁹ Kalkan, **a.g.e.**, s. 53.

²⁸⁰ Ayhan; Pirinççi, **a.g.e.**, s. 52.

Başkanlığı'na getirmiştir.²⁸¹ Başbakanlık, Savunma ve Dışişleri Bakanlığı Naif ve Davut'a bırakılmıştır. Naif ve Davut ikilisi kendileri olmadan bir darbe gerçekleştirmenin mümkün olmadığı düşüncesinden hareketle kabinde kendilerine yakın isimleri stratejik noktalara yerleştirmekte ısrar ederken; Baasçılar yeni yönetimi bir denge üzerinde kurmaya çalışmaktaydı. Darbeden birkaç gün sonra başkan yardımcılığına getirildiğine dair bir kararda adı geçmesine rağmen Saddam, medya ve resmi ziyaretlerde iktidar karesinin içinde görünmemesine rağmen gerçekte hem Devlet Başkanı seçilen General Bekir'in bir numaralı koruması hem de DKK'nin yardımcılığı görevini yürütmüştür.²⁸²

17 Temmuz Darbesi'nin ardından Baasçıların en büyük sorunu Naif ve Davut ikilisi olmuş; nitekim her şeyin yolunda gitmesinin taraflar üzerindeki rehabetinin arttığı bir dönemde Savunma Bakanı Albay Davut, tüm yetkilerini Hardan el-Tikriti'ye devrederek 29 Temmuz'da iki günlük resmi bir ziyaret gerçekleştirmek üzere Ürdün'e gidecek; 30 Temmuz'da ise Saddam aniden Bekir ile kahve içmekte olan Naif'e silahını doğrultup; ona Büyükelçilik teklifini kabul etmesi karşılığında canını bağışlayacağını belirtip; havaalanında bekleyen bir uçakla; onu Fas'a gönderecektir.²⁸³ Fas'a doğru Bağdat Havaalanı'nda havalanırken Ürdün'de bulunan Savunma Bakanı Davut ise Ürdün'e askeri ateşe olarak atandığı mesajı iletilmiştir.²⁸⁴

Hardan ve Ammaş'ın askeri bürokrasi içerisindeki genişleyen güçleri, sivil kanadın tek başına temsilcisi olan Saddam'ı rahatsız etmiş, bu iki Generalden kurtulmanın yollarını aramış ve Hasan el-Bekir'i bu yönde yoğunlaştırmıştır. Nitekim Hardan yurtdışında (İspanya'da) olduğu bir sırada Başkan Yardımcılığı görevinden alınmış, daha sonra Kuveyt'te öldürülmüş, Salih Mehdi Ammaş da Başkan Yardımcılığı'ndan alınarak, Büyükelçi olarak

²⁸¹ Tarlan, **a.g.e.**, s. 25.

²⁸² Ayhan; Pirinççi, **a.g.e.**, s. 53.

²⁸³ Tarlan, **a.g.e.**, s. 25.

²⁸⁴ Ayhan; Pirinççi, **a.g.e.**, s.55.

Finlandiya'ya gönderilmiş ve oradaki bir hastanede hayatına son verilmiştir.²⁸⁵

Irak Emniyet Genel Müdürü Nazım Gizar General Bekir ve Saddam'dan kurtulup iktidara gelmek için bir suikast planı düzenlemiştir. Başkan Bekir'in 73 Haziran'ında resmi bir ziyaret için Polonya'ya gitmesini fırsat bilerek darbe planını hayata geçirmiştir. Havaalanına adamlarını yerleştiren Gizar, saat 12'de Bağdat'a gelmesi planlanan uçağın, Sofya'da yakıt ikmali için durup Bulgar yetkililerince birkaç saat misafir olarak tutulmaları üzerine saat 4'te gelmesi ile suikast timi bir şeylerin yerinde gitmediğini düşünerek Gizar'a haber vermeden olay yerini terk etmiş²⁸⁶ ve suikastten sonradan haberdar olan Saddam, Gizar'ı İran sınırında yakalayıp onunla birlikte 35 kişiyi vatana ihanet suçundan idam cezasına çarptırmış ve infaz 7 Temmuz 1973'te²⁸⁷ Bağdat'ta gerçekleştirilmiştir.²⁸⁸ Nazım Gizar olayı Saddam için devlet içinde güçleri arttırılan Baas liderlerinin tasfiyesi için önemli bir fırsat sunmuştur. Bundan sonra Saddam sivil kanatta bir takım tasfiyelere girecektir.

1968 yılında kansız bir şekilde iktidara gelen Hasan el-Bekir, iktidarı kanlı bir şekilde sürdürecektir. Saddam Hüseyin'e sağlık sorunları maskesiyle sunduğu gerekçeyle devretmiştir.²⁸⁹ 16 Haziran 1979'da el-Bekir'in yerine geçip Devlet Başkanlığı'nın yanı sıra Başbakanlık ve Devrim Komuta Konseyi Başkanlığını da kendisinde toplamış; yaygın bir gizli polis ağı örerek, yönetimine karşı her türlü muhalefeti bastırmış ve adının çevresinde bir efsane oluşturmaya çalışmıştır. Bundan sonra onun hedefleri; Arap dünyasının önderliğini Mısır'ın elinden almak, Basra Körfezi üzerinde egemenlik kurmak ve petrol gelirlerine dayanarak ülkenin yaşam standardını

²⁸⁵ Kalkan, **a.g.e.**, s. 55-57.

²⁸⁶ Efraim Karsh and Inari Rautsi, **Saddam Hussin A Political Biography**, New York, The Free Press, s. 53.

²⁸⁷ Tarlan, **a.g.e.**, s. 27.

²⁸⁸ Ayhan; Pirinççi, **a.g.e.**, s. 64.

²⁸⁹ Kalkan, **a.g.e.**, s. 63.

yükseltmek olacaktır.²⁹⁰ Saddam'ın bu hedeflerine engel olarak görünürde Şii ve Kürt sorunları bulunmaktaydı.

Şiilik bilincinin Araplık bilincini öncelemesi sonucunda Saddam henüz General Bekir'in yardımcısı iken devletin bütün kademelerinde Baas üyelerini yerleştirip Şiileri sistemin dışına itmiştir. 1969 yılında İran ile Irak arasında Şat-tül Arap krizi baş gösterdiğinde dönemin Şii ulehasının liderlerinden olan Muhsin el-Hakim'den İran karşıtı fetva yayınlanması istenmiş; onun reddi üzerine Şii ulemanın dini faaliyetlerini sınırlama yoluna gidilmiş; Baas'ın baskılarıyla hakim İran'a kaçmak zorunda kalmıştır.

70'li yıllar Şiiler için dini törenlerin yasaklandığı yıllar olup 77'de Baas rejimi Şiilerin geleneksel olarak her yıl düzenledikleri İmam Hüseyin'i Anma törenlerini engellemek için hava gücüyle Necef'i kuşatmış; Kerbela'daki gösterileri doğrudan bastırma yoluna gitmiştir. İktidarı karşısında en büyük engel olarak gördüğü Şii gösterilerin artmasında yaklaşık 14 yıl Necef Havze-i İlmiye Okulu'nda kalan ve 1978 yılında İran'ın isteğiyle Irak'tan gönderilen ve İran Şahı'nı devirerek İran'da Şii bir İslam Cumhuriyeti kuran; "İran halkının yaptığı gibi Irak halkının da laik ve dinsiz Baas rejimini devirmeleri" yönünde çağrı yapan Humeyni'nin; kendi liderliğini ciddi şekilde sarstığının farkına varmıştı.²⁹¹

Saddam Hüseyin bu konuda birçok kez uyarı konuşması yaparak Humeyni'den Irak'ın içişlerine karışmamasını istemiştir. Ne var ki 4 Eylül 1980 sabahı İran rejimi 175 mm'lik toplarla Irak sınır kentlerini bombalamaya başlamıştır. Hanekin, Mendelli, Zurbatya ve Nefthane kentlerinde can ve mal kayıplarına yol açılmıştır. Bu sırada İran Hava Kuvvetleri uçakları da saldırıya eşlik ederek, Irak Askeri Mevzileri'ne 3 gün boyunca saldırılar düzenlemiştir. İran rejimi böylece Mart 1975'te Cezayir Antlaşması'nı resmen ve açıkça ihlal etmişti. Bunun üzerine Irak 17 Eylül 1980'de ihlal eylemlerine karşılık vererek söz konusu antlaşmayı bozduğunu ilan etmek zorunda kalmıştır. Fakat Irak

²⁹⁰ "Hüseyin Saddam" **Ana Britanica**, C.16, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1994, s. 105-106.

²⁹¹ Ayhan; Pirinçci, **a.g.e.**, s. 125-142.

aynı zamanda anlaşmazlıkların çözümü için görüşmeler yoluna başvurulmasını da önerdi. İran rejimi bu öneriler karşısında mantıklı davranmak yerine 19 Eylül 1980 günü yine ağır toplarla Irak'ın sınır bölgelerindeki yerleşim merkezlerine bomba yağdırmıştır. Üstelik körfezden giriş çıkış yapan Irak ve yabancı bandıralı gemilere saldırmış, ayrıca Şat-tül Arap suyu da Irak'a kapatılmıştır. Bunun üzerine Irak son çare ve çözüm olarak savaşı göğüslemek zorunda bırakılmıştır.²⁹² 22 Eylül 1980'de başlayan ve her iki tarafın da belirgin bir üstünlük sağlayamadığı savaş; Irak'ın 17 Temmuz 1988'de kabul ettiği BM Güvenlik Konseyi'nin kararıyla 20 Ağustos 1988'de sona ermiştir.²⁹³

1968'de iktidara gelen Baas, Kürtleri ve onlarla birlikte hareket eden Irak Komünist Partisi'ni sisteme bütünleştirmek için bir takım siyasal ödünler verme yoluna gitmiş, 1969 Mart'ında hükümetin özerklik konusunda adım atmaması üzerine Saddam ve Barzani grubu arasında silahlı çatışmalar başlamış; Saddam'ın Kürt taleplerini tanıyacağını açıklaması ile son bulmuştur. Saddam'ın geri adım atmasında İran Şahı'nın Kürt gruplara verdiği siyasi ve askeri desteğin önemli payı olmuştur. 16 Temmuz'da Irak Anayasası'nda Kürt taleplerine yönelik düzenlemeler yapılırken; Baas arasında Kerkük'ün de özerk bölgeye dâhil edilme isteği konusunda anlaşmazlıklar çıkmıştır. 11 Mart Özerklik Anlaşması'na göre Kerkük'ün nihai statüsü bölgede yapılacak referandum sonucuna göre belirlenecektir. Kürtlerin otonom bölgenin sınırlarına Kerkük'ü dâhil etme konusundaki ısrarlı tutumları görüşmeleri çıkmaza sokmuştur. Saddam'ın 6 Mart 1975'te OPEC toplantısı için gittiği Cezayir'de Şat-tül Arap'ın yarısını İran'a bırakması üzerine İran Şahı Barzani'ye desteğini geri çekmiştir. Saddam bir yandan Kürtlerin Erbil'de yerel bir hükümet kurmalarını sağlarken diğer yandan da KDP'nin yanında yer alan birçok Kürt'ü ülkenin farklı bölgelerine zorunlu iskâna tabi tutmuş ve sürekli anlaşmazlık konusu olan Kerkük'ün Araplaştırılması politikasını katı bir şekilde hayata geçirmiştir.

²⁹² Yavi, **a.g.e.**, s. 495.

²⁹³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 1035.

1985 Ocağında Talabani Tahran ile görüşmeler yapmış, İran askerleri ile işbirliği içerisine girmiştir. Kürt gruplarının 1987'nin başından itibaren Kuzey Irak'ta önemli bir alanı kontrol altına almayı başarmaları üzerine Saddam, kuzeni Baas Kuzey Bölge Sorumlusu Ali Hasan el-Mecid ve Askeri İstihbarat Teşkilatı'ndan bölgedeki ayrılıkçı güçlere karşı sert önlemler almaları için yeni planları hayata geçirmelerini istemiştir. Saddam yeni stratejisine Kur'an-ı Kerim'deki Enfal Suresi'nin adını vererek bunu bir ganimet savaşı olarak nitelendirmiştir. Plan gereği ilk önce isyancılara destek veren köy ve mezralar tahrip edilerek bölge insansızlaştırılmış, ardından bütün bölgede yaşayan insanlar toplu olarak bölgeden çıkartılıp imha edilmiş, son aşamada da yerleşim birimlerini terk etmeyenlere karşı kimyasal saldırılar düzenlenmiştir.

1988 baharında Kürt grupları İran askerlerinin yardımıyla Süleymaniye'ye kadar olan bölgenin kontrolünü ele geçirmişlerdi. Diğer hedefleri İran sınırı yakınındaki Halepçe iken; Saddam ani bir kararla 12 Mart'ta Enfal Operasyonu'ndan sorumlu Haşim Ahmed ile görüşmüş, bu görüşmeden dört gün sonra ise Halepçe Operasyonu başlamıştır. İran güçleri Halepçe'yi ele geçirmeyi başarmışken 16 Mart 1988 sabahı, Irak güçlerinin hava saldırıları başlamış ve 3 gün süren kimyasal saldırılar sonucunda büyük kısmı Halepçe'de olmak üzere birçok insan ölmüştür.²⁹⁴

Irak-İran Savaşının sonuçlarından biri de, Saddam'ın Kuveyt'e karşı "husumetini" daha da arttırmasıdır.²⁹⁵ Irak bu savaşında dışarıya 80 milyar

²⁹⁴ Ayhan; Pirinçci, **a.g.e.**, s. 146- 161.

²⁹⁵ -Osmanlı Devleti döneminde Kuveyt, daha sonra Irak'ı oluşturan üç eyaletten biri olan Basra'ya bağlı idi. I. Dünya Savaşı'nda bölgenin hâkimiyetini ele geçiren İngilizler, 1922 sonrası bölgede oluşmasını planladıkları ülkelerin sınırlarını çizerken gerek nüfus açısından gerekse yüz ölçümü açısından ileride güçlenmesi muhtemel olan Irak'ın gelecekte İngiliz himayesinden kurtulması durumunda bölgede kendilerine rakip olmasını engellemek amacıyla Irak'ın güneyinde Kuveyt adına bir devlet kurulmasına karar verdiler Bu sayede Irak'ın hem zengin petrol yataklarından uzak tutulması sağlandı hem de Basra Körfezi'ne çıkışı sınırlanmış oldu. Irak ise kuruluşundan itibaren bu durumdan duyduğu hoşnutsuzluğu her platformda dile getirmekten çekinmemiş, hatta sırasıyla 1930, 1961, 1968 ve 1972 yıllarında Kuveyt'i ilhak girişimlerinde bulunmuş ve her defasında da farklı sebeplerden ya başarısız olmuş ya da ilhaktan kendi iç sorunları sebebiyle vazgeçmek durumunda kalmış. Bkz: Doğu Ergil, **Körfez Bunalımı**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1990, s. 18; Tayyar Arı, **Basra Körfezi'nde Güç Dengesi 1978-1991**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1992, s. 261-263.

dolar kadar borçlanmış bunun 30-40 milyar doları da Kuveyt ile Suudi Arabistan'a idi. Saddam'a göre bu iki devlet paraları yardım olarak verdikleri halde, sonradan borç haline getirmişlerdi ²⁹⁶

Irak-İran Savaşı sona erdikten sonra Kuveyt'in Irak'a karşı Tutumunda bir anormallik meydana gelmişti. Tarihi 22 Kasım 1989'a kadar dayanan ve Kuveyt Milli Güvenlik Başkanı'nın Kuveyt İçişleri Bakanlığı'na hazırlayıp sunduğu gizli bir raporda oldukça önemli bilgiler elde edilmiş²⁹⁷, sekiz esasi fıkradan oluşan bu belgenin beşinci fıkrasında şu bilgiler geçmektedir: "Savaştan sonra Irak'ın İktisadi açıdan yaşadığı dengesizlikten yararlanıp aramızdaki sınırların yeniden çizilmesi için ABD ile anlaşma sağlanmıştır. ABD İstihbarat Teşkilatı, bize Irak'a baskı aracı olarak kullanabileceğimiz bütün yöntemler ile ilgili gereken bilgileri vermiştir. Ancak amacımıza ulaşabilmemiz için ABD ile yüksek seviyede temasta bulunmamız gerekir"²⁹⁸.

Dediğimiz gibi Irak, İran ile yaptığı savaştan sonra oldukça borçlanmıştı ve iktisadi açıdan istikrarsızlık yaşamıştı; yıllık olarak 8 milyar dolara yakın borç ödemek zorunda kalmıştır bu borçların içinde körfez ülkelerin hissesi de vardı ²⁹⁹. Aynı zamanda, gereksiz gerekçeler ileri süren Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan OPEC Örgütü'nden ayrı olarak kendileri için petrol üretip satışa sunduklarından, adı gecen örgütün petrol varili için belirttiği 18 dolar Körfez Krizi'nden önce 7 dolara düşmüştür. OPEC'in, petrol varili için belirttiği 18 dolara göre 1990 'da Irak'ın petrol geliri 16 milyar dolara ulaşmıştı. Bunun yanında Irak'ın ödemesi gereken borçlar sayıldığında yıllık olarak Irak'ın genel bütçesinde 4,5 milyar dolar bir eksikliğin ve aczin meydana geldiği görülmüştür³⁰⁰. Petrol varilinin fiyatı 18

2- Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 1044.

²⁹⁷-Bu Belgenin Tam Metni için, Bkz. Beyar Salinjir; Erik Loran, **Harb-ül Halic el- Melef el- Sirri**, B. 11, Beyrut, el- Matbuat Li'l Tevzi Ve'l Neşir, , 1993, s. 251-254.

²⁹⁸- Salinjir; Loran, **a.g.e.**, s. 253.

²⁹⁹-Amir el- Tamimi, "el- Ebaad el- İktisadiye Li'l Gazu", **el-Gazu el-İraqi Li'l Kuveyt**, Nedve Bahsiye, Âlem el- Marife Yayınları, 1995, s. 229-230.

³⁰⁰-Misak Heyrullah Cellut, **el- elakat el- Haliciye el- Türkiye 1973-1990**, Yüksek Lisans Tezi, Musul Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Musul, 2006, S. 107; Sadun Hummadi, **el- Suudiye Ve Anzimet el- Halic İstahdemet el- Naft Ke Silah zıdda el- Arap**, Bağdat, 1992, s. 20.

dolar olunca Irak'ın bütçesinde bu kadar eksiklik meydana gelirken 7 dolara düştüğünde bu eksiklik ne kadar olacaktı.

Bağdat'ta Mayıs 28-30 tarihleri arasında gerçekleştirilen Arap zirvesi kurultayında Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin söz konusu ülkelerin petrol fiyatlarında yapmış oldukları sarsıntıyı “gizli bir iktisadi savaş” olarak nitelendirmiştir. Bu krizden sonra arayı yatıştırmak için müdahale eden birçok tarafın da çabası nafile olmuştur.³⁰¹

2 Ağustos 1990 sabahında Irak silahlı kuvvetleri Kuveyt'e girmiş ve dört saatlik bir sürede Kuveyt'i işgal etti. Aynı gün Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ABD ve Kuveyt'in isteği üzerine acilen toplandı ve Irak'ın Kuveyt'in işgalini kınadı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bu olağanüstü toplantısında Irak'ın Kuveyt'ten geri çekilmesini istedi³⁰².

Krizin dördüncü günü Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ekonomik ambargo kararı almasından sonra Türkiye petrol boru hattını kapattı ve bu karar çerçevesinde, Irak ile ihracat, ithalat ve transit durduruldu. Türkiye gerekçe olarak bu kararın zorunluluğunu Türkiye'nin Birleşmiş Milletlerin üyesi olmasından ileri geldiğini belirtti.³⁰³

Türkiye'nin petrol boru hattını kapatması üzerine Bush ile NATO Genel Sekreteri arasında yapılan görüşmede, Türkiye'nin petrol hattını kapatması nedeni ile Saddam'ın Türkiye'ye yönelik bir saldırıda bulunduğu halde NATO kapsamında değerlendirileceği güvencesini vermişlerdir.³⁰⁴ Bu kararın ardından Türkiye'ye gelen ABD Dışişleri Bakanı James Baker şöyle bir açıklamada bulunur. “Türkiye'nin Batı üyesi olarak kalması ABD ve NATO için çok önemlidir. Bu kriz bunu daha açıkça ortaya koydu.” Ayrıca ekonomik

³⁰¹-Fikret Abdülfettah el- Ani, **el-Vilayat el-Müttehida el-Amrikiye ve Emin el- Haliç el- Arabî**, Saddam Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, Bağdat, 2001, s.185.

³⁰²-Milliyet Gazetesi, 3 Ağustos 1990.

³⁰³-Milliyet Gazetesi, 8 Ağustos 1990.

³⁰⁴-Milliyet Gazetesi, 8 Ağustos 1990.

ambargonun yarattığı mali kaybın bir bölümünü Kuveyt'in karşılayacağını açıkladı.³⁰⁵

10 Ağustos 1990 günü NATO Dışışleri Bakanları, Brüksel'de bir araya geldiler. Toplantıda ekonomik ambargonun uygulanması için alınacak önlemlerin yanı sıra, Irak'a karşı bir askeri operasyon fikri de tartışıldı. ABD ve İngiltere gibi ülkeler, savunma amaçlı olarak bölgede aldıkları tedbirler hakkında bilgi verdiler. Bazı NATO üyeleri de, Birleşmiş Milletleri şemsiyesi altında başta Arap ülkeleri olmak üzere uluslararası camianın katkıda bulunacağı bir uluslararası gücün kurulması fikrini ortaya attılar.³⁰⁶

28 Ağustos'ta Irak'ın Kuveyt'i 19. ili olarak ilan etmesi Krizi daha ciddi boyutlara ulaştırmış ve çıkmazlara girmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 2 Ağustos–3 Kasım 1990 tarihleri arasında söz konusu işgale ilişkin olarak, Irak'ın Kuveyt'ten barışçı yollarla çıkarılmasını amaçlayan 11 karar almıştı. Son olarak 30 Kasım tarihli ve 678 sayılı kararla konsey, üye ülkeleri Irak 15 Ocak tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmediği takdirde gerekli bütün araçları kullanma yani gerekirse zora başvurma yetkisini vermişti. Bütün bu karar ve arabuluculuk çabaların rağmen Irak, Kuveyt'ten çekilmemişti. Hal böyle olunca ABD ile koalisyon güçleri 17 Ocak 1991 tarihinden itibaren, yetki kararını uygulamaya başlamıştır. Böylece “Çöl Fırtınası” diye adlandırılan Körfez Savaşı başlamıştır.³⁰⁷

Özal ABD uçaklarının Irak'ı vurmak amacı ile İncirlik Askeri Üssünü kullanmalarına izin vermekte hiçbir tereddüt göstermedi. Esasında lojistik destek vermenin dışında Türkiye'nin de fiilen savaşta yer almasını isterdi, fakat özellikle Türk Silahlı Kuvvetlerinin ve diğer iç muhalefetin karşı çıkmaları nedeni ile başarılı olamadı.³⁰⁸

³⁰⁵-Milliyet Gazetesi, 10 Ağustos 1990.

³⁰⁶-Ertan Efeğil, **Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli**, Ankara Gündoğan Yayınları, 2002, s.180.

³⁰⁷-Muhammed Hasenin Heykel, **Harb-ül Haliç: Evham el-Kuvve ve'l Nasır**, Kahire, Merkez el-Ehram Li'l Tercüme ve el-Naşir Yayınları, 1992, s. 382.

³⁰⁸-Ramazan Gözen, **Amerikan Kısılcısında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**, Ankara, Liberte Yayınları, 2000, s. 169–170.

Körfez savaşı kısa bir sürede bitmesi ile 4 Mart 1990 tarihinde Bağdat hükümetinin tamamen çöktüğünü fikrine kapılan rejim muhalifleri (Kürtler ve Şiiler) hükümete karşı ayaklanmışlardır. Bunun üzerine Bağdat ordusu ayaklanmayı bastırması üzerine yarım milyon Iraklı Türkiye'ye sığındılar. Özal bu arada yürüttüğü telefon diplomasisi ile başkan Bush'u ikna ederek Güvenlik Konseyinin toplanmasını sağlamıştır. Güvenlik Konseyi Bush'un yönlendirmesi ile 5 Nisan 1991 günü 688 sayılı kararı çıkarmıştır. Bu kararda Irak'ın toprak bütünlüğü teyit edilmiş ve bölgede yaşanan olayların durdurulması için uluslar arası kuruluşlar insani yardıma çağırılmıştır.³⁰⁹

Dolayısı ile huzur operasyonunun birinci aşaması devreye girmiş oluyordu. Bu karar aynı zamanda güvenli bölge oluşturulmasını istiyordu. Amerikan başkanı Bush'un 10 Nisan'da yaptığı açıklama ile 36. paralelin kuzeyi Irak uçakları için " uçuşu yasak bölge" ilan edildi. Böylece Irak hükümetinden askerlerini çekmesi ve 36. paralelin kuzeyine uçak ve helikopterlerini sokmamasını istemekteydi. Bush yönetimi tarafından 16 Nisan'da yapılan açıklamada ABD, İngiliz ve Fransız askerlerinin Türkiye sınırına yakın bir bölgeye konuşlandırılarak Kürtlere yardım yapacağını açıklamıştır.³¹⁰

Amerika, 1991 Haziran'ında, bölgedeki askerlerini geri çekme kararını aldı. O zaman, 36. paralel kararı ile Kürtlerin nasıl korunacağı sorusu ortaya çıktı. Bunun içinde Amerika tarafından "çekiç güç" diye bir formül ortaya atıldı. Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinden meydana gelen bir uluslar arası güç, Silopi'de konuşlandırıldı. Lakin bu kuvvetlerin Silopi'de konuşlandırılması, Türkiye'nin PKK terörüne karşı harekâtını engeller nitelikte görüldüğünden ve Türkiye'nin itirazı üzerine, bu kuvvetlerin geçici olması ve günlük operasyonlarında Türkiye'nin de söz sahibi olması kabul edildi. Daha sonra ise, 23 Eylül'de, çekiç güç bir kara kuvveti olmaktan çıkarıldı ve esas

³⁰⁹-Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, I. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 596.

³¹⁰-Arı, **Geçmişten Günümüze**, s. 596.

itibari ile Amerikan Hava Kuvvetlerinden meydana gelen bir “hava gücü” haline getirildi.³¹¹

3.2.2. Saddam Hüseyin Döneminde Türkmenlerin Durumu

3.2.2.1.Körfez Savaşı Öncesi Dönemde

Saddam Hüseyin döneminin başlaması Türkmenler için baskı ve haksız uygulamalarla dolu yeni bir dönemin başlangıcıydı. Baas rejiminin Türkmenler üzerindeki baskıları Saddam Hüseyin döneminde daha da artmaya başlamıştır. Mart 1979 tarihinden itibaren bazı Türkmen aydınları tutuklanmaya başlanmıştır. Bunların başında genç Doç. Dr. Nejdett Koçak, Emekli Albay Abdullah Abdurrahman, Dr. Rıza Demirci, İş adamı Adil Şerif ve Müteahhit Bahaeddin Resul Koca geliyordu. Milli İstihbarat Teşkilatı tarafından tutuklanan Türkmen aydınları, Türkiye’ye casusluk yapmak ve Turancılıkla suçlanarak Devrim Mahkemesi’ne devrolunmuşlardır.³¹²

Nejdett Koçak 1939 yılında Kerkük’te doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini Kerkük’te, Yükseköğrenimini Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Makine bölümünde yapmış ve 1965 yılında yüksek lisans ve doktorayı tamamladıktan sonra 1968 yılında Irak’a dönerek Bağdat Üniversitesi Öğretim Üyesi olmuştur. Mesleğiyle ilgili birçok yeniliğe imza atmış olan Nejdett Koçak dönemin Irak Cumhurbaşkanı Ahmed Hasan el-Bekir tarafından ödüllendirilmiştir.³¹³ Abdullah Abdurrahman ise ordudaki görevinden sonra Bağdat’ta açılan Türkmen Kardeşlik Ocağı’nın başkanlığını yapmıştır. Abdullah Abdurrahman Türkmen Kardeşlik Ocağı’nın Başkanı

³¹¹-Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 1058.

³¹² Mu’anat-ül Türkman Fi’l Vesaik-ül Resmiye el-İrakiye, C. 3, Milli İstihbarat Teşkilatı, Belge No: M7/3513, Belge Tarihi: 15 Eylül 1979, s. 36-42.

³¹³ İhsan Doğramacı, “Nejdett Koçak”, **Şehit Nejdett Koçak albümü**, B.2, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 2007, s. 29-30.

sıfatı ve Türkmenler adına 11 Eylül 1968 tarihinde o zamanki Cumhurbaşkanı Ahmet Hasan El-Bekir'e bir muhtıra sunmuştur.³¹⁴

Adı geçen liderler 9 ay boyunca tutuklu kalıp her türlü işkenceye maruz kalmışlardır. 1979 yılının başlarında tutuklanan bu liderlerin hakkında Irak Devrim Komuta Konseyi Mahkemesi'nce idam kararı çıkmıştır. Verilen idam kararlarının yanı sıra Musul, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye'de bu kararı protesto eden yüzlerce Türkmen tutuklanmıştır. Tutuklananların arasında kadınlar da olmuştur.³¹⁵

Irak yönetimi tarafından 16 Ocak 1980 tarihinde Türkmen aydınlarının idam edilmesi büyük tepki yaratmıştır. İdam kararının ilk çıktığı günlerde, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği tarafınca kınanmış ve bir bildiri yayınlanarak şu görüşlere yer verilmiştir: "Irak'ta iktidarı elinde bulunduran Baas Partisi yöneticileri Türk Irak dostluğunu hançerleyen vahim bir hata işlemek üzere bulunuyorlar. Türkmen Kardeşlik Cemiyeti Başkanı Abdullah Abdurrahman'ın da aralarında bulunduğu Irak Türk Cemaati ileri gelenlerinden beş kişinin idam edilmek üzere bulundukları haber alınmıştır. Bundan başka Bağdat başta olmak üzere Erbil, Süleymaniye Musul ve Kerkük'te yüzlerce Türk'ün tevkif edildiği öğrenilmiştir. Tevkif edilenler arasında kadın, çocuk ve lise öğrencileri kızların da bulunduğu bildirilmektedir. Bütün bilgi ve belirtiler Irak Devleti'nin sadık tebaası olan Türk cemaatine karşı Baas iktidarının şiddetli bir baskı ve teröre giriştiği yönündedir. Bir milyonluk mazlum Türk kitlesine karşı girişilen bu hareket çok feci neticeler doğurabilir. Bölge barışını da şiddetle tehdit etmek istidadında bulunan bu hukuk ve insanlık dışı icraat mutlaka önlenmelidir. Türklük bir bütündür, kırk beş milyonluk Türkiye Türklüğünü Iraklı kardeşlerinin imhasına seyirci ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin bigâne kalacağı düşünülemez."³¹⁶

³¹⁴ Şimşir, **a.g.e.**, s. 194.

³¹⁵ Son Havadis Gazetesi Y: 19, S. 8066, 4 Ocak 1980.

³¹⁶ Son Havadis Gazetesi, Y. 19, S. 8067, 5 Ocak 1980.

Dönemin koalisyon iktidarı olan Adalet Partisi Genel Başkan yardımcısı Kemal Doğan Türkmen liderlerinin idamı olayının üzücü ve ibret verici olduğunu ve Irak'ta bu tür olayların son bulmasının halisane temennimiz olduğunu söylemiştir. MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ise bu olayın üzücü olduğunu söyleyerek: “Kardeş saydığımız Irak yönetiminin hiçbir ciddi suçları tespit edilmemiş olan soydaşlarımıza bu şekilde bir davranış göstermelerini her iki tarafa da en azından hiç yararı olmayan bir tutum olarak niteliyorum”³¹⁷ demiştir. Bu olayı protesto etmek için Ankara’da 84 üniversite üyesi bir araya gelmiştir. 32 Profesör 26 Doçent ve 26 Doktor Asistanın imzasını taşıyan bildiride: “Irak’taki Türk düşmanları bilmelidirler ki Irak Türkleri oturdukları toprakta sığıntı değillerdir. Orası onların bin yıllık vatanıdır”³¹⁸ denilmiştir.

Türkiye Hükümeti idam cezasının infaz edilmemesi için bir yandan Irak Ankara Büyükelçiliği’ne teşebbüste bulunmuş diğer yandan Türkiye Bağdat Büyükelçiliği üzerinden Irak Devlet Başkanı’na bir mesaj göndermiştir. Aynı zamanda Bağdat’a resmi bir ziyarete gitmesi gereken Enerji Bakanı ziyaretini iptal etmiştir. Bu olay Türk Irak ilişkilerinin kritik bir noktaya gelmesine sebep olmuştur.³¹⁹

Türkiye Hükümeti’nin ve basının da bilgisi olmasına rağmen; Ocak 1980 tarihinde Türkmen liderlerinin idamları gerçekleştirilmiştir. Türkiye’nin olaya sert tepki göstermemesinin Irak yönetimini cesaretlendirdiği söylenebilir. Aynı yılın Temmuz’unda Türkmenler hakkında yeni idamlar başlamıştır. Devrim mahkemesi kararıyla Turancılık suçlanarak 8 kişi idam ve 15 kişi de müebbet ve farklı hapis cezalarına çarptırılmışlardır.³²⁰

³¹⁷ Son Havadis Gazetesi, Y. 19, S. 8089, 27 Ocak 1980.

³¹⁸ Son Havadis Gazetesi, Y. 19, S. 8118, 25 Şubat 1980.

³¹⁹ Tercüman Gazetesi, Y.19, S. 6448, 6 Ocak 1980.

³²⁰ Mu’anat-ül Türkman Fi’l Vesaik-ül Resmiye el-İrakiye, C. 3, Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı, Belge No: M7/Ş.T./3516, Belge Tarihi, 30 Temmuz 1980, s. 48.

İdam haberleri Türkiye'de büyük bir tepki yaratmıştır. Türk Irak ilişkilerinin gerginleşmesi üzerine Türkiye Bağdat büyükelçisini çekmiştir.³²¹ Buna karşı Bağdat'taki Baas yönetimi Ankara'daki Irak Büyükelçisi Taha Aziz Hasan'ı çekmiştir.³²² Irak İran Savaşı sırasında Irak'ın uygulamalarına karşı uluslararası suskunluk Baas rejimini daha da cesaretlendirmiştir. Türkmen aydınları ve gençlerinin bir kısmı tutuklanarak devrim mahkemelerine sevk edilmiş çıkarılan idam kararıyla tasfiyeye maruz tutulmuşlardır. Bir kısmıysa tutuklandıktan sonra izine rastlanmayarak yok edilmişlerdir.³²³

Bu arada Saddam yönetimi 20 Ekim 1981 tarih ve 1291 sayılı Devrim Komuta Konseyi kararı ile Türkmen bölgelerini Araplaştırmaya resmi boyut kazandırmıştır. Bu karara göre:

1. Orta ve güney vilayetlerinde (Bağdat, Diyala ve Selahattin hariç) inşa edilecek olan toplu konut sitelerinin inşasını yürütmek amacıyla bir yürütme komisyonu kurulmuştur.
2. İlk etapta asgari olarak 20.000 konut yapılması kararlaştırılmıştır.
3. Başlangıçta toplu konutların el-Kadisiye, el-Musanne, Zikar ve Ambar vilayetleri dâhilinde yapılması düşünülmüştür.
4. Komisyon münasip gördüğü her türlü yolu kullanma yetkisine sahiptir.
5. Konutların bitmesi halinde bu sitelerde iskânı istenilen unsurlar Kuzey İşleri Komisyonu ile koordine edilir.
6. Yerleştirilecekler yeni yerlerine devlet hesabına taşınacaklardır.
7. Bu karar el-Tamim (Kerkük) vilayetinden birinci derecede Türkmenler, ikinci dereceden ise Kürtlerden oluşan unsur ve işçileri kapsayacaktır.³²⁴

³²¹ Ayın Tarihi, 1 Ağustos, 1980, s. 381.

³²² Ayın Tarihi, 2 Ağustos, 1980, s. 385.

³²³ el Hüzmüzi, **el Türkmen Ve'l Vatan el Irak**, s. 121.

³²⁴ Vakayı-ül Irakiye, S. 2856, 2 Kasım 1981.

Türkmenler arasında taşınmaz malların alım satışı engellenirken Türkmen bölgelerinde Arapların taşınmaz mal edinmesi teşvik edilmiştir. Bunun yanı sıra 418 sayılı 8 Nisan tarihli kararla, açık artırımıyla alınan gayrimenkullerin tasarruf hakkı Kerkük Valiliği'nin iznine tabi tutulmuştur.³²⁵ Valilik de Arap asıllı olmayan vatandaşlara tasarruf hakkı vermemekteydi.

Baas Partisi'nin Türkmenlere karşı uyguladığı sindirme politikası yeni boyutlar kazanmıştır. Türkmenlerin yaşadığı ilçe ve köylerin isimleri Türkçeden Arapçaya değiştirilmiş ve Türkmenlerin yoğun olduğu ilçe ve köyler Arapların yoğun olduğu illere bağlanmıştır. Irak yönetiminin aldığı bir kararla devlet kurumlarında okullarda ve umuma açık yerlerde Türkçe konuşmak yasaklanmış ve yeni doğan Türkmen çocuklarına Arapça isim verilmesi için ailelerine yoğun baskı yapılmıştır.³²⁶ Yüksek Okul veya Mesleki Okul mezunu olan Türkmenlerin işe alınmalarında Baas Partisi'ne üye olunması şartı kılınmıştır. Baas Partisi'ne üye olmayanların üniversiteye alınmadığı gibi devlet dairelerinde de işleri yapılmamıştır. Ticaret ile uğraşan Türklere ise Baas yönetimine her türlü yardımda bulunmaları için baskı yapılmış, yardımda bulunmayan ticaret haneleri kapatılmıştır. Ayrıca işlerini genişletmek, işyerlerine hammadde temin etmek için ithal müsaadesi almak isteyen Türkmenler büyük zorluklarla karşılaşmışlardır. Türkmenlere ait ev ve iş yerlerinin çeşitli bahanelerle istimlâk edilerek yıkılmasına devam edilmiştir. Kerkük'ün merkezi semtlerinden ve Türkmen nüfusun yoğun olduğu (Yeni Tisin'de) evler istimlâk edilmiş ve mülk sahiplerinden 6 ay içinde evlerini boşaltmaları istenmiştir. Ailesinden idama mahkûm olmuş veya asker kaçağı bulunanlara ev bedelinin ödenmeyeceği ve evlerinin yıkılmayarak Kerkük'e yerleşecek olan Araplara tahsis edileceği söylenmiştir.³²⁷

1985 yıllarının sonlarında, başta Kerkük olmak üzere birçok Türkmen bölgelerini kapsayan ve askeri güçler tarafından gerçekleştirilen geniş çaplı

³²⁵ Ziyat Köprülü, "Irak Türkleri ve İnsan Hakları İhlalleri", **Türk Yurdu Dergisi**, S.65, C.13, Ankara, Ocak 1993, s.25.

³²⁶ Tercüman Gazetesi, Y. 25, S.8681, 25 Nisan 1986.

³²⁷ Tercüman Gazetesi, Y. 25, S. 8681, 25 Nisan 1986.

bir arama tarama operasyonu yapılmıştır. Gerçekleştirilen bu operasyonda, özellikle Kerkük'ün Kalesi'ni de içine alan Eski Yakası titizlikle taranmıştır. Evlerinin aranmasına karşı çıkan veya evinde av silahları dâhil herhangi bir silah bulunan vatandaşlar tutuklanmış ve bazılarının evi buldozerlerle yıktırılmıştır.³²⁸

Irak Güvenlik Kuvvetlerinin Türkmen bölgelerinde kanuni olmayan aramalar ve insanlık dışı davranışlarda bulunulduğu gerekçesi ile itiraz eden dört Türkmen asıllı hukukçu tutuklanıp idam edilmiştir. Türkmen hukukçuların idamından kısa bir süre sonra aralarında 5 doktorun da bulunduğu 20 Türkmen uygulamalara karşı olumsuz tavır takındıkları için tutuklanıp mahkemelere sürünmüştür. Türkiye'ye casusluk yapmakla suçlanarak hiç avukat tutma izni verilmeden 20'şer yıl hapis cezasına çarptırılmışlardır.³²⁹

Baas Partisi yönetiminin Türkmenlere karşı yaptığı baskı ve haksız uygulamalar yalnızca Kerkük'le sınırlı kalmayıp diğer şehirlerdeki Türkmenlere de uygulanmıştır. 1988 yılında Musul iline bağlı olan Telafer ilçesinde "Dava Partisi"ne üye oldukları gerekçesi ile birçok Türkmen idam edilmiştir. İdam edilenlerin arasında hamile bir kadın da bulunmaktaydı. Yine Musul'a yakın Türkmen köylerinden olan Sellamiye'de 6 Türkmen idam edilmiştir.³³⁰ Musul'da Türkmenlere karşı yapılan Araplaştırma politikası çerçevesinde bazı Türkmen köylerinin adı Türkçeden Arapçaya değiştirilmiş, bazılarının da ahalisine çok az tazminat verilerek boşalttırılıp, Araplara yeni mahalleler kurulmuş, bazıları ise boşalttırılıp üzerlerine Saddam Hüseyin'in sarayları inşa edilmiştir.

Baas Partisi iktidara geldiği ilk andan itibaren el-Bekir dönemindeki baskıcı uygulamaların ardında rejimin ikinci adamı Saddam yer almıştır. Saddam Hüseyin iktidar öncesindeki on yıl içinde ailesiyle birlikte ülkeyi ele geçirmiş duruma gelmiştir. Bu on yılın sonunda Cumhurbaşkanı Ahmet

³²⁸ Saatçi, **Tarihi Gelişim İçinde...**, s.45-56.

³²⁹ Tercüman Gazetesi, Y. 25, S. 8675, 19 Nisan 1986.

³³⁰ Saatçi, **Tarihi Gelişim İçinde...**, s. 247-248.

Hasan el-Bekir'in istifa ettiğini ve kendisinin yerine geçtiğini ilan etmiştir. İktidarını sağlamlaştırdıktan sonra Irak'taki azınlıklara sindirme politikasını uygulamıştır. Özellikle Irak'ın üçüncü etnik unsuru olan Türkmenlere karşı Ahmet Hasan El-Bekir döneminden itibaren başlayan Araplaştırma işlerine açık ve hızlı bir şekilde devam etmiştir. İran-Irak savaşını ülkedeki azınlıkları sindirmek için bir fırsat olarak görmüştür

3.2.2.2. Körfez Savaşı ve Sonrası Dönemde

Körfez Savaşı'nın önemli bir sonucu da güneyde Şiilerin kuzeyde Kürtlerin arasında büyük bir ayaklanma çıkmasıdır. Türkmenler ise oldukça tedbirli davranıp olayların gidişatını tahriklere kapılmadan izlemekle yetinmişlerdir.

Kuzeyde Kürtlerin başlatmış olduğu ayaklanma Türkmenlerin çoğunlukla bulundukları bölgelere özellikle Kerkük şehrine kadar yayılmıştır. Türkmenler ise bu ayaklanmaya katılamayarak Kürtlerin faaliyetlerini endişe ile izlemişlerdir. 18 Mart 1991 tarihinde Kerkük'e ulaşan Kürt ayaklanması Baas Partisi yönetimi ve parti teşkilatını hedef alan faaliyetlerde bulunmuştur. Silahlı Kürt militanlarının Baasçılara karşı giriştiği bu saldırıda Baasçı ve Arap olanların evleri de yağmalanmış, devlet dairelerin birçoğu ateşe verilmiş, Emniyet, İstihbarat ve Polis Merkez Müdürlüklerinin arşivleri yakılmış Tapu ve Nüfus Müdürlükleri Arşivi de ateşe verilmiştir.³³¹

İsyanı bastırmak için Bağdat'tan yola çıkan ordu birlikleri 26 Mart 1991 tarihinde önce Tazehurmatu kazasını daha sonra bucağını top ateşine tutup tank ve zırhlı birlikleri ile saldırmaya başlamışlardır. Saldırıda 28 Türkmen hayatını kaybetmiş ve birçoğu da yaralanmıştır.³³²

³³¹ Saatçi, **Tarihi Gelişim İçinde....**, s. 249.

³³² Şemseddin Kuzeci, **Kerkük Soykırımları**, Ankara, Teknoed Yayınları, 2004, s. 186.

Saddam'ın askerlerinin Kerkük'e doğru geldiğini duyan Kürtler şehri terk etmişlerdir. Aynı gün Saddam'ın askeri güçleri Kerkük'ü top ateşine tutmuş sivil halka rast gele ateş açmıştır. Bağdat'tan gelen Cumhuriyet Muhafız Birlikleri'nin vahşeti Türkmenleri topraklarını terk edip Altunköprü Erbil yolu üzerinden kuzeye doğru kaçmak zorunda bırakmıştır. Saddam'ın askeri birlikleri Altunköprü'ye girer girmez dışarıda gördükleri herkese ateş açıp evlerini basmışlardır. Evlerde gördükleri erkekleri genç çocuk yaşlı demeden toplayıp götürmüşler ve ayaklanmaya kalkıştıkları gerekçesiyle sorgusuz sualsiz kurşuna dizmişlerdir.³³³ Altunköprü'de yaşanan bu üzücü olaylar Türkiye'de yaşayan Irak Türkmenleri arasında büyük bir tepki yaratmıştır. 5 Nisan 1990 tarihinde İstanbul'daki Irak Başkonsolosluğu önünde bir grup Irak Türkmeni toplanarak olayı protesto etmek istemişlerdir. Ancak Konsolos binasından Türkmenlerin üzerine otomatik silahlarla ateş edilmiştir. Bu olayda 2 Türkmenin hayatını kaybetmesi üzerine Türk güvenlik güçleri ateş edenleri teslim etmesi için Irak Başkonsolosluğu'nu uyarmış ancak bu istek Iraklı yetkililer tarafından reddedilmiştir. Türk güvenlik kuvvetleri konsolosluk binasını ablukaya almış ve 15 gün süren bu ablukadan sonra binaya zorla girileceğini belirttikten sonra ateş açanlar silahlarıyla birlikte teslim edilmişlerdir.³³⁴

Körfez Savaşı sırasında Bağdat yönetiminin Türkmenlere karşı giriştiği bu saldırılar ve yaptığı zulümler binlerce Türkmenin 1991 yılının Nisan ayı başlarında Türkiye ve İran sınırına göç etmelerine sebep olmuştur.³³⁵ Türkmenlerin 17.000 kişiye yakını zor şartlar altında Türkiye sınırına ulaşmıştır. Türkiye'nin Irak'tan kaçan Türkmen ve Kürtlere iltica hakkı vermesi sonucunda 15.000'e yakın Türkmen Türkiye'nin Şemdinli, Yüksekova, Sivas, Kangal, Kayseri, Güneşli ve Hakkâri bölgelerine yerleştirilmiştir. 7000'e yakın Türkmen de İran'a sığınmak zorunda

³³³ El Saffar, **a.g.e.**, s. 84-85.

³³⁴ Şimşir, **a.g.e.**, s. 209-211.

³³⁵ El Saffar, **a.g.e.**, s. 84.

kalmıştır.³³⁶ 1991 yılın ayaklanması sırasında Türkiye ve İran'a göç eden Kürtlerin oranı toplam nüfuslarına göre % 25-30'a yakın olurken, göç eden Türkmenlerin nüfus oranı % 1'i bile aşmamıştır. Sığınmacıların içerisinde bulunduğu kötü şartlar genel olarak dünyanın ilgisini Kürtlerin üzerine çekmiştir. Türkiye, sınırındaki bu insanlara gıda ve sağlık hizmetleri ulaştırmış ve BMGK'na çağrı yaparak konunun görüşülmesi talebinde bulunmuştur. Türkiye'nin çağrısı üzerine toplanan BMGK 5 Nisan 1991 tarihli 688 sayılı kararı gereği kurtarma ve yardım ile sınırlı "Huzur Operasyonu"nın birinci aşaması devreye girmiştir. Bu karar aynı zamanda güvenli bölge oluşturulması ile "Çekiç Güç" veya "Huzur Operasyonu" gibi uygulamaların temel dayanağını oluşturmuştur.³³⁷

Savaş sonrası oluşturulan güvenli bölge 36. Paralel üstü ilan edilmesine rağmen bu bölgenin sınırları çizilirken 36. Paralele uyulmadığı görülmektedir. Kerkük 36. Paralelin altında, Musul üstünde kalırken uygulamada her ikisi de Bağdat yönetimine bağlanmıştır. Buna karşı Süleymaniye ise 36. paralelin altında kalmış olmasına rağmen güvenli bölgeye alınmıştır.³³⁸ Bu paralel oluşturulurken Kürtleri Araplardan ayırması temel alınmıştır. 36. Paralelin kuzeyi ile 32. Paralelin güneyi koruma altına alınırken Irak'taki Türkmen nüfusunun %90'ı güvenli bölgelerin dışında bırakılmıştır. Bu çizgi Türkmenleri fiili olarak ikiye bölmüştür. Aynı zamanda Kuzey Irak bölgesinde otorite boşluğundan doğacak hareketlerin de habercisi olmuştur. Ayrıca bu taksimatın petrol bölgelerine dikkat edilerek yapıldığını işaret etmektedir. Sonuç olarak BM'nin bu kararını onaylayan ülkeler bir yandan Türkmenlerin bölünmesini diğer yandan petrol yataklarının Bağdat yönetimi tarafından kontrol edilmesini onaylamıştır.³³⁹

³³⁶ Saatçi, **Tarihten Günümüze...**, s. 268-269.

³³⁷ Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu...**, s. 596.

³³⁸ Cüneyt Mengü, "Irak Türkmenleri ve Yakın Tarihteki Gelişmeler", **Türk Yurdu Dergisi**, C. 13, S. 65, Ankara, Ocak 1993, s. 17.

³³⁹ Mahir Nakip, "Türkiye, Irak Türkleri Meselesine Nasıl Bakmalı", **Misak-ı Milli Ve Türk Dış Politikasında Musul**, Haz. Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s. 88.

Türkmenlerin bir kısmı güvenlik bölgesine dâhil olmasına rağmen büyük bir kısmı da merkezi hükümetin kontrolünde kalmıştır. Bu doğrultuda 2 Eylül 1991'de güvenli bölgenin 36. Paralelden 34. Paralele çekilip 36. Paralelin dışında kalan Kerkük'teki Türkmenlerin de güvenli bölgeye alınmasıyla, Musul, Kerkük Türkmenlerinin de Kürt muhalefetiyle bir araya getirilmesinin yolları aranmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal bu seçeneği Kuzey Irak'taki Kürt liderleriyle görüşmüştür ancak bu konu Ankara bürokrasisinde çok sert tepkiye neden olmuştur.³⁴⁰ Körfez Savaşı'ndan sonra Saddam yönetimi Türkmenlere karşı yaptığı baskı ve haksız uygulamalarına devam etmiştir. Özellikle Kerkük ve yöresi etnik baskıların en yoğun olduğu Türkmen bölgesi haline gelmiştir. Nisan 1991 tarihinde Kerkük'ün merkez yönetiminin kontrolüne girmesini sağlayan Saddam Hüseyin'in yardımcısı İzzet İbrahim El Dura, Kerkük valisi ve üst düzey yetkililerinden Kerkük'ü Araplaştırmak için çabaları arttırmalarını istemiştir.³⁴¹

Irak Hükümeti Körfez Savaşı'ndan sonra ırki temizleme işlemlerini bir devlet politikası haline getirmiştir. Özellikle Kerkük'te Türkmen ve Kürtleri bu politikaya maruz tutmuştur. Her türlü taşınmaz mal alım satma işlemlerine Türkmen ve Kürtlere yönetim tarafından yapılan ambargo devam etmiştir. Taşınmazların sadece alınıp satılması değil veraset olarak babadan çocuklara geçip çocukların adına kaydedilmesi de yasaklanmıştır.³⁴² Kerkük'te Türkmenlerin zirai arazilerine el konulmuş ve Kerkük'e yerleşen Araplara dağıtılmıştır. Baas yönetimi bu çerçevede binlerce dönüm tarımsal arazi Türkmenlerin ellerinden alıp yeni gelen Araplara dağıtılmıştır.³⁴³

Kerkük'te ticari işlemler tamamen Araplara verilmiştir. Türkmenlere hiç bir ticari yerlerin verilmemesi, kiralanmaması bile devlet kurumlarına bildirilmiştir.³⁴⁴ Özellikle Kuzey Petrol Şirketi tarafından petrol istasyonlarının

³⁴⁰ Ümit Özdağ, **Türkiye Kuzey Irak Ve PKK**, Bir Gayr-ı Nizami Savaşın Atonomisi, Ankara, ASAM Yayınları, 1999, s. 79.

³⁴¹ Ceridet-ül Hayat, S. 13699, 13 Eylül 2000.

³⁴² Irak Türkmen Cephesi Arşivi, İçişleri Bakanlığı, Belge No:6741, Belge Tarihi, 06.06. 1999, Ek (1)

³⁴³ **ITC Arşivi**, İçişleri Bakanlığı, Belge no: s/17/5936, Belge Tarihi: 04.11.1997, Ek (2) ve(3).

³⁴⁴ **ITC Arşivi**, İçişleri Bakanlığı, Belge no: 957, Belge Tarihi: 07.02. 2000, Ek (4).

ve doğal gaz bayiliklerinin Türkmenlere verilmesi yasaklanmıştır.³⁴⁵ Saddam yönetimi bununla yetinmemiş, taşıma araçlarının da alım satımı ve kiralanması, kiraya verilmesi, ithal edilmesi Türkmenlere yasaklanmıştır.³⁴⁶ Buna ilaveten ticaret odası üyeliğine katılmak isteyen Türkmenlerin sırf Türkmen oldukları için ilgili makamlardan reddedilip ticaret yapmaları da yasaklanmıştır,³⁴⁷ Kerkük'teki devlet kurumlarında ise Türkmenlerin, Uzmanlık alanına ne kadar ihtiyaç olsa bile atanmaları yasaklanmıştır. Özellikle Kuzey Petrol Şirketlerinde Türkmenlerin atanmasını yasaklamakla yetinilmemiş, şirkette çalışan Türkmen asıllı memur ve mühendisler de Güney Petrol Şirketine nakledilmişlerdir.³⁴⁸ Ayrıca Devrim Komuta Konseyi Kerkük'te devlet kurumlarındaki müdürlere, Türkmen ve Kürt asıllı memurları emekliğe çıkarma yetkisini 2811 sayılı 18 Şubat 2000 kararı ile vermiştir.³⁴⁹

Körfez Savaşı'ndan sonra Kerkük'teki Kürt ve Türkmenleri diğer şehirlere göç ettirmek bir devlet planı haline gelmiştir. 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren Bağdat yönetimi, beş yıllık ve 35 aşamalık bir planı hayata geçirmiştir.³⁵⁰ Her aşamada yüzlerce Kürt ve Türkmen asıllı aileyi göçe zorlayan Saddam yönetimi önceliği:

1. Etnik kökenini değiştirmeyi kabul etmeyen Kürt ve Türkmen aileleri ve adlarına ev ve arsa gibi taşınmaz mal kayıtlı olan aileler.
2. Kürt özerklik bölgesine sığınanların birinci ve ikinci derece yakınları olan aileler.
3. Körfez Savaşı sırasında Irak dışına sığınanların birinci derecedeki akrabaları olan ailelere³⁵¹ vermiştir.

Tehcire tabi tutulan ailelere iki seçenek verilmiştir. Ya Irak'ın batısındaki Anbar şehrine ya da Irak'ın güvenli bölgesindeki Süleymaniye'ye

³⁴⁵ ITC Arşivi, İçişleri Bakanlığı, Belge no: 8/3/3772, Belge Tarihi 01.04.2000, Ek (5).

³⁴⁶ ITC Arşivi, Bakanlar Kurulu, Belge no:217, Belge Tarihi: 18.01.2000, Ek (6).

³⁴⁷ ITC Arşivi, İçişleri Bakanlığı, Belge no: 7/7/19337, Belge Tarihi,04.10.1999, Ek (7).

³⁴⁸ ITC Arşivi, İçişleri Bakanlığı, Belge no: 9407, Belge Tarihi: 17.07.1999, Ek (8).

³⁴⁹ ITC Arşivi, İçişleri Bakanlığı, Belge no:8/7/2706, Belge Tarihi: 28.02.2000, Ek (9).

³⁵⁰ ITC Arşivi, İçişleri Bakanlığı, Belge no: 9/9/713, Belge Tarihi: 24.01. 2000, Ek (10).

³⁵¹ ITC Arşivi, İçişleri Bakanlığı, Belge no: 8/7/921, Belge Tarihi: 18.01.2000, Ek (11).

yerleştirilmeye zorlanmışlardır. Ambar şehrini seçen ailelere bütün ev eşyalarını götürme hakkını vermişlerdir. Süleymaniye'yi seçen ailelere ev eşyalarını bile taşımalarına izin verilmemiştir.³⁵² Saddam yönetimi Kürt ve Türkmenleri tehcir ettikten sonra tapuda adlarına kayıtlı olan taşınmaz mallara, ev ve işyerlerine el koyup daha sonra Kerkük'e yerleşen Arap asıllı vatandaşlara çok düşük karşılıklarla dağıtmıştır.³⁵³ Tehcir edilen bazı ailelere sadece bir gün süre verilmiş, İnsanların istisnai durumları göz önüne alınmamıştır. Verilen süre hiçbir surette uzatılmamıştır. Kerkük'te yaşanan şu olay bu haksız uygulamaları gözler önüne sermektedir: Ekim 1995 tarihinde Bektaş Ali Feyzullah adında bir Türkmen evinden alınarak Kerkük Emniyet Müdürlüğü'ne götürülmüştür. Kendisine bir gün içinde kentten ayrılması söylenmiştir. Süre dolduğunda Bektaş'ın evine gelen emniyet güçleri evin kızı Zehra ile karşılaşmışlardır. Zehra "Ey ahali ben bu şehrin kızıyım, bu şehirden asla göç etmeyeceğim. Bu zulüm politikasını protesto etmek, hürriyet yolunu aydınlatmak ve Türkmen sözcüğünü yükseltmek adına şimdi kendimi yakacağım. Kerkük bize kalacaktır. Katillere ve zalimlere ölüm!" diye haykırarak üzerine gaz dökmüş ve kendisini ateşe vermiştir. Toprağı için hayatını kaybeden Zehra'nın taziye töreninin üçüncü gününde emniyet güçleri tarafından evleri boşaltılmış ve ailesi Kerkük'ten Erbil'e sürülmüştür.³⁵⁴

Kerkük'e yerleşen Arap aşiretlerine maddi ve manevi yönden destekleyen Saddam yönetimi daha da ileri giderek bu Arap aşiretlerini yeni topraklara bağladıktan sonra onları silahlandırmaya başlamıştır.³⁵⁵

Saddam yönetimi son dönemlerinde Araplaştırma politikasını sürdürürken yeni yöntemler uygulamaya başlamıştır. "Milliyet Düzeltme" olarak bilinen bu yönteme göre Türkmenler ile Kürtler etnik kökenlerini Arap olarak değiştirmeye zorlanmışlardır. Ve bu değişiklik devletin resmi kayıtlarına işlenmiştir. Başlangıçta vatandaşları teşvik etmek için etnik

³⁵² **ITC Arşivi**, İçişleri Bakanlığı, Belge no:7245, Belge Tarihi: 03.07.2000, Ek (12).

³⁵³ **ITC Arşivi**, İçişleri Bakanlığı, Belge no: 7439, Belge Tarihi: 04.09.2000, Ek (13).

³⁵⁴ Türkmeneli Gazetesi, S. 12, 1 Kasım 1995.

³⁵⁵ Mu'anat-ül Türkman Fi'l Vesaik-ül Resmiye el-İrakiye, C.2, Baas Partisi Kuzey Kumandanlığı, Belge No: 10/2549/13/7, Belge Tarihi: 11 Temmuz 1996, s. 50.

kökenini Arap olarak değiştirmeye başlayan Türk ve Kürt vatandaşlara taşınmaz mal edinme hakkı tanınmış;³⁵⁶ ancak daha sonra bu hak tekrar alınmıştır. Etnik kökenini değiştirmeyen Türk ve Kürt asıllı vatandaşların taşınmaz mallarına el konularak, bu mallar Arap asıllı ve Baas Partisi yanlısı vatandaşlara dağıtılmıştır.³⁵⁷ Türk ve Kürt asıllı olan devlet memurları da etnik kökenini değiştirmeye zorlanmış ve Milliyet düzeltme kararına uymayan devlet memurları diğer şehirlerdeki devlet kurumlarına nakledilmiş ve daha alt kademelere yerleştirilmiş ve haklarında farklı uygulamalar yaptırılmıştır.³⁵⁸ Bu katı uygulamalar sonucunda binlerce Türkmen ve Kürt asıllı vatandaşlar etnik kökenlerini değiştirerek, kendilerini nüfus kayıtlarına Arap olarak yazdırmıştır. Bu süreci engellemeye çalışan Nüfus Müdürlüğü'ndeki bazı Türkmen asıllı memurlar Emniyet Müdürlüğü'ne sevk edilerek ağır cezaya çarptırılmak yoluyla sorgulanmaya alınmışlardır.³⁵⁹ Iraklı Arapları Kerkük'e yerleştirerek onlara her türlü maddi ve manevi destek vermek ve onları yeni topraklarına bağladıktan sonra silahlandırmakla yetinmeyen Saddam Yönetimi Mısır asıllı vatandaşlara Irak Cumhuriyeti Vatandaşlığı verdikten sonra onlara ev dağıtıp devlet kurumlarında atamaya ve her türlü maddi ve manevi destek sunarak onları Kerkük'e yerleştirmeye başlamıştır.³⁶⁰ Saddam Hüseyin, Bakanlar kurulu 32. toplantısında Söz konusu Kerkük olunca "Araplaştırma" sözcüğü yerine "geliştirme" sözcüğünü kullanılmasını emretmiştir.³⁶¹

Kerkük okullarında Arapçayı zorunlu kılmak için Kerkük Milli Eğitim Müdürlüğü'nde bu konuyu takip etmek için ve Vilayet Emniyet Komitesi'ne sürekli rapor göndermek ve gelişmeleri bildirmek için özel bir komite ve bu komiteye bağlı şehrin bütün okullarında güvenlik komiteleri

³⁵⁶ **ITC Arşivi**, İçişleri Bakanlığı, Belge no: 7/18/18087, Belge Tarihi: 19.09.1999, Ek (14).

³⁵⁷ **ITC Arşivi**, İçişleri Bakanlığı, Belge no: 8/3/2653, Belge Tarihi: 24.02.2000, Ek (15).

³⁵⁸ **ITC Arşivi**, İçişleri Bakanlığı, Belge no: 6/6/1558, Belge Tarihi: 29.02.2000, Ek (16).

³⁵⁹ **ITC Arşivi**, İçişleri Bakanlığı, Belge no: 9/3/1748, Belge Tarihi: 23.02.2000, Ek (17).

³⁶⁰ Mu'anat-ül Türkman Fi'l Vesaik-ül Resmiye el-İrakiye, C.2, Cumhurbaşkanlığı, Belge no: 20/1850, Belge Tarihi: 29.10. 1997, s. 68.

³⁶¹ Mu'anat-ül Türkman Fi'l Vesaik-ül Resmiye el-İrakiye, C.2, İçişleri Bakanlığı, Belge no: 21350, Belge Tarihi: 07.09. 2000, s. 98.

oluşturulmuştur.³⁶² Başkanlık Divanı'nın bildirilerine dayanarak Emniyet Genel Müdürlüğü'nden Kerkük Valiliği'ne 145 sayılı 21 Eylül 1999 tarihli bildiride Arapçayı zorunlu kılmak için aşağıdaki bildirileri uygulamaları gerekli olduğu söylenmiştir.

- a. Eğitim ve öğretim bütün aşamalarında (Ana, İlk ve Ortaokul Lise, Lisans ve Lisans öncesi vs.) sadece Arapçadır.
 1. Kerkük okullarında eğitim ve öğretim kadrosu tarafından ders esnasında zor cümleleri anlatmak için bile yerel diller (Kürtçe, Türkçe, Asurca ve Kildanca) kullanmak kesinlikle yasaktır.
 2. Öğretmenlerin mola zamanında öğrenciler ile yerel dillerle konuşmaları da yasaktır.
 3. Öğrencilerin de kendi aralarında yerel dilleri kullanmaları yasaktır.
- b. Yabancı yazılar taşıyan elbiselerin öğrenciler tarafından giyilmesi yasaktır.³⁶³

Böylece Saddam yönetimi Kerkük'ün bütün okullarında Arapçayı tek dil olarak kıldırmıştır. Öğrencilerin kendi aralarında mola zamanı olsa bile onlara yerel dilleri kullanmayı yasaklamıştır. Ayrıca adları Arapça olmayan bütün iş yerleri mağaza dükkân, büfe, kafe, kuaför, gazino, hamam, cami, mezar, sokak, cadde, eğlence merkezleri ve güzellik salonları isimlerini Türkçe ve Kürtçeden Arapçaya değiştirmiştir.³⁶⁴

Saddam Hüseyin yönetimi tarafından idam edilen Türkmenler veya Saddam'ın baskılarından kaçarak yurt dışı ve Kuzey Irak Güvenli Bölgeye sığınan Türkmenler Saddam'ın haksız uygulamaları ve zulümlerinden kurtulmuşlarsa da onların aileleri ve birinci ile ikinci derecedeki akrabaları üzerindeki baskı sıkı bir şekilde uygulanmıştır. Özellikle Altunköprü

³⁶² ITC Arşivi, İçişleri Bakanlığı, Belge no: 94/10465, Belge Tarihi: 18.10.1999, Ek (18).

³⁶³ ITC Arşivi, İçişleri Bakanlığı, Belge no:12136, Belge Tarihi: 21.09.1999, Ek (19).

³⁶⁴ ITC Arşivi, İçişleri Bakanlığı, Belge no: 9/11/1879, Belge Tarihi: 26.02.2000, Ek (20).

nahiyesindeki Türkmenlerin günlük hareketleri bile gözetlenmiş³⁶⁵ ve haklarında Emniyet Müdürlüğü'ne devamlı bir şekilde raporlar gönderilmiş ve adlarına olan taşınmaz ile taşınır mallara el konulmuştur.³⁶⁶

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu Irak Özel Raportörü Max Van Der Stoel, komisyonun 1993/74 kararı gereğince bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda ilginç bilgilere yer vermiştir. Stoel 13 Temmuz 1994 tarihi itibarıyla kaleme aldığı raporda, Kerkük yakınlarında bazı Türkmenlerin 1993 Haziranında idam edildiklerini bildirmiştir. Bu şahısların idamından yaklaşık üç hafta sonra ailelerine iade edilen cesetlerinde de işkence izlerine rastlandığını belirtmiştir. Cesetleri toplamak için çağrılan aile fertlerine cenaze ve taziye töreni yapma izni verilmemiştir. İkametgâh yerini seçme özgürlüğünü de Irak'ta çeşitli yollarda kısıtlanmış ve Irak hükümetinin resmi dokümanlarından anlaşıldığına göre 1980'lerde Araplara Musul ve Kerkük bölgelerine taşınmaları için teşviklerde bulunması, Arap olmayanlar ise gayri menkullerinden feragat etme, ikametgâh değiştirme gibi kısıtlama getirilmesi şeklinde Araplaştırma siyaseti uygulanmıştır. Son zamanlarda alınan haberler ve Kerküklü kişilerin yaptıkları tanıklıklara göre şu anda kişilerin bulundukları yerlerden cebren çıkarıldıklarını³⁶⁷ yazmıştır.

Son zamanlarda hükümet kontrolü altında bulunan Kürt ve Türkmen topluluklarının üyelerine ait mallara zorla el konulduğuna dair haberler alındığını, Kürt ve Türk ailelerinden bulundukları yerleri terk etmelerinin istendiği, Kerkük'ün içinde ve çevresinde sürgün seferberliğinin yürütüldüğüne dair ilk elden yapılan tanıklıkların mevcut olduğunu³⁶⁸ belirten Van Marx Der Stoel Türkmen Şiilerin de özel durumlarına değinmiştir. Şii olan Türkmenlerin durumunu anlatan Stoel, 1991 Mart ayındaki ayaklanmalardan sonra Şiilerin ibadet etmelerinin yasaklandığı Tuzhurmatu

³⁶⁵ **ITC Arşivi**, Milli İstihbarat Teşkilatı Genel Başkanlığı, Belge no: s/17/2241, Belge Tarihi: 28.04.1998, Ek (21).

³⁶⁶ **ITC Arşivi**, İçişleri Bakanlığı, Belge no: 8172, Belge Tarihi: 26.07.2000, Ek (22).

³⁶⁷ Maks Van Der Stoel, **Violation Of Human Rigts In Irak**, Publications Of Iraki National Turkoman Party Information Office, 1995, s. 9-11.

³⁶⁸ Stoel, **a.g.e.**, s. 11.

şehrinde büyük olanı da dâhil olmak üzere en az iki Şii camiinin hükümet tarafından kapatıldığını³⁶⁹ anlatmıştır.

Sekiz yıl süren Irak Savaşı'ndan sonra Saddam Hüseyin, iktidarını tehlikeye sokacak yeni bir hata yaparak Kuveyt'i işgal etmiştir. Bu iki savaş ülkede hem siyasi istikrarsızlık hem de ekonomik sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur. Bir yandan Saddam'ın iktidarını sağlamlaştırma faaliyetleri diğer yandan da savaşın getirdiği ekonomik bunalım ülkede siyasi istikrarsızlığa neden olmuştur. Irak'ın bu durumu güneyde Saddam'ın uyguladığı politikadan bıkan Şiileri, kuzeyde de ülkedeki siyasi istikrarsızlığı fırsat bulan Kürt liderleri ayaklanmaya sevk etmiştir. Türkmenler ise bu ayaklanmalarına katılmayarak olayları endişe ile izlemeyi tercih etmişlerdir. Ancak buna rağmen Saddam'ın yönetimi tarafından Türkmenler her fırsatta isyancı olarak görülmüş ve çeşitli şekillerde cezalandırılıp çeşitli uygulamalara maruz kalmışlardır. Türkmenlerin uğradıkları haksızlıklar Türkiye'de yaşayan Türkmenlerin tepkisine neden olmuştur. Ancak bu tepkiye rağmen Saddam yönetimi Türkmenlere karşı yaptığı baskı ve haksız uygulamalarını azaltmamış tam tersine daha da arttırmış, hatta bunu devlet politikası haline getirmiştir

3.2.2.3. Güvenli Bölgede Irak Türkmenlerinin Durumu

2 Ağustos 1991 tarihinde Kuveyt'i işgal eden Irak Cumhuriyet Muhafızları Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında toplanan ABD öncülüğünde yapılan “Çöl Fırtınası” operasyonu ile geri püskürtüldüler.³⁷⁰ Körfez Savaşı'nın ardından ayaklanan Kürtlere karşı saldırıya geçen Irak ordusundan kaçan İran ve Türkiye sınırlarında yüz binlerce Kürt ve Türkmen toplanmıştır.

³⁶⁹ Stoel, **a.g.e.**, s. 17.

³⁷⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Arı, **Basra Körfezinde...**, s. 251-287.

Nisan 1991 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı uyarınca Huzur Sağlama Operasyonu I başlamıştır. Bu çerçevede Türkiye sınırında uluslararası bir güç oluşturulmuştur. Herhangi bir kriz anında Irak'a müdahale etmek için oluşturulan bu güç³⁷¹ ilk operasyonun yaklaşık üç ay sürmüş ve başarı ile sonuçlanmıştır. Ardından Saddam yönetiminin Kuzey Irak'ta istikrarı bozacak davranışlarda bulunmasını engellemek için huzur sağlama operasyonunu bir parçası olarak Türkiye'nin güneydoğusunda caydırıcı bir gücün konuşlandırılması kararlaştırıldı. Bütün bu gelişmelerle beraber 1920'lerden beri bölgede değişmeyen dengeleri değiştirerek 36. Paralel adı altında BM tarafından korunan bir bölge oluşturulmuş ve bu bölgede federal bir hükümetin kurulmasına izin verilmiştir. Aslında düz bir çizgi olması gereken 36. Paralel sadece amaçlanan bazı yerlerin korunabilmesi için deforme edilmiştir.³⁷² 1992'de yeni oluşturulan güvenli bölgede otorite boşluğunu doldurmak için bölgede ilk parlamento seçimleri gerçekleştirilmiştir. Ancak yapılan anlaşmaya göre yönetim KDP ile KYB arasında paylaşılmış ve Dr. Fuat Masum başkanlığında bir Bakanlar Kurulu oluşturulmuştur. Parlamento seçimlerinin ardından Bakanlar Kurulunu oluşturan Kürtler devlet kurum ve kuruluşları açısından bakıldığında resmen olmasa da fiilen bir devlet olmuşlardır.³⁷³ Ancak Irak Türkmen Milli Partisi seçimlerin Irak Türkmenlerin beklentilerini karşılamadığı gerekçesiyle seçimlere katılmamıştır. Katılanlar ise Kürdistan denilen bölgenin vatandaşı olarak nitelendirilmiştir.³⁷⁴

1990 yıllarının ilk başlarında KDP ile KYB arasındaki anlaşmazlık giderek artmış ve bölgede yönetimi paylaşma sisteminin yürümediği ortaya çıkmıştır. Sonuç itibarıyla KDP ve KYB'nin vardığı anlaşma yaklaşık 2 yıl sürerek 1994 yılında yerini silahlı çatışmalara bırakmıştır. Yapılan görüşmeler

³⁷¹ İbrahim Khalil Al-Alaff, *Nahnü ve Türkiye Dirasat ve Buhus*, Musul, İbn-i Esir Li'l Tibaa Ve'l Neşir, 2008, s.72.

³⁷² Güçlü Demirci, "Irak'taki Türkler", *Irak Dosyası*, C. 2, Haz. Ali Ahmetbeyoğlu vd, İstanbul, TATAV Yayınları, 2003 s. 111-112.

³⁷³ el-Musulli, *a.g.e.*, s. 362.

³⁷⁴ Ümit Ertuğrul, *Irak Türkleri ve Türkiye*, B. 1, İstanbul, Acar Basımevi, 2006, s. 150.

ve uluslararası çabalara rağmen çatışmalar devam etmiştir. Aralık 1994 tarihinde KYB KDP'yi Erbil'den çıkararak şehri ele geçirmiştir.³⁷⁵ KDP Saddam yönetiminin askerleriyle ile KYB ye karşı işbirliği yaparak Erbil'i işgal etmiştir.³⁷⁶ 31 Ağustos 1996'da Erbil'e giren Irak ordu ve istihbarat birimleri Türkmen, Arap, Asurî ve bazı Kürt gruplarına karşı geniş çaplı askeri operasyonlara girişmiştir. Bu operasyonlar sonucunda Türkmen Cephesi ve siyasi partilerin büroları yağmalanırken Türkmen siyasi partilerinin önde gelenleri ve Erbil'deki Irak Milli Türkmen Partisi Genel Merkezinden birçok parti mensubu toplu halde Bağdat'a götürülerek hapsedildi ya da öldürüldü. Sağ kalanlardan da daha sonra haber alınmamıştır.³⁷⁷ Yağmalama ve katliam sürerken Erbil ahalisi büyük bir panik yaşamıştır. Saddam Irak Türkmenlerine ve Türkiye'ye, Türkmenlerine dokunmayacağına dair söz verdiği halde Saddam'ın askerleri önce tank ve toplarla kenti ateşe tutmuş daha sonra Türkmenlerin evlerini basarak sivil halkı toplayıp götürmüşlerdir.³⁷⁸ Erbil'de yaşayan Türkler daha sonra da 10 Ağustos 1998'de KDB' ye bağlı güçlerin geniş çaplı bir saldırısına maruz kalmışlar ve Türkmen Cephesi ve birçok Türkmen demokratik kitle ve sivil kuruluşlarını hedef almışlardır.³⁷⁹ Bu saldırının amacı ise "fazla kan dökmeden Türkmen siyasi hareketlerini çökertmek Türkmenlerin bölgeyi terk etmelerini sağlamaktır." Türkmenlere ait 14 kuruluşun binalarına büyük zayıyatın verildiği saldırı başarısızlığa uğratıldı. Saldırıların ardından Türkmenler KDP'nin olayın sorumluluğunu üstlenmesini ve Irak'taki Türk toplumundan özür dilemesini ve hareketin sorumlularının tarafsız bir mahkemede yargılanarak cezalandırılması, Türklerin haklarının kabul edilmesi, iç işlerine karışılmaması, hareket ve seferberliğin tanınması, ikili sorunlarda Türkiye'nin hakemliğinin kabul edilmesi ve Türkmenler ile Kürtler arasındaki

³⁷⁵ el-Musulli, **a.g.e.**, s. 365.

³⁷⁶ Bahadır Selim Dilek, "31 Ağustos Kiyımı" **Türkmeneli'den Notlar**, Y. 1, S. 3, Ankara, Eylül 1999, s. 4.

³⁷⁷ Mustafa Kemal Yayçılı, "31 Ağustos 1996 10 Ağustos 1998 Olayları Hakkında Açıklama" **Türkmeneli'den Notlar**, Y. 1, S. 3, Ankara, Eylül, 1999.

³⁷⁸ Dilek, **a.g.e.**, s. 6.

³⁷⁹ Tarabya, "el-Türkman fi'l Mantika el-Amine Şimal Hat 36" **El- Türkman ve Kerkük fi zamir Sabri Tarabya**, İstanbul, Yaylacık Matbaacılık, 2007, s. 176-177.

görüşmelerin Ankara'da yapılması gibi isteklerde bulunmuşlardır.³⁸⁰ 1995 tarihinde kurulan Irak Türkmen Cephesiyle Türkmenlerin bölgedeki rolü gittikçe artmıştır. 1992'de yapılan seçimlerin başarısız olması nedeniyle KDP ile KYP arasında devam eden çatışmalarda Türkmenlerin iki Kürt grubu arasında barış sağlama amacını üzerine almasıyla daha da artmıştır.³⁸¹

KDP 1996 tarihinde Erbil'i işgal etmesinin ilk günlerinden itibaren Türkmen Cephesi'ne baskılarını arttırmıştır. KDP cephenin okullarını kapatmayı denemişse de Türkiye'nin baskısıyla karşılaşınca geri adım atmıştır. Ancak KDP'nin Türkmenlerin üzerindeki baskısı Türkmenlerin devlet dairelerinde işlemlerinin yapılmasından, Türkmen Cephesi mensuplarına yönelik baskılara kadar uzanan değişik baskı içerici uygulamalarla devam etmiştir.³⁸² KDP'nin Türkmenlere yönelik yıldırma faaliyetleri eğitim alanında da kendisini göstermiştir. Türkmenlerin yaşadıkları bölgelerdeki okullarda verilen Irak Devleti'nin resmi dili olan Arapça dersinin yanında KDP tarafından iki saat Kürtçe dersi de verilmesi zorunlu kılınmıştır. Aynı zamanda Türk okullarından Türkmen öğretmenleri Kürt okullarına nakledip yerlerine Kürt öğretmenler getirilmeye çalışılmıştır. KDP'ye üye olmayan bütün Türkmen memurları devlet kurumlarından uzaklaştırılmış, çarşıda ve işyerlerinde Türkmen radyo ve kanallarının izlenmesi yasaklanmıştır.³⁸³

Güvenli bölgedeki KDP ve KYB arasında devam eden liderlik kavgasının sona erdirilmesi için ABD iki gruba da 1998 tarihinde Washington Anlaşması'nı imzalatmıştır. Fiili Kürt Devleti'nin kurulması yolunda atılan ciddi adımlar Kürt gruplarını umutlandırmış, gelecekte bir Kürt Devleti'ne engel olacağı düşünülen Türkmenlerin siyasal girişimleri daha başlamadan yok edilmeye çalışılmıştır.³⁸⁴

³⁸⁰ Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 152-153.

³⁸¹ Hasan Yılmaz, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği, Türkmenler", **Stratejik Analiz Dergisi**, C. 4, S. 37, ASAM Yayınları, s. 30.

³⁸² Yılmaz, "Irak'ın Gizlenen ...", s. 30.

³⁸³ Tarabya, **el- Türkman Fi'l muntaka el-Amine...** s. 175.

³⁸⁴ Mazin Hasan, "Türkiye'nin Türkmen Politikası: Yapılması Gerekenler", **Stratejik Analiz**, S. 48, C.3, Nisan 2004, s. 36.

Kürt grupları Türkmenleri bölücülükle ve dış güçlerin maşası olarak nitelendirmişler ve Türkmen cephesinin Erbil şehrinden çıkmasını talep etmişlerdir.³⁸⁵ KDP demokratik tecrübe olarak adlandırdıkları Kuzey Irak'taki durumu başarısız olması maksadıyla Türkiye'nin Türkmen yoluyla bölge hükümetine baskı yaptığını Türkmenleri kullandığını ve söz konusu tecrübeye katılmalarının engellendiğini iddia etmiştir.³⁸⁶

11-12 Temmuz 2000 tarihinde KDP'nin özel eğitimli peşmergelerinin Irak Türkmen Cephesi binasına saldırarak 4 Türkmen gencini ağır yaralamaları, 2 Türkmen görevlisinin de öldürülmesine neden olan bu saldırı³⁸⁷ ve daha önceki saldırıların Türkmenlerin Kuzey Irak bölgesindeki yönetime güvenmemekte ne kadar haklı olduklarını göstermiştir.

Kürt gruplarının Kerkük politikası ise genel olarak Kerkük'ün "Kürdistan" dedikleri bölgenin bir parçası olduğu yönündedir. Buna ilaveten Kerkük'ün Irak Devleti'ne ait bir şehir olmadığını ancak Irak'a ilhak edildiğini Kerkük'ün Kürtlerin ataları tarafından kurulduğunu, Kerkük'ün "Kürdistan" dedikleri bölgenin başkenti ve Kerkük'te yaşayan Türkmenler ile Arapların azınlık olduğunu savunan Kürtler, Kerkük'teki Kürtlerin oranının %48,3, Türkmenlerin oranını ise %21,4 ve Arapların oranının %28,4 olduğunu iddia etmektedirler. Kürt grupları Kerkük'ün Kürdistan dedikleri bölgesine kavuşması için tarih boyunca mücadele ettiklerini ve bu uğurda çok kan verdiklerini ifade etmekte ve bugüne kadar Irak'ta Kürt meselesinin çözülmemesinin nedenini Kerkük düğümüne bağlamaktadırlar. KDP Başkanı Mesut Barzani "... Biz Kürdistan'daki Kerkük'ün kimliğini hiç kimseyle oturup asla tartışmayız! Ödeyeceğimiz bedel ne olursa olsun bunu kimseyle tartışmayız!" derken KYB başkanı Celal Talabani Kerkük'ü "Kürdistan'ın Kudüs'ü" olarak adlandırmıştır.³⁸⁸

³⁸⁵³⁸⁵ Hasan, Mazin, **Türkiye'nin Türkmen Politikası...**, s. 28.

³⁸⁶ Yılmaz, "Irak'ın Gizlenen...", s. 31.

³⁸⁷ Suphi Saatçi, "Irak Türklerinin İki Ateş Arasında Kaderi Değişecek Mi", **Kardeşlik Dergisi**, S. 12, Ekim- Aralık 2001, s. 8-10.

³⁸⁸ Mazin Hasan, Soran Şükrü, "Kerkük Kerkük", **Stratejik Analiz**, S. 47, C. 4, Mart 2004, s. 27.

Genel olarak bakıldığında Kürt grupları bölgedeki Türkmenleri tanımamasının yanı sıra gelecekteki her türlü bir oluşumda gereken hakları vermeyeceği görülmektedir. Kürt gruplarına göre bölge bir Kürt bölgesidir. Başkent olarak ilan edilen Kerkük konusunda da değişmeyen bir tavır yansıtılmıştır. Türkmenler ise olsa olsa bir azınlıktır. Nitekim Kürt grupları Türkmenleri kurdukları parlamento ve hükümete defaten çağırmıştır; ancak bir ya da iki bakanlığın verilmesi ve hükümette azınlık olarak muamele görmeleri kaydıyla. Bundan amaçsa bölgede kurulan Kürt yönetimine meşruiyet kazandırmaktır. Kürt gruplarının ve özellikle de KDP'nin Türkmenlere olan baskılarını en doğru bir şekilde yansıtan olaysa KDP'nin Türkmenleri kendi çatısı altına toplamayı başarmaması üzerine onları temsil eden Irak Türkmen Cephesi'nin Erbil'den çıkmasını önermesidir.³⁸⁹ Kürt grupları kendi politikalarını uygulamak ve Türkmen siyasi hareketini parçalamak maksadıyla Türkmen Halk Partisi, Türkmen Kardeşlik Partisi, Türkmen Birlik Partisi, Türkmen Doğuş Partisi, Türkmen Demokratik Liberal Topluluğu, Türkmen Kurtuluş Partisi ve Kürdistan Türkmen Kültür Cemiyeti'ni kurmuş ve maddi açıdan da desteklemiştir.³⁹⁰

Irak Türkmen siyasetçileri tarafından “Kukla Parti” olarak tanınan bu tür partileri Bilal Şimşir 1918–1922 arası dönemde Türkiye'de İngilizlerin tarafından kurulan cemiyetlere³⁹¹ benzetmektedir.

3.3. TÜRKMENLERİN ÖRGÜTLENMELERİ VE SİYASİ HAREKETLERİ

Irak'ta 1960 yılına kadar Türkmenlere ilişkin siyasal, sosyal ya da kültürel bir kuruluştan bahsetmek mümkün değildir. Ancak 1959 Kerkük Katliamı'ndan sonra Türkmenler artık bir arada ve birlikte hareket etme gereği duymuşlardır. Böylece Türkiye'ye öğrenim için gelen Türkmen

³⁸⁹ Yılmaz, “Irak’ın Gizlenen...”, s. 31-32.

³⁹⁰ Tarabya, *el-Türkman fi'l Mıntaka el-Amive...* s. 178.

³⁹¹ Şimşir, *a.g.e.*, s. 123.

öğrenciler 9 Ekim 1959 tarihinde Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'ni kurarak Türkmenlerin ilk kültürel ve sosyal kurumunu kurmuşlardır. Bu dernek asli fonksiyonunun yanında siyasi konularda da faaliyet göstermiştir.³⁹² 1960 tarihinde Bağdat'ta kurulan Türkmen Kardeşlik Ocağı daha sonra Musul ve Erbil'de şubelerini açılmıştır. Kardeşlik Ocağı sosyal bir yapı olmasına rağmen siyasi bir misyon da üstlenmiştir.³⁹³

Ancak Irak yönetimlerinin Türkmenlere karşı uyguladığı olumsuz politikaları sonucunda bu kuruluşlar Irak'ın siyasi alanında etkili olmamışlardır. Türkmenlerin bir kısmı beklentilerini yansıttığı ve adalete olan inanç ve isteklerini şekillendirdiğini düşünerek Irak'taki İslami harekete meyil göstermişlerdir. Böylece 1960 yıllarında, Kerkük'ün Tisin bölgesinde ilk İslami hareketlerin hücreleri ortaya çıkmıştır.³⁹⁴ 1979 tarihinde Suriye'de İzzettin Kocava tarafından Irak Milli Demokratik Türkmen Örgütü kurulmuş ve bu örgüt Suriye'deki oluşan Demokratik Milliyetçi Ulusal Cepheye katılmış; ancak anlaşmazlık sonucunda faaliyetlerini dondurup daha sonra çözülmüştür.³⁹⁵

Körfez Savaşı'ndan sonra Kuzey Irak'ta güvenli bölgenin kurulması ile birlikte Irak muhalif siyasi partileri adım adım organize olmuş ve siyasi faaliyetlerine başlamışlardır.

Türkmenler de Irak'ın diğer muhalif unsurları gibi kendilerini göstererek Irak halkının diğer unsurlarıyla siyasi alanda etkileşime girmişlerdir. 1991 tarihinde Ankara'da Irak Türkmen Milli Partisi kurulmuştur. Irak muhalefeti arasında Türkmen muhalefetinin varlığı kuvvetlenerek çeşitli siyasi partiler

³⁹² Cemal Şan, "Irak Türkmenlerinden Söz Ediyorum", **Tarih Kültürel Ve Siyasi Konulu Sempozyum**, Erbil, 2001, s. 34.

³⁹³ Muzaffer Arsalan, "Irak Türkmenlerinin Siyasi Yapılanması" **Türk Yurdu Dergisi**, C. 13, S. 65, Ankara, Ocak 1993, s. 23.

³⁹⁴ Daiyet Hıfız ve Tevsik Turas Şuheda el- Türkman, **el-Şüheda el-Türkmen, Safahat Min Tarih-ül Siyasi el-Muasır Li Türkmen el-Irak, 1979-1991**, B.1, C.1, Y.Y, Dar-ül Delil Li'l Sahafa Ve'l Neşir, 1999, s. 61-62.

³⁹⁵ el-Samanci, **a.g.e.**, s. 218-219.

kurulmuş ve bu partiler 1991'deki Viyana, 1992'deki Şaklava ve Selahaddin kongrelerine katılmıştır.³⁹⁶

Irak Türkmen Milli Partisi'nin ardından birkaç Türkmen partisinin daha kurulmuş olması, Irak'ın diğer muhalif unsurları gibi Türkmen muhalefeti arasında da görüş ayrılığı ve dağınıklığa neden olmuştur. Ancak bu dağınıklığın önüne geçmek ve Türkmen partilerini bir çatı altında bir araya getirmek amacı ile Mart 1995 tarihinde Irak Türkmen Cephesi kurulmuştur.³⁹⁷ Türkmenlerin siyasi parti ve kuruluşlarını şöyle özetleyebiliriz:

1. Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği:

En eski sivil toplum kuruluşu olma özelliğini taşıyan Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği 1959 tarihinde Türkiye'de yaşayan Türkmenler tarafından kurulmuştur.³⁹⁸ Kültürel ve sosyal dayanışma derneği olarak kurulan bu dernek çok ciddi maddi ve manevi sıkıntılar çekmesine rağmen kültürel ve sosyal faaliyetlerinin yanında siyasi konularda da faaliyet göstermiştir.³⁹⁹ Dernek Türkiye'de birçok kimsenin tanımadığı Irak Türkmenlerini tanıtmaya çalışmış, meselelerini yakından takip etmiştir. 1967 yılına kadar olan dönemde öğrenci işleri, burs temini, zaman zaman Türkmenlerin durumlarını basından dile getirmiştir. 1967-1977 yılları arasında ITKYD, büyük bir hamle ile hem Türkmenleri Türkiye'de tanıtmaya çalışmış, hem de Irak'taki olayı takip ederek değerlendirmiştir. Üç ayda bir bülten yayınlamış, basın toplantıları, bildiriler, seminerler düzenlemiş, anma törenleri yapmış, Irak'taki Türkmenler ile yakın diyaloglar kurmuştur.⁴⁰⁰

Merkezi İstanbul'da bulunan Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği 1990 yılına kadar Türkmenlerine sosyal, kültürel ve siyasi misyonu

³⁹⁶ Yılmaz, Hasan, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği...", s. 26-27.

³⁹⁷ el- Samanci, **a.g.e.**, s. 227-228.

³⁹⁸ Bilgay Duman, **Türkiye'ye Yönelik Türkmen Göçü ve Türkiye'deki Türkmen Varlığı**, Rapor No: 19, ORSAM Yayınları, Eylül, 2010, s.17.

³⁹⁹ Arslan, **a.g.m.**, s. 23.

⁴⁰⁰ Demirci, Nafi, **dünden Bugüne...**, s. 10.

sürdürmüştür.⁴⁰¹ Bu bağlamda dernek 1974 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığa bir dilekçe sunarak bir takım isteklerini aktarmışlardır. Buna göre kültür ve yardımlaşma ve tanıtma işleri için kullanılmak üzere belli bir ödenek ayrılmasını, cemiyetin sergi, neşriyat, bir yayın organı ve benzeri faaliyetleri için devletin yardımcı olmasını, Ankara şubesi için bir yer tahsis edilmesini istemişlerdir. Aynı dilekçede de Türkiye devletine bağlı yüksek okullarda Türkiye'deki Türkler için makul sayıda kontenjan ayrılmasını, özel üniversitede Bakanlar Kurulu kararı ile özel bir kontenjan ayrılmasını, Milli Eğitim Bakanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün tanıdığı bursların kontenjan adedinin arttırılmasını talep etmişlerdir. Yine aynı dilekçede Irak'ta yaşayan Türkmenler için bir takım isteklerde bulunulmuştur. Bu isteklere göre, Kuzey Irak'ın yayın içine alınması, Irak Türkleri tarafından dinlenmesi mümkün olan Diyarbakır Radyosunun onların milli duygu ve ruhlarını okşayan özel programlar hazırlaması, Irak ile dostluk ve işbirliğinin arttırılması, Türkmenlerin can ve mal güvenliğinin teminat altına alınması hususunda Irak Hükümetiyle makul ve pratik çareler getirmek yolunda temaslar kurulmalıdır.⁴⁰² Derneğin Ankara, İzmir ve Konya'da üç şubesi vardır. Ancak bu üç şubenin genel prensiplerine bakıldığında ITKYD'nin bir şubesi gibi olmayıp ayrı birer dernek gibi çalıştıkları görülmektedir.⁴⁰³

2. Türkmen Kardeşlik Ocağı:

Türkmen siyasi hareketi 1959 Kerkük Katliamı'ndan sonra Türkmenlerin birlikte hareket etme gereğini hissetmesi ile başlamıştır. 1960 yılında Bağdat'ta Türkmen Kardeşlik Kulübü adı altında kurulmuş ve daha sonra ismi Ocak olarak değişmiş ve Türkmenlerin siyasi sosyal ve kültürel faaliyetlerinin yürütüldüğü kurum olmuştur. Mayıs 1961 tarihinde Türkçe ve Arapça Kardeşlik Dergisi'ni çıkarmaya başlamış ve 1974 tarihinde Erbil ve Musul'da şubeler açmıştır. Türkmenlerin kültürel ve sosyal ihtiyaçlarının yanı

⁴⁰¹ Nakip, "Türkiye, Irak Türkleri, meselesine..." s. 95.

⁴⁰² Demirci, Nafi, **Dünden Bugüne Kerkük...**, s. 115-116.

⁴⁰³ Duman, **Türkiye'ye Yönelik Türkmen...** s. 18.

sıra siyasi ihtiyaçlarını da karşılayan Türkmen Kardeşlik Ocağı 1977’de Baas Partisi’nin saldırılarına maruz kalarak yönetimi feshedilmiştir. Feshedilen yönetim kademesi yerine Baas Partisi yanlıları getirilmiştir.⁴⁰⁴ Körfez Savaşı sonrasında Kuzey Irak’ta oluşturulan güvenli bölgeye Erbil’in de dâhil olması zerine Türkmen Kardeşlik Ocağı, Erbil şubesi ile ilişkilerini kısmen devam ettirmiştir. 1996 yılında ise TKO Erbil şubesi Birinci Türkmen Kurultayı’nda Irak Türkmen Cephesi’ne katılmış ve dönemin Erbil şube Başkanı Vedat Arsalan, Irak Türkmen Cephesi Başkanı olarak seçmiştir. Bunun zerine TKO merkezi ile Erbil şubesi arasındaki ilişkiler kopmuştur.⁴⁰⁵ 1999 yılında Irak Türkmen Cephesi’nde yaşanan bir takım anlaşmazlık ve sorunlar yüzünden TKO Erbil şubesi, İTC’den ayrılmıştır. Ancak 2003’ten sonra TKO’nun Genel Merkezi 3. Türkmen Kurultayı’nda İTC’ ye tekrar katılmış ve kurultayda ocağın Genel Başkanı Dr. Faruk Abdullah İTC’nin başkanı seçilmiştir.⁴⁰⁶

3. Türkmen Milliyetçi Demokrat rgt:

1979 tarihinde şam’da İzzettin Kocava tarafından kurulmuş ve şam’daki diğer muhalif gruplar tarafından kurulan Demokratik Milliyetçi Ulusal Cephe’ye de katılmıştır. Bu rgt Ankara’da Dr. Fazıl Demirci, Aydın Bayatlı, Sabah Ketene ve Hasan zmen ve Libya’da Mehmet Sait Ketene temsil etmiştir. Maddi desteğini Suriye ve Libya hükümetlerinden alan Türkmen Milliyetçi Demokrat rgt, kişisel çıkarlar ve liderlik kavgasından dolayı büyük bir arbeye yaşamış sonuçta İzzettin Kocava rgte gelen maddi destekleri alarak İngiltere’ye kaçmıştır. Böylece Milli Demokratik rgt tarihe karışmıştır.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ Bilgay Duman, **Irak’ta Türkmen Varlığı**, Rapor No: 33, ORSAM Yayınları, Mart 2011, s. 50.

⁴⁰⁵ şimşir, **a.g.e.**, s. 214.

⁴⁰⁶ Duman, **Irak’ta Türkmen varlığı...**, s. 51.

⁴⁰⁷ Mehmet Sait Ketene, **Bir Irak Türkmeni Olarak Anılarım**, Ankara, Erk Yayınları, 2003, s. 269-273.

4. Irak Milli Türkmen Partisi:

Irak Türkmenlerinin bölgedeki ilk aleni partisidir. 1991 tarihinde Ankara'da kurulmasına rağmen partinin kurulduğu ilk günlerden itibaren başa geçen Dr. Muzaffer Arsalan partiyi Kerkük'te iki yıl önce kurduğunu iddia etmiştir.⁴⁰⁸ Türkiye'den desteğini alan bu parti Irak'ta Türkmenlerin varlığından dünyayı haberdar etmeye başarmış ve Irak'ın kuzeyinde radyo, TV, basın-yayın ve Türkçe eğitim veren okullar açmış ve aynı zamanda silahlı kuvvet çekirdeği olabilecek 350 kişilik bir koruma birliğini oluşturmuştur.⁴⁰⁹ Bunun yanı sıra Riyad, Beyrut, Viyana, Selahaddin, Londra, ABD'de yapılan muhalefet toplantılara da katılmıştır. Partinin yürütmen kurulunda Muzaffer Arsalan'la birlikte Riyaz Sarıkahya, Aydın Bayatlı, Yaşar İmamoğlu, Hasan Özmen, Bahattin Türkmen ve Ziyat Köprülü de yer almıştır.⁴¹⁰ Ancak Muzaffer Arsalan'ın partiyi tek başına yönetmesi ve stratejik kararlarda bile yönetim kuruluna dönmemesi nedeni ile partide ayrılıklar ortaya çıkmış ve parti içerisinde gruplaşmalar neden olmuştur.⁴¹¹

IMTP; 1995 yılında Türkmen Birlik Partisi ve Türkmen Bağımsız Hareketi ile birlikte Irak Türkmen Cephesi'ni oluşturmuştur. 1996 yılında yapılan kurultayda başkanlığa Mustafa Kemal Yayçılı seçilmiştir. Yayçılı Irak Milli Türkmen Partisi'nin 2004 yılında yaptığı kurultayda da yeniden parti başkanlığına seçilmiş ve partiye katılan Songül Çabuk da Genel Başkan Yardımcısı olmuştur.⁴¹² Ancak Yayçılı'nın Irak'ın kuzeyine girmesi yasaklanınca 2000'de partinin başına Cemal Şan gelmiştir. Cemal Şan, Irak'ın mevcut yapısının kon federal bir düzene dönüştüğünü savunarak, Telafer'den Mendelli'ye kadar "Federe Türkmen Bölgesi"nin kurulması gerektiğini ifade etmiştir.⁴¹³

⁴⁰⁸ Ketene, **Bir Türkmen Olarak anılarım**, s. 273.

⁴⁰⁹ Mazin Hasan; Soran Şükrü, "Kerkük Kerkük", **Stratejik Analiz Dergisi**, C, 4, S. 47, ASAM Yayınları, Mart 2004, s. 22.

⁴¹⁰ Duman, **Irak'ta Türkmen Varlığı...**, s27.

⁴¹¹ El-Samanci, **a.g.e.**, s. 220.

⁴¹² Şimşir, **a.g.e.**, s. 214.

⁴¹³ Duman, **Irak'ta Türkmen Varlığı...**, s. 28.

5. Türkmeneli Partisi

Türkmeneli Partisi Kuzey Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Haziran 1994 tarihinde Ahmed Güneş tarafından kurulmuş ve daha sonra Türkmen Kardeşlik ve Birlik Partisi ile birleşmiştir. Ancak Ahmet Güneş'i uzaklaştırdıktan sonra Riyad Sarıkahya'nın Başkanlığa getirilmesi üzerine partide anlaşmazlık ve görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmazlık sonucunda parti üç ayrı partiye ayrılmış; Velid Şerike Başkanlığında Türkmen Kardeşlik Partisi, Seyfettin Demirci Başkanlığındaki Irak Türkmen Birlik Partisi ve Riyad Sarıkahya başkanlığındaki Türkmen Birlik Partisi'dir. Türkmen Birlik Partisi ise Haziran 1996 yılında Erbil'de yapılan kongrede partinin adını Türkmeneli Partisi olarak değiştirmiştir.⁴¹⁴

Türkmeneli Partisi kuruluşundan beri Irak'ta Türkmenlerinde Kürtler gibi silahlı çatışma gücüne sahip olmaları gerektiği tezini ve Kürtlerin Federal Bölge taleplerine karşılık, Türkmenlerin de benzer bir proje ile ortaya çıkmaları düşüncesini savunmuştur.⁴¹⁵

Türkmeneli Partisi 1995 yılından itibaren bir yandan Irak Türkmen Cephesi ile diğer yandan diğer yandan Bağımsız Türkmen Hareketi ile anlaşmazlık ve siyasi çatışmalara girmiş, bu anlaşmazlık ve siyasi çatışmalar 1996 yılında silahlı bir çatışmaya dönüşmüş, bu silahlı çatışmalar bir ölü ve 15 yaralı ile sonuçlanmıştır. Bunun üzerine parti, merkezini Erbil'den Dahok'a taşımıştır. Taşındıktan bir ay sonra partinin Dahok'taki merkezi, Kürt Emniyet Güçleri tarafından basılmış, parti korumaları ve parti üyeleri tutuklanmıştır. Ancak Parti Başkanı Sarıkahya bu baskından kurtulup Ankara'ya kaçmıştır.⁴¹⁶

Kürt grupları, Türkmeneli Partisi Başkanı Sarıkahya'nın Kuzey Irak bölgesine girmesini yasaklamıştır. Dolayısı ile 2003 Irak Savaşı'na kadar Sarıkahya'nın yerine parti başkanlığını önce Seyyah Küreci ve daha sonra da

⁴¹⁴ el-Bekri, **a.g.e.**, s. 430-431.

⁴¹⁵ Hasan; Şükrü, **a.g.m.**, s. 23.

⁴¹⁶ el-Samanci, **a.g.e.**, s. 225.

Nevzat Timur yürütmüştür. 2003 Irak Savaşı ardından Sarıkahya Kerkük'e dönmüş ve 2004'te düzenlenen kurultayda Türkmeneli Partisi'nin Genel Başkanlığını tekrar almıştır.⁴¹⁷

6. Bağımsız Türkmen Hareketi:

Bağımsız Türkmen hareketi 1995 yılında Ferit Çelebi tarafından kurulmuştur. Çelebi ailesi Erbil'in tanınan ailelerinden birisidir. Ve bu parti bu aile tarafından kurulması nedeni ile Erbil'de geniş bir tabana sahip olmuştur. Faaliyeti Erbil'i aşmayan bu parti Irak Türkmen Cephesi'nin kurucu unsurlarından biridir ve Irak Türkmen Cephesi içinde aktif konumlar elde etmiştir.⁴¹⁸

7. Milli Demokratik Türkmen Hareketi:

20 Kasım 1993 yılında "Milliyetçi Türkmen Hareketi" adı altında Aziz Kadir Samanci tarafından kurulmuş ve daha sonra Milli Demokratik Türkmen Hareketi olarak değiştirilmiştir. Hareketin merkezi Londra'dadır. Bu hareket Irak Türkmenlerini dünyaya tanıtmaya ve seslerini duyurmaya öncelik vermiştir. Bu hareket diğer Irak muhalif unsurları ile birlikte Avrupa ülkeleri, Kanada, Amerika ve Türkiye'deki temsilcileri aracılığıyla ile faaliyetlerini sürdürmüştür.⁴¹⁹

8. Halk Partisi:

1996 yılında Ankara'da Turhan Ketene tarafından kurulmuştur. Başta ABD, Kanada, Danimarka olmak üzere birçok ülkede temsilcilikleri bulunmuştur. İlk önce yurt dışında faaliyet göstermiş ve daha sonra 2005'te Genel Merkezi'ni Kerkük'e taşımış ve Kerkük'te faaliyete başlamıştır.⁴²⁰

⁴¹⁷ Hasan, Şükrü, **a.g.m.**, s. 23.

⁴¹⁸ el-Samanci, **a.g.e.**, s. 226.

⁴¹⁹ el-Samanci, **a.g.e.**, s. 222-223.

⁴²⁰ Şimşir, **a.g.e.**, s. 220.

9. Irak Türkmen İslami Birliği:

2 Mart 1991 yılında Suriye'nin başkenti Şam'da kurulan Irak Türkmen İslami Birliği'nin İran'da da şubeleri bulunmaktadır. Ayrıca bazı Avrupa ülkelerinde de temsilcileri vardır. 31 Ağustos olaylarından önce Erbil'de de bir şubesi vardı. Merkezi Şam'da olan Irak Türkmen İslami Birlik üç genel kongre gerçekleştirmiş ve Abbas El Beyyati'yi Birliğin Genel Sekreteri olarak seçmiştir. Şam'daki Irak muhalefeti ortak çalışma heyetine ve Selahaddin Kongresine katılmıştır. Irak Ulusal Konseyi'nde beş üyesi olmuş ancak bu konseyden geri çekilmiştir. Şii dini görüşe de sahip olan bu birlik 2003'ten sonra Irak hükümetlerinde önemli konumlar elde etmiştir. Türkmen Cephesi'ne üye olmayan bu birlik El-Delil Gazetesi'ni yayınlamaktadır.⁴²¹

Türkmen İslam Birliği Irak'ın hem İslam dünyasının hem de Arap milletinin bir parçası olduğunu savunarak Arapçanın resmi dil olması ve Türkmenlerin Arap alfabesini kullanmalarını desteklemektedir.⁴²²

10. Türkmen Vefa Hareketi:

2001 yılında Tahran'da kurulan Türkmen Vefa Hareketi'nin önde gelen isimleri Fuat Tuzlu, Salih Bayatlı ve Ersalan Tütüncü'dür, Türkmen Vefa Hareketi diğer Şii partiler ile 2003 yılında Kerkük'teki Üçüncü Türkmen Kurultayı'nda ITC' ye katılmak istemişse de katılamamıştır.⁴²³ Türkmen Vefa Hareketi'nin Şii örgüt olan İslam Yüksek Konseyi tarafından desteklendiği iddia edilmektedir.

Başkanlığını Feryad Ömer'in yaptığı Türkmen Vefa Hareketi'nin merkezi Kerkük'te bulunmaktadır. Türkmen Vefa Hareketi, Türkmenlerin kültürel siyasi ve ekonomi haklarının savunulması, Türkmenlerin anayasal olarak Irak'ın kurucu unsuru olmasının sağlanması ile Arapça ve Kürtçenin

⁴²¹ el-Bekri, **a.g.e.**, s. 429.

⁴²² Duman, **Irak'ta Türkmen...**, s. 35.

⁴²³ Şimşir, **a.g.e.**, s. 221.

yanında Türkmencenin de resmi dil olarak kabul edilmesinin de amaçlarının arasında olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁴

11. Türkmen İslami Hareketi:

Sami Dönmez tarafından kurulan Türkmen İslami Hareketi 2003 yılında yapılan 3. Kurultay'ın ardından Irak Türkmen Cephesi'ne katılmıştır.⁴²⁵ Ancak 2008 tarihinde Irak Türkmen Cephesi'nin kendisini siyasi parti olarak ilan etmesinin ardından cepheden ayrılmıştır. Diğer partilere göre çok zayıf faaliyet gösteren Türkmen İslami Hareketi Genel Merkezi Kerkük'tedir.⁴²⁶ Türkmen İslami Hareketi, Türkmen Vefa Hareketi ve Irak Türkmen İslami Birliği Şii olmaları nedeni ile Suriye ve İran'dan destek almaktadırlar.⁴²⁷

12. Kürtler Tarafından Kurulan Partiler:

Kürt grupları kendi hesaplarına çalışan ve projelerini gerçekleştiren bir takım Türkmen partisi kurmuşlardır. Kürtlerin bu tür partiler kurma amaçları ise silahlı saldırıları ile yıldırıamadıkları Türkmenleri, kurdukları partiler vasıtası ile siyasi yönden çökertmek ya da zayıflatmaktır. Bu partiler ise şöyle sıralanabilir: Türkmen Halk Partisi, Türkmen Kardeşlik Partisi (Velid Şerike), Türkmen Birlik Partisi (Seyfettin Demirci), Türkmen Doğu Partisi (Muvaffak Koryalı), Türkmen Kurtuluş Partisi (Serzad Enver), Türkmen Demokrat Kürdistan Partisi (Dilşad Bekir) ve Türkmen Kürt Dostluk ve Dayanışma Cemiyeti. Üstelik Irak Türkmen Cephesi'ne alternatif olmak üzere bu partileri bir çatı altında toplayan Irak Türkmen Milli Topluluğu'nu kurmuşlardır.⁴²⁸ Bu partiler Türkmen siyasetçiler tarafından "kukla, tabela, karton partiler" gibi isimlerle adlandırılırken, kendilerini "ulusalcı" olarak tanıtmış ve Türkmenlerin

⁴²⁴ Duman, **Irakta Türkmen Varlığı...**, s. 36.

⁴²⁵ Şimşir, **a.g.e.**, s. 220.

⁴²⁶ Duman, **Irak'ta Türkmen Varlığı...**, S. 35.

⁴²⁷ Şimşir, **a.g.e.**, s. 220.

⁴²⁸ Tarabya, "el-Ehza el-Kartoniye" **el-Türkman Ve Kerkük Fi Zamir Sabri Tarabya**, B. 1, İstanbul, Yayıncılık Matbaacılık, 2007, s. 178-179.

yararına olabilecek her grupta işbirliği yapabileceklerini, Kürtlerin Araplar gibi Irak halkının bir parçası olduğunu, Türkmenlerin Kürtler ile aynı kaderi paylaştığını ifade etmekte, aynı zamanda Türkmen meselesinin Irak içerisinde çözülmesi gerektiğine inanmaktadırlar.⁴²⁹

Kürt meselesine hizmet eden bu partiler bir yerde işe yaramıştır. Bu tür partiler Kürtlerin federalizm önerilerini ABD'ye bildirmişlerdir. Bunun yanında savaş sonrasında Kerkük'teki kurulan şehir meclisinde, Türkmenlere ayrılan kontenjan, Irak Türkmen Cephesi, Şii Türkmen Partiler ve Kürtlerin Türkmenler adına kurdukları bu partiler arasında eşit şekilde bir dağıtımına tabi tutulmuştur. Kürtler tarafından kurulan bu partiler gerek yurt içi gerekse yurt dışı siyasi arenada Irak Türkmen Cephesi ve diğer Türkmen kuruluşları ile aynı kefeye konmuş ve eşit muamelelere tutulmuşlardır.⁴³⁰

13. Irak Türkmen Cephesi:

Körfez Savaşı'ndan sonra Kuzey Irak'ta güvenli bölgenin oluşması ve Türkiye'nin bölgede askeri varlığı yoluyla bölgedeki siyasi yapı üzerinde önemli bir etki sahibi olması Türkmenlere de bir nefes alanı açmış ve Türkmen partilerin sayısı çoğalmıştır.⁴³¹ Türkmen partilerinin çoğalması ile Irak'ın diğer siyasi hareketlerinde olduğu gibi Türkmen siyasi hareketinde de ayrılık dağınıklık ve hatta anlaşmazlıklar da çıkmıştır.⁴³² Türkmen siyasi hareketindeki bu dağınıklığın önüne geçmek amacı ile 1995 yılında Türkiye'nin de desteği ile Irak Türkmen Cephesi kurularak Türkmen partilerinin bir çatı altında bir araya getirilmesi hedeflenmiştir.⁴³³

Türkmenleri bir çatı altında toparlamak fikri ilk olarak 1994'te Milli Demokrat Türkmen Hareketi Başkanı Aziz Kadir Samanci tarafından ortaya çıkmıştır. Bu fikir diğer Türkmen siyasetçileri tarafından da kabul edilmiş ve

⁴²⁹ Duman, **Irak'ta Türkmen Varlığı...**, s. 25.

⁴³⁰ Şimşir, **a.g.e.**, s. 222.

⁴³¹ Bilgay Duman, " 17. Yılında Irak Türkmen Cephesi Ve Irak Siyasetinde Türkmenler", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 4, S. 41, , ORSAM Yayınları, Mayıs 2012, s. 54.

⁴³² el-Samanci, **a.g.e.**, s. 227.

⁴³³ Duman, **Irak'ta Türkmen varlığı...**, s. 25.

böylece Irak Türkmen Cephesi'nin kuruluş çalışmaları Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın koordinatörlüğünde başlamıştır.⁴³⁴ Uzun çalışmalardan Irak Türkmen Cephesi 24 Nisan 1995'te ilan edilmiştir. ITC; Irak Milli Türkmen Partisi, Türkmeneli Partisi, Türkmen Bağımsız Hareketi, Türkmen Kardeşlik Ocağı, Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı ile Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nden oluşturulmuştur. Bu kuruluşun ilanı ile birlikte dönemin Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Ankara Şubesi Başkanı Turhan Ketene Başkan seçilmiştir.⁴³⁵ Diğer taraftan "Türkmen Şurası" adı ile bir meclis kurularak buradan alınan kararların ITC yönetimi tarafından uygulanmasına çalışılmıştır. Ancak "Türkmen Şurası" üyelerinin çoğunun Türkiye'de olması ve bölgeyle olan irtibatlarının alt düzeyde kalması ITC içerisindeki parti başkanlarının ve yetkili şahısların kendi politikalarını izleme yönündeki isteklerini arttırmış ve ITC içerisinde de görüş anlaşmazlıkları yaşanmaya başlamıştır. Hatta bu görüş ayrılıkları çatışmaya kadar varmış ve ITC'yi çözülme yoluna sokmuştur. ITC Başkanı Turhan Ketene istifa etmişse de bu anlaşmazlık devam etmiştir. Partiler arasında yetki ve temsil karmaşası baş göstermiştir.⁴³⁶

Bu çözülmeyi engellemek ve ayrılıkların önüne geçmek amacıyla 17 Kasım 1996 yılında Genel bir Türkmen kurultayının yapılmasına karar verilmiştir. Bu kurultayı koordine etme görevi tarafsız yönüyle tanınan Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'ne verilmiştir. Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği bu doğrultuda ihtilaflı taraflar arasında görüş birliği sağlamak için gereken hazırlıkları yaparak bu taraflara kurultaya katılım davetiyesi göndermiştir; ancak siyasetçilerin kişisel çıkarlarından taviz vermemeleri nedeni ile bu kurultay düzenleneceği tarihten iki gün önce iptal edilmiştir.⁴³⁷

⁴³⁴ el-Bekr, **a.g.e.**, s. 432.

⁴³⁵ Bilgay Duman, **Geçmişten Günümüze Irak Türkmen Cephesi'nin Yapısı Ve İdari Durumu**, Rapor No: 86, ORSAM Yayınları, Kasım 2011, s. 9.

⁴³⁶ Duman, **Geçmişten Günümüze Irak Türkmen...**, s. 10.

⁴³⁷ el-Samanci, **a.g.e.**, s. 229.

Bütün bunlara rağmen Türkmen Kurultayı'nın düzenlenmesi için hazırlıklar devam etmiş ve 4-7 Ekim 1997 tarihleri arasında Erbil'de toplanmıştır. Kurultaya Avrupa ABD, Kanada ve Avustralya'da bulunan Türkmen Dernekleri temsilcileri de gelmiştir. Bu kurultayda Türkmen Kurultayı'nın ve Türkmen Cephesi'nin ana tüzüğü kabul edilmiş ve 30 kişilik Türkmen Şura Meclisi seçilmiştir. Türkmen Şura Meclisi tarafından ITC'nin Yönetim Kurulu ve Başkanı seçilmiştir. ITC'nin Başkanlığına Türkmen Kardeşlik Ocağı Erbil Şubesi Başkanı Vedat Arsalan getirilmiştir.⁴³⁸ Ancak Türkmen siyasetçileri arasındaki sorunlar ve görüş anlaşmazlıkları devam etmiş ve zaman zaman ITC'yi zor duruma sokmuştur. 7-9 Haziran 2000 tarihleri arasında Erbil'de düzenlenen 7. Şura toplantısında Sinan Ağa Kasap'ın Türkmen şurasına üye olarak girmesi ile ITC Başkanı Vedat Arsalan ve 40'ın üzerinde yönetici topluca istifa etmiştir.⁴³⁹

Bunun üzerine Türkiye'de ve Irak'ta 2. Türkmen Kurultayı düzenlemek için çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda 2. Türkmen kurultayı 20-22 Kasım tarihleri arasında Erbil'de yapılmıştır. İkinci kurultayda birinci kurultayda kabul edilen temel ilkeler bildirgesini güncelleştirilmiş ve ITC tüzüğü revize edilmiştir. Kurultayda Türkmen şura meclisi seçilmesi ile birlikte şura üyeleri tarafından ITC Başkan ve Yönetim Kurulu seçilmiştir. Türkmen Kardeşlik Ocağı Başkanı Sinan Ağa Kasap ITC'nin yeni başkanı olarak başa getirilmiştir.⁴⁴⁰

2003 Irak'ın işgalinden sonra Irak Türkmen Cephesi, 12-15 Eylül 2003 tarihleri arasında Üçüncü Türkmen Kurultayı'nı gerçekleştirilmiştir. Kerkük'te yapılan bu kurultaya 500'e yakın delege katılarak ITC Bağdat Sorumlusu Faruk Abdullah'ı Başkan olarak seçilmiş ve ITC'nin genel merkezinin Kerkük'e taşınmasına karar verilmiştir.⁴⁴¹

⁴³⁸ Duman, 17. Yılında Irak Türkmen..., s. 56.

⁴³⁹ Duman, Geçmişten Günümüze Irak Türkmen..., s. 19.

⁴⁴⁰ Duman, 17. Yılında Irak Türkmen..., s. 57.

⁴⁴¹ Duman, Geçmişten Günümüze Irak Türkmen..., s. 23.

SONUÇ

Tarih boyunca çeşitli milletlerin hâkimiyeti altına girmiş ve bu milletlerin bir çekişme alanı olmuş topraklar üzerinde kurulan bir devlet olan Irak'ın etnik yapısının bu günkü durumu bölgenin tarihi gelişim sürecinin bir sonucudur. Bu gün Irak'ın etnik yapısına bakılırsa esas olarak üç büyük unsurdan oluştuğu görülür. Araplar, diğer etnik gruplara göre Irak'ın çoğunluğunu teşkil ederken, Kürtler ikinci büyük grubu teşkil etmektedirler. Bu çalışmanın konusu olan Türkmenler ise, Irak'ın üçüncü unsurunu teşkil etmekte ve Araplar ile Kürtlerin arasındaki bölgelerde yaşamaktadırlar. Musul ilinin Telafer ilçesinden Diyala ilinin Mendelli ilçesine kadar uzanan bölge, ağırlıklı olarak Türkmenler ile meskûn olup, bu bölgeye Türkmeneli denmektedir.

İslam dinini kabul ettikten sonra M.S 674 yılından itibaren Irak'a çeşitli dönemlerde gelerek bu bölgenin koruma ve savunma görevini üstlenen ve fetihlere katılan Türkler, özellikle Abbasi döneminde, ordudaki ve idaredaki nüfuzlarını artırarak bölgeye hâkim olmuşlar ve devlet kuracak güce ulaşmışlardır. Kısa aralıklar dışında, 20. Yüzyıla kadar Irak Türkmenleri genelde değişik Türk devletlerinin yönetimi altında yaşamışlardır. Ancak 20. yüzyılın başında bu durum değişmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yaşadıkları topraklar İngiliz mandası altında kurulan Irak'a bağlanmış, Türkmenler de uzun süren hâkim konumlarından azınlık konumuna düşmüşlerdir.

Türkmenler için önemli bir yere sahip olan Musul ve Kerkük bölgesi Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır. İngilizlerin Mondros Mütarekesi'nden sonra Musul'u işgal etmeleri sonucu Musul sorunu ortaya çıkmış; Lozan'da çözülmeyen bu sorun Milletler Cemiyeti'ne havale edilerek 5 Haziran 1926'da yapılan Ankara Antlaşması'yla, İngiliz mandasında kurulan Irak Devleti'ne verilmiştir. Böylece Türkmenlerin yıllardır yaşadıkları yerler Türkiye sınırları dışında kalmıştır.

Irak'ı işgal ettikten sonra ülkede manda idaresi kuran İngilizler, 1932 yılına kadar bu idareyi sürdürmüşler ve aynı zamanda Arapların ağırlıkta

olduğu bir krallık kurmuşlardır. İngilizler ülkedeki diğer etnik grupları bu idarenin dışında tutmaya çalışmışlardır. İngiliz mandası sırasında Irak'ta bulunan Türkmenlere siyasi hakları verilmediği gibi, kültürel hakları da tanınmamıştır.

Mayıs 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye şartı olarak Irak Krallığı tarafından yayınlanan bildirgede, Türkmenlerin ve diğer azınlıkların varlığı kabul edilerek onların bütün haklarının devletin güvencesi altında olduğu ilan edilmiştir. Bu taahhütlere göre, Türkmen bölgelerinde eğitim ve yargı hizmetleri vb. Türkçe yapılacaktı. Ancak bu haklar sadece kâğıt üzerinde kalmış, hiçbir zaman uygulanmamıştır. Irak yönetimi Türkmenlerin kültürel haklarını tanımak bir yana Türkmenlere "Iraklılık" ve "Araplık" bilincini aşılamaaya çalışmışlardır. İlk anda göstermelik olarak verilen bazı haklar da çok geçmeden geri alınmıştır.

1958 yılında gerçekleştirdiği askeri darbeyle Kraliyet rejimini yıkarak Cumhuriyeti ilan eden General Abdülkerim Kasım hayalindeki Irak'ı kurmak yolunda birçok iç ve dış engelle uğraşmak zorunda kalmıştır. Dış engellerin birincisi, Suriye ile Mısır'dan oluşan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Irak'ı da bu birliğe dâhil etmek istemesi ve bu amaçla ülkede Arap milliyetçiliği propagandası yapmasıydı. İkincisi ise, Irak Komünist Partisi aracılığıyla Sovyetler Birliği'nin, Batı yanlısı gruplar aracılığıyla da ekonomik çıkarlarını korumak isteyen İngiltere ve ABD'nin Irak'ı kendi nüfuz alanları içine dâhil etmek istemeleriydi. İç engellerin başında, kendi devletlerini kurma peşinde koşan Kürtler geliyordu. Ülkenin, Sovyetler Birliği ile her alanda geniş bir işbirliğine girmesini isteyen ve bunun için uğraş veren Irak Komünist Partisi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne şiddetle katılmak isteyen Arap milliyetçileri diğer iç engelleri teşkil ediyordu. Çok sayıda çatışan çıkar grubu arasında yalnız kalan Kasım dengeyi sağlamak için çalışmışsa da başarılı olamamıştır.

Bu siyasi denklem içerisinde Türkmenler, Kerkük gibi ekonomik açıdan ülkenin kalbi olan bir şehirde çoğunluğu teşkil etmeleri ve bu çekişmelerde tarafsızlığı tercih etmelerinden dolayı tüm kesimlerce dışlanmış ve hedef

olarak görülmüşlerdir. Kürtler, Türkmenleri, kurmak istedikleri Kürt devleti karşısında bir engel olarak görürken, Komünistler, fikir ve ideolojilerini desteklemedikleri için Türkmenleri eleştirmişlerdir. Arap milliyetçileri ise, “Irak’ta yaşayan Türkiye” olarak gördükleri Türkmen bölgesini, genel politikaları karşısında bir engel olarak değerlendirmişlerdir. Bütün bunların yanında, Türkiye’nin Lozan’da kaybettiği Musul’u tekrar almak isteyeceği korkusu Bağdat yönetiminin yakasını hiçbir zaman bırakmamıştır. Bu nedenle yönetimin Türkmenlere karşı tutumu, onların bu ülkeden atılmaları ve silinmeleri gereken bir millet olarak görülmeleri yönünde olmuştur. Böylece, Cumhuriyetin birinci yıl dönümü kutlamalarına başlanıldığında, Türkmenlere karşı geniş çaplı bir katliam yapılmıştır.

Bundan sonra ülke, iç karışıklıklara sürüklenmiştir. Darbede General Kasım’a yardım eden General Arif’in saf dışı edilmesiyle, milliyetçiler Kasım’a karşı örgütlenmiş, Kasım ise, ülkede dengeyi sağlamak için komünistleri yanına çekmiş, bu da komünistlerin faaliyetlerinin ve iç karışıklıkların artmasına neden olmuştur. Cumhuriyet öncesi dönemde çeşitli haksızlıklara ve baskılara maruz kalan Türkmenler, Cumhuriyetin ilanı ile bu haksızlık ve baskıların son bulacağı ümidine kapılarak başlangıçta Cumhuriyet rejimini desteklemişlerdir. Türkmenler kendilerine birtakım hakların verileceği ve iktidarları Irak’ı oluşturan diğer unsurlarla paylaşacaklarını düşünürken, bir yandan ülkede çıkan milliyetçi-komünist çatışmaları arasında ezilmişler, diğer yandan, Kerkük’e göz diken Kürt grupları ile Araplar arasındaki çatışmada her iki taraftan gelen saldırılara maruz kalmışlardır. 1959 yılında Kerkük’te yaşanan ve tarihe Kerkük katliamı olarak geçen Türkmen kıyımı, bu saldırıların en büyüğüdür.

1963 yılında Kasım’a karşı yaptığı darbe ile yönetimi ele geçiren Baas Partisi, General Arif’i devlet başkanlığına getirmiştir. Ancak General Arif, siyasi tecrübeden yoksun olan Baas Partisi üyeleri arasındaki anlaşmazlıktan istifade ederek, Baas Partisi’ni saf dışı etmiştir. Arif Kardeşler Dönemi olarak bilinen bu yeni dönemde ülke nispeten rahat bir süreç yaşamış olup, diğer etnik gruplar gibi Türkmenler de en rahat dönemlerini bu yıllarda

yaşamışlardır. Türkmenler için fırtınadan önceki sükûnet sayılan Arif Kardeşler dönemi, Baas Partisi'nin iktidara gelişi ile bitecektir. Bu dönemde Türkmenler haklarını elde edememişlerse de, nispi bir iyileşme yaşamışlardır.

1968 yılında, Baas Partisi yeni askeri bir darbe ile iktidarı ele geçirmiştir. Darbeden sonra General Ahmed Hasan el-Bekir Devlet Başkanı olmuşsa da, devleti asıl yöneten el-Bekir'in yardımcısı Saddam Hüseyin olmuştur. Saddam Hüseyin yönetimde kendi kadrosunu oluşturmuş ve muhalefeti tamamen tasfiye etmiştir. 1979 yılında ise, el-Bekir'i de tasfiye edip, kişisel diktatörlüğünü kurmuştur. Hemen arkasından, ülkeyi, İran ile sekiz yıl süren bir savaşa sürüklemiştir. Bu savaş ülkeyi dış borca batırmış ve ekonomik sıkıntılar içerisine sokmuştur. Saddam Hüseyin ekonomik sıkıntıları önlemek ve borçlardan kurtulmak için Kuveyt'i işgal etmiş ve Körfez Savaşı'nın başlamasına yol açmıştır.

Abdülselem Arif döneminin ardından Baas Partisi'nin iktidara gelmesi ile birlikte, Türkmen halkı ağır haksızlıklara ve yoğun bir Araplaştırma politikasına maruz kalmıştır. Saddam Hüseyin, Türkmenlerin asimile edilmesini bir devlet politikası haline getirmiştir. Baas yönetimi başta azınlıklara bazı kültürel haklar tanımışsa da, bu, azınlıkları düşündüğünden değil, Irak'ın Birleşmiş Milletlerin ırkçılığa karşı aldığı kararı imzalamış olmasındandır. Tanınan bu haklar ise yalnızca bir göz boyama amacıyla atılmış göstermelik bir adımdır ve kâğıt üzerinde kalmıştır.

Saddam Hüseyin bir yandan Türkmen aydınlarını idam edip, hapse atıp, Türkmenlerin milli bilincini yok etmeye çalışırken, diğer yandan Türkmenlere karşı geniş çaplı bir Araplaştırma / asimilasyon politikası başlatarak Türkmenleri yok etmeye çalışmıştır. Irak'ı bir Arap ülkesi olarak kabul eden Baas Partisi, Türkmenlerin varlığını her zaman inkâr etmiştir. Türkmenlerin en yoğun yaşadıkları bölge Kerkük olduğu için Kerkük'ün Araplaştırılma politikasından aldığı pay da diğer bölgelere göre çok daha fazla olmuştur. Bu şehirdeki Türkmenler kendi topraklarında seyahat etme özgürlüğünden, sahip oldukları tarım arazilerini işletme ve taşınmaz alım

satım haklarından bile mahrum bırakılarak en basit vatandaşlık haklarını kaybetmişlerdir. Bütün bu baskılara ve haksız uygulamalara rağmen Türkmenler silaha sarılıp devlete karşı çıkmamışlar, haklarını siyasi ve demokratik yollarla almaya çalışmışlardır.

Körfez Savaşı'ndan sonra ülkede çıkan siyasi istikrarsızlığı fırsat bilen Kürtler ve Şiiler ayaklanma başlatmışlardır. Türkmenler, bu ayaklanmalara katılmamalarına rağmen, Irak yönetimi tarafından çeşitli şekillerde cezalandırılmışlardır. Irak Türkmenlerinin uğramış oldukları haksızlıklar ve baskılar zaman zaman Türkiye'nin tepkisine neden olmuşsa da, bu tepkiler hiçbir zaman Irak yönetimlerinin politikalarında bir değişiklik yaratacak boyutta olmamıştır. Dolayısıyla Türkmenlere yönelik baskılar ve idamlar devam etmiştir.

Baskılara rağmen Türkmenlerin silaha sarılıp devlete karşı çıkmamasının birçok nedeni vardır. Bu nedenlerin başında, Türkmenlerin uyruğu oldukları devlete sadık olma ve devlet düzenine bağlı olma geleneği gelmektedir. İkinci nedeni ise, uluslararası ve bölgesel desteklerden yoksun olmaları teşkil etmektedir. Türkiye'nin sınırlı desteği, hiçbir zaman Türkmenleri silahlı bir mücadeleye sevk edecek boyutta olmamıştır. Öte yandan Türkmenlerin yerleşim bölgeleri, yapılacak olan silahlı mücadeleye coğrafi açıdan da müsaade etmemektedir; çünkü bu bölgeler ne kuzeydeki Kürt bölgeleri gibi dağlık, ne de güneydeki Şii bölgeleri gibi bataklık bölgelerdir. Aksine düz ve açık ovalardır. Kaldı ki Türkmenler, ağırlıklı olarak şehirlerde yaşayan insanlardır.

Devlet ekonomisinde petrolün büyük öneme sahip olması petrol zengini olan Kerkük şehrinin, hem Bağdat yönetimi, hem de Kürt grupları arasında bir rekabet alanı olması sonucunu doğurmuştur. Bağdat yönetimi, Kerkük'ü Bağdat'a daha sıkı bir şekilde bağlamak için bu şehri Araplaştırmaya çalışırken; Kürt grupları ise, hayallerinde kurdukları Kürdistan'ın varlığının ve yaşamasının anahtarı olduğu için bu şehri

Kürtleştirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla, şehirdeki Türkmen varlığını yok etmek noktasında, her iki tarafın çıkarları çakışmaktadır.

Türkmenlerin istekleri, yalnızca Kürtlere verilen hakların kendilerine de verilmesinden ibarettir. Ancak Türkmenlerin bu isteklerinin karşılanması, hem Bağdat yönetimi, hem de Kürtler açısından kabul edilir nitelikte görülmemektedir. Bağdat yönetimi, Türkmenlerin bu hakları elde etmeleri halinde Bağdat'a bağlılıklarının zayıflayacağı değerlendirmesini yaparken, Kürtler ise, Türkmenlerin haklarını elde etmeleri halinde, Kerkük üzerindeki Kürt emellerinin yürütüleceği kaygısını taşımaktadırlar.

Türkmenlerin siyasi olarak faaliyetleri Körfez Savaşı'ndan sonra hız kazanmış ve Irak'ta Türkmenlerin haklarını savunmak amacıyla birçok parti ve dernek kurulmuştur. Bunları bir çatı altında toplamak için de, Türkiye'nin girişimiyle Irak Türkmen Cephesi oluşturulmuştur. Ancak bu partilerin, Türkmenlerin haklarını savunmakta pek başarılı olduklarını söylemek doğru olmadığı gibi, Irak Türkmen Cephesi'nin Türkmenleri bir çatı altında toplamakta başarılı olduğunu söylemek de olanaklı değildir.

Irak Türkmenlerinin bugün en büyük sorunları, siyasi davalarını sırtlayacak ve onları her türlü platformda temsil edecek güçte ve kapasitede bilgili, kültürlü, deneyimli ve cesur bir siyasi kadronun mevcut olmamasıdır. Mevcut kadroların çalışmaları yeterli olmamakta ve yalnızca Türkmenlerin küçük bir kısmını kapsamaktadır. Bu siyasi parti, dernek ve oluşumlar, Irak'taki Türkmen kitlesinin bütününe temsil edecek güce ulaşamamaktadır. Türkmenler, kendi aralarında birleşme ve kadrolaşmanın getireceği gücün önemini henüz kavrayamamış, bunu gerçekleştirmek için gereken sağduyuya henüz sahip olamamışlardır. Türkmenleri temsil etme amacıyla ortaya çıkan, felsefesi ve tabanı belli olmayan birçok parti, Türkmenlerin arasındaki kopukluğu daha da arttırmıştır. Bu partiler içerden ve dışarıdan bazı art niyetli grupların emellerine hizmet etmektedir. Tüm bu yaşananlar Türkmenlerin siyasi davalarına zarar vermiş ve onların itibar kaybetmelerine neden olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'ne gelince, Türkmenler ile ilgili Irak Devleti ile herhangi bir antlaşması olmadığı ve son 65 yıldır ulusal çıkarlarını Batı ekseninde tanımlamak anlayışına dayanan bir dış politika yaklaşımını benimsediği için, Türkmenlere karşı yapılan Araplaştırma, sindirme ve çeşitli baskı politikalarına karşı seyirci kalmaktan başka elinden bir şey gelmemiştir. Bazen tepki göstermiş olsa da, bu tepkiler çok cılız ve göstermelik kalmış, Türkmenlerin baskılara ve haksız uygulamalara uğramalarına engel olamamıştır.

2003 Savaşı sonrasında Türkmenler, yeniden yapılanan Irak içerisinde kendilerine yer bulamamışlardır. Tersine, Araplaştırma politikalarının yerini, onlar için bu kez de Kürtleştirme politikaları almıştır. Çok sayıda Kürt'ün Kerkük'e göç etmesi şehrin uzun vadede Kürt şehri haline getirilmek istendiğinin göstergesi olmuştur. 2003 Savaşı'nı izleyen dönemlerde Türk devlet adamları Türkmenlerin haklarını savunan açıklamalar yapmaya başlamışlardır. Türkiye Irak'ta azınlıklara verilen siyasi, kültürel ve sosyal hakların aynısının Türkmenlere de verilmesini istemiştir. Türkiye'nin burada yapması gereken asıl iş, Türkmenlerin haklarını aktif politika izleyerek savunmaktır. Türkiye'nin bölgede aktif bir politika izleyebilmesi, Türkmenleri siyasi ve ekonomik olarak güçlü bir konuma getirebilmesi için Türkmenlerin ekonomik ve kültürel açıdan desteklenmesi gerekmektedir. Türkmenler Türkiye için güvenlik açısından da önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin bu dönemdeki politikası Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti'nin kurulmasını önlemek yolunda süregelmektedir. Bu bağlamda, hem Türkmenler hem de Türkiye Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması hususunda aynı çizgide hareket etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri, Yayınlanmış Belgeler, Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi, 1 Ağustos, 1980, 2 Ağustos, 1980.

DAİRET, Hıfız ve TEVSİK Turas, Şuheda; **el-Türkman, el-Şuheda el-Türkmen, Safahat Min Tarih-ül Siyasi el-Muasır li Türkmen el-Irak, 1979–1991**, C.1, 1. B, y.y, Darrül Delil li'l Sahafa ve'l Neşir, 1999.

Dar-ül Kütüb ve'l Vesaik-ül Vataniye Arşivi; Dosya No: 4206062/1445, Belge No:1; Dosya no: 4206061/712, Belge no: yok; Dosya No: 4206062, Belge No: 2; Dosya No: 4206062/1445, Belge No: yok.

HÜSEYİN, Halil İbrahim; **el-Sira Beyne Abdülkerim Kasım ve'l Şuiyon ve Hulafaihim ve Nazım el-Tabakçeli ve'l Kavmiyun**, Bağdat, Mektebet Beşşar, 1988.

Irak Büyükelçiliği Kültür Ataşeliği; **Bugünkü Irak**, Ankara, y.y, 1957.

Irak Türkmen Cephesi Arşivi; İçişleri Bakanlığı, Belge No: 6741, Belge Tarihi, 6.6.1999; Belge no: s/17/5936, Belge Tarihi: 4.11.1997; Belge no: 957, Belge Tarihi: 7.2. 2000; Belge no: 8/3/3772, Belge Tarihi: 1.4.2000; Belge no:217, Belge Tarihi: 18.1.2000; Belge no: 7/7/19337, Belge Tarihi: 4.10.1999; Belge no: 9407, Belge Tarihi: 17.7.1999; Belge no:8/7/2706, Belge Tarihi: 28.2.2000; Belge no: 9/9/713, Belge Tarihi: 24.1. 2000; Belge no: 8/7/921, Belge Tarihi: 18.1.2000; Belge no:7245, Belge Tarihi: 3.7.2000; Belge no: 7439, Belge Tarihi: 4.9.2000; Belge no: 7/18/18087, Belge Tarihi: 19.09.1999; Belge no: 8/3/2653, Belge Tarihi: 24.2.2000; Belge no: 6/6/1558, Belge Tarihi: 29.2.2000; Belge no: 9/3/1748, Belge Tarihi: 23.2.2000; Belge no: 94/10465, Belge Tarihi: 18.10.1999; Belge no:12136, Belge Tarihi: 21.09.1999; Belge no: 9/11/1879, Belge Tarihi: 26.02.2000; Belge no: s/17/2241, Belge Tarihi: 28.04. 1998; Belge no: 8172, Belge Tarihi: 26.07.2000.

Mu'anat-ül Türkman fi'l Vesaik-ül Resmiye el-Irakiye; C. 2, Tamim (Kerkük) İl Meclisi'nin 55 Numaralı 2 Mart 1976 tarihli Kararı; Irak Milli İstihbarat Teşkilatı, Belge No: M7/3513, Tarih: 15/09/1979; Baas Partisi Kuzey Kumandanlığı, Belge No: 10/2549/13/7, Belge Tarihi: 11 Temmuz 1996; Cumhurbaşkanlığı, Belge no: 20/1850, Belge Tarihi: 29.10. 1997; İçişleri Bakanlığı, Belge no: 21350, Belge Tarihi: 07.09. 2000;

Mu'anat-ül Türkman fi'l Vesaik-ül Resmiye el-Irakiye; C. 3, Milli Eğitim Bakanlığı, Belge No: 9523, Belge Tarihi: 10 Mart 1970; Belge No: 12672, Belge Tarihi: 5 Nisan 1970; Belge No: KŞ/16/2813, Belge Tarihi: 13 Kasım 1971; Belge No: 9696, Belge Tarihi: 13 Kasım 1971; Belge No: M7/3513, Belge Tarihi: 15 Eylül 1979; Belge No: M7/Ş.T./3516, Belge Tarihi, 30 Temmuz 1980.

Musul Vilayeti 4. Salname-i Resmiyesi; Musul, Musul Matbaası, 1907, s. 215, Milli Kütüphane Arşivi, Yer No: A960 SA 144.

SAHİR, Necmeddin; **Irak Ülkesinde Hususi Seyahate Ait İntibalar “Gizli”**, 1941, s. 41, Milli Kütüphane Arşivi, Yer No: Müs. 172.

Vak'ay-ül Irakiye; 31 Ocak 1970; 16–17 Temmuz 1970; 15 Aralık 1975; 9 Şubat 1976; 2 Kasım 1981.

Vezerat-ül Sekafe; **Menih el-Hukuk el-Sekafiye li'l Türkman ve'l Natikin bi'l Siryaniye**, Bağdat, Cumhuriyet Matbaası, 1972.

2. Kitaplar

ABU JABER, Kamel S.; **Arap Baas Sosyalist Partisi**, Ankara, Altunok Matbaası, 1970.

AHMED, Kemal Mudhur; **Kerkük ve Tevabı'uha Hüküm-ül Tarih ve'l Zamir, Dirase Vesaikiya An el- Kaziye el- Kurdiye fi'l-Irak**, C.1, Kürdistan Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, t.y.

AHMED, Abbas; **Erbil ve Heviyetüha el-Türkmeniye**, İstanbul, Mars Matbaası, 2010.

AL-ALAFF, İbrahim Khalil; **Nahnü ve Türkiye Dirasat ve Buhus**, Musul, İbn-i Esir li'l Tibaa ve'l Neşir, 2008.

AL-JUMAILY, Qassam K.H.; **Irak ve Kemalizm Hareketi (1919–1923)**, Hazırlayan: İzzet Öztoprak, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.

ARI, Tayyar; **Basra Körfezi'nde Güç Dengesi 1978-1991**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1992.

ARI, Tayyar; **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, B.1, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, B.17, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2010.

AVVAT, Gorgis; **Medinet-ül Musul**, Bağdat, Matbaat-ül Hüküme, 1959.

AYHAN, Veysel, Ferhat Pirinççi; **Saddam Hüseyin Tarih Yeniden Yazılırken**, Ankara, Platin Yayınevi, 2008.

BATATU, Hanna; **el-Irak; el- Sey'un ve Basiyun ve'l-Zübbat-ül Ahrar**, Arapçaya Çev: Afif el-Rezaz, 3. Kitap, B.2, Beyrut, Müesseset-ül Ebhas-ül Arabiya, 1999.

BENDEROĞLU, Abdüllatif; **el-Türkmen fi Irak el-Sevre**, Bağdat, Cumhuriyet Matbaası, 1973.

CANATAN, Yaşar; **Türk-Irak Münasebetleri (1926–1958)**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

DEMİRCİ, Fadıl; **Mazi ve Hazır Etrak-ül Irak**, Ankara, Muessese el-Tarih el-Türkî, 1991.

DEMİRCİ, Nefi; **Dünden Bugüne Kerkük**, İstanbul, Detay Ofset, 1986.

DUMAN, Bilgay; **Geçmişten Günümüze Irak Türkmen Cephesi'nin Yapısı ve İdari Durumu**, Rapor No: 86, ORSAM Yayınları, Kasım 2011.

DUMAN, Bilgay; **Irak'ta Türkmen Varlığı**, Rapor No: 33, ORSAM Yayınları, Mart 2011.

DUMAN, Bilgay; **Türkiye'ye Yönelik Türkmen Göçü ve Türkiye'deki Türkmen Varlığı**, Rapor No: 19, ORSAM Yayınları, Eylül, 2010.

EFEGİL, Ertan; **Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 2002.

EL- HALAF; **Casim Mohammed, Coğrafyat-ül- Irak**, Kahire, Dar-ül Ma'rife, 1965.

EL –TELAFERİ, Kahtan Abus; **Savret Telafer 1920**, Bağdat, y.y, 1969.

EL- ZABİT, Şakir Sabır; **Mucaz Tarih el-Turkman fi el- Irak**, Bağdat, Maarif Matbaası, 1960.

EL-AMİRİ, Samır Abdul Hüseyin; **Mavsü'et-ül- Aşair-ül- Irakiye**, Londra, el-Safa ve'l Merva Ofisi, t.y.

EL-ANİ, Fikret Abdülfettah; **el- Vilayat el-Müttehida el-Amrikiye ve Emin el-Haliç el-Arabî**, Saddam Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, Bağdat, 2001.

EL-AZAMİ, Saad İbrahim; **el-Ekkaliyat el-Diniye ve'l Kavmiye ve Tasiraha Ale el Vaki el Siyasi ve'l İctimai fi Muhafazat Neynevah**, y.y., Merkez el-Tatvir el-Emni, 1982.

EL-BEKR, Faruk Abdullah Abdulrahman; **el-Türkmen Fil-Irak Ve'l Tarih Hakikat el-Tedahül Ve'l Vucud**, 1. B., Bağdat, Müeseset-ül Muhtar Lil Tiba'a Ve'l Neşir, 2010.

- EL-BEYATİ, Hamit; **el-Tarih-ül Demevi Li Saddam el-Tikriti Fi Zev' el-Vesaik-ül Sırriye el-Biritaniye, 1937–1966**, Londra, el-Rafid Lil Neşir, 1998.
- EL-DAVUDİ, Avni; **Kerkük el-Madine el- Zahika bi'l- Nar ve'l- Nur**, Süleymaniye, Mektep el- Fikir Vel Teviye Yayınları, 2002.
- EL-DÜLEYMİ, Taha Hamid; **Hadih-i Hiy-e'l Hakika**, y.y, Merkez el-Rafidin li'ldirasat el-İrtiyadiye, 2006.
- EL-FEYRUZABADİ, Necmeddin Muhammed bin Yakup; **el-Kamus-ul Muhit**, Kahire, Dar-ül Hadis, 2008.
- EL-HAC, Aziz; **el-Kaziyet-ül Kürdiye fil Irak el-Tarih Ve'l Afak**, 1. B., Kahire, Muesseset-ül- Ahram, 1994.
- EL-HASANİ; **Abdurrezzak, el-Irak Kadimen ve Hadisen**, Sayda, Matbaat El-Irfan, 1956.
- EL-HÜRMÜZİ, Erşad; **el-Türkman fi'l Irak, Dirase Muvceze An Tarih-ül Türkman fi'l-Irak ve Merahil İstitanehum ve Aslahum**, Bağdat, Dar-ül Zaman Matbaası, t.y.
- EL-HÜRMÜZİ, Erşad; **el-Türkman ve'l Vatan el-Irak**, B.3, Beyrut, Dar-ül Arabiya li'l Mevsuat, 2005.
- EL-HÜRMÜZİ, Erşad; **Hakikat-ül Vücut el-Türkmani fi'l Irak**, B.1, Ankara, Kerkük Vakfı Yayınları, 2005.
- EL-MUHAMİ, Casım Mühlis; **Müzakerat el-Tabakçeli**, B.2, Bağdat, Matbaat-ül Zaman, 1986.
- EL-MUSULLİ, Munzir; **el-kaziyet-ül Kürdiye fi'l-Irak el-Baas ve'l-Ekrad**, B.1, Şam, Davarül Muhtar, 2000.

EL-NAKİP, Mahir; **Kerkük ve Hevîyetüha el-kevmiye ve'l Sekafiye**, Çev: Habib Hürmüzlü, 1. B, İstanbul, Yaylacık Matbaacılık, 2008.

EL-SAFFAR, Ala, Abdulrezzak el-Neddavî; **el- Türkmen ve'l Irak ve Kerkük Cedeliye el-Tedahil ve'l Beka**, 1. B., Bağdat, Muesseset-ül Muhtar li'l Tibaa ve'l Neşr, 2007.

EL-SAMANCI, Aziz Kadir; **el-Tarih-ül Siyasi li Türkman el-Irak**, Beyrut, Dar-ül Saki, 1999.

EL-SEBAVÎ, Avni Abdulrahman; **el-Alakat el-Irakiye el-Türkiye 1932–1958**, Musul, Merkez el-Dirasat el-Türkiye, 1985.

ERDOĞAN, Mehmet; **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, B.3, İstanbul, Ensar Naşriyat, 2010.

ERGİL, Doğu; **Körfez Bunalımı**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1990.

ERKMEN, Serhat; **Tuzhurmatu Türkmenleri: Bir Başarı Hikâyesi**, Orsam Raporu No: 6, 2009.

ERKMEN, Serhat; **Unutulmuş Türkmen Diyarı Diyala**, Rapor No: 7, Ankara, Orsam Yayınları, 2009.

EROĞLU, Cengiz; vd, **Osmanlı Vilayeti Salnamelerinde Musul**, B.2, Ankara, Global Strateji Enstitüsü, 2008.

ERTUĞRUL, Ümit; **Irak Türkleri ve Türkiye**, B.1., İstanbul, Acar Basımevi, 2006.

ESİN, Necmettin; **Irak Türkleri, Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1976.

GİRİTLİ, İsmet; **Bugünkü Ortadoğu'nun Önemli Sorunları**, İstanbul, Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, 1978.

GÖZEN, Ramazan; **Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**, Ankara, Liberte Yayınları, 2000.

GROBBA, Fritz; **Irak**, Çev. Feridun Akkor, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1951.

HEYKEL, Muhammed Hasenin; **Harb-ül-Haliç: Evham el-Kuvve ve'l Nasır**, Kahire, Merkez el-Ehram li'l Tercüme ve'l Naşir Yayınları, 1992.

HEYKEL, Muhammed; **3.Petrol Savaşı: Körfez Savaşının Perde Arkası**, Çev. N. Ahmed Asrar, İstanbul, Pınar Yayınları, 1993.

HUMMADI, Sadun; **el-Suudiye ve Anzimet el-Halic İstahdemet el-Naft Ke Silah zıddı el-Arap**, Bağdat, 1992.

HÜRMÜZLÜ, Habib ve Ekrem Pamukçu; **el- Aşayir, el-Türkmaniyye fi'l Irak**, Kerkük, y.y., t.y.

HÜSEYİN, Fadıl; **Müşkülat el-Musul**, B.3., Bağdat, Eşbiliye Yayınları, 1977.

HÜSEYİN, Halil İbrahim; **el-Sira Beyne Abdülkerim Kasım ve'l Şuiyon ve Hulafaihim ve Nazım el- Tabakçeli ve'l Kavmiyun**, Bağdat, Mektebet Beşşar, 1988.

İMAMZADE, Meryem; **Irak Dosyası**, İstanbul, Akabe Yayınları 1986.

KALKAN, Yılmaz; **Bir Ortadoğu Gerçeği Irak ve Saddam Hüseyin**, İstanbul, Beyan Yayınları, 1991.

KARACAN, Ali Naci; **Lozan**, İstanbul, Nokta Kitap, 2007.

KARSH, Efraim and Inari Rautsi; **Saddam Hussin A Political Biography**, New York, The Free Press.

- KAYMAZ, İhsan Şerif; **Musul Sorunu Petrol ve Kürt Sorunlarıyla Bağlantılı Tarihsele- Siyasal Bir İnceleme**, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2003.
- KERKUKLU, Mofak Salman; **Brief History of Iraqi Turkmen**, Dublin, y.y, 2004.
- KETENE, Mehmet Sait; **Bir Irak Türkmeni Olarak Anılarım**, Ankara, Erk Yayınları, 2003.
- KETENE, Muhammed Said; **el-Türk ve'l Arap Dirase Muhtasara li-Tarih-ül Alakat el-Türk ve'l Arap**, Ankara, Toşki Yayınları, 2001.
- KEVSEROĞLU, Necat; **Min Havadis Kerkük 1700–1958**, C. 1, Kerkük, Daire el-Terbiye vel Sekafe Li'lCebhe el- Türkmeniyye, 2006.
- KEVSEROĞLU, Necat; **Sefahat Min Tarih Kerkük**, Kerkük, y.y., 2009.
- KODAL, Tahir; **Paylaşılmalayan Toprak, Türk Basınına Göre (1923–1926) Musul Meselesi**, 1. B., İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2005.
- KUZECİ, Şemseddin; **Kerkük Soykırımları**, Ankara, Teknoed Yayınları, 2004.
- MATAR, Selim; **Mevsu'at Kerkük Kalb-ül Irak**, Beyrut, Dar-ül-Kelimet-ül Hürre, t.y.
- MERDAN, Cemal Mustafa; **Abdülkerim Kasım el-Bidaye ve'l Sukut**, Bağdat, Dar-ül Arabiye, 1989.
- ORAN, Baskın; **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'nda Bugüne Olgular**, Belgeler ve Yorumlar, C. 1, 15. B, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- ÖKE, Mim Kemal; **Musul Meselesi Kronolojisi**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, 1987.

ÖZDAĞ, Ümit; **Türkiye Kuzey Irak Ve PKK**, Bir Gayr-ı Nizami Savaşın Anatomisi, Ankara, ASAM Yayınları, 1999.

SAATÇİ, Suphi; **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, B.1., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2003.

SAATÇİ, Suphi; **Irak Türkmen Boyları, Oymakları ve Yerleşme Bölgeleri**, İstanbul, Kerkük Vakfı, 2009.

SAATÇİ, Suphi; **Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı**, İstanbul, İstanbul Araştırma Merkezi Yayınları, 1996.

SALINJİR, Beyar ve LORAN Erik; **Harb-ül Halic el-Melef el-Sirri**, B.11, Beyrut, el-Matbuat li'l Tevzi ve'l Neşir, 1993.

STOEL, Maks Van Der; **Violation of Human Rights in Irak**, Publications of Iraki National Turkoman Party Information Office, 1995.

SUKAN, Şinasi; **Türkiye Cumhuriyeti Dışındaki Türk Toplulukları**, Ankara, Orkun Basımevi, 1961.

SÜMER, Faruk; **Oğuzlar Türkmenler**, Ankara, Ankara Üniversitesi Matbaası, 1967.

ŞENTÜRK, Doğan; **Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı**, Alfa Yayınları, 1982.

ŞİMŞİR, Bilal N.; **Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler**, B.1, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004.

TARLAN, Hikmet; **Saddam Diktasının Sonu**, Ankara, Özdoğan Matbaa, 2011.

YAKUPOĞLU, Enver; **Irak Türkleri**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1986.

YAVİ, Ersal; **Hedefteki Adam Saddam**, İzmir, Yazıcı Yayınevi, 2002.

3. Makaleler

“Irak Türkleri; ” **Türk Ansiklopedisi**, C. 19, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1971.

“Irak; ” **İslam Ansiklopedisi**, C. 5/2, Eskişehir, Etam A.Ş. Matbaa Tesisleri, 2001.

“Irak; ” **Temel Britannica Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1993.

“Irak; ” **Ülkeler Ansiklopedisi**, İstanbul, Tercüman Gençlik Yayınları, t.y.

“Irak; ” **Ana Britanica Ansiklopedisi**, C. 16, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1994.

“Kerkük;” **İslam Ansiklopedisi**, C. 25, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

“Saddam Hüseyin”; **Ana Britanica**, C.16, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1994.

“Saddam Hüseyin”; **Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, Kişiler, Dönemler, Akımlar, Yapıtlar**, C. 6, Anadolu Yayıncılık, 1984.

AKKAN, Erdoğan; “Irak Fiziki ve Beşeri Coğrafyası,” **İslam Ansiklopedisi**, C.19, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

ARDEL, Ahmet; “Türklerin Yeryüzünde Dağılışı ve Bulundukları Sahaların Coğrafi Hususiyetleri,” **Konferanslar I**, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1965.

ARSALAN, Muzaffer; “Irak Türkmenlerinin Siyasi Yapılanması,” **Türk Yurdu Dergisi**, C. 13, S. 65 (Ocak 1993).

BAYATLI, Aydın; “Irak Türklüğünün Yakın Siyasi Geçmişi ve Bugünü,” **Türk Yurdu Dergisi**, C. 11, S. 391, Ankara, Mayıs 1991.

BAYATLI, Necdet Yaşar; “Diyale- Hanekin İlçesinde Kutsal Mekânlar ve Bu Yerler Etrafında Oluşan İnanç ve Pratiklerde Eski Türk İnançlarının İzleri,” **Kardaşlık Dergisi**, Y. 1, S. 44 (2009).

ÇAY, Abdulhaluk; “İrak Türklerinin Tarihine Kısa Bir Bakış,” **Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri**, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1987.

ÇOLAK, Rıza; “Telafer’de Sünni-Şii Anlaşmazlığı Diye Bir Problem Yok,” **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 1, S. 5 (Mayıs 2009).

DEMİRCİ, Güçlü; “İrak Türklerinin Demografik Yapısı,” **Türkler Ansiklopedisi Türk Dünyası**, C. 20, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

DEMİRCİ, Güçlü; “İrak’taki Türkler,” **Irak Dosyası**, C. 2, Haz. Ali Ahmetbeyoğlu vd, İstanbul, TATAV Yayınları, 2003.

DİLEK, Bahadır Selim; “31 Ağustos Kıyımı,” **Türkmeneli’den Notlar**, Y. 1, S. 3 (Eylül 1999).

DOĞRAMACI, İhsan, “Nejdet Koçak”; **Şehit Nejdet Koçak Albümü**, B.2., İstanbul, Yaylacık Matbaası, 2007.

DÖNMEZ, Yusuf; “Esaret Altındaki Türk Sahaları ve Kerkük Türklüğü,” **Türk Dünyasında Irak Türkleri**, y.y., Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti Yayınları, t.y.

DUMAN, Bilgay, “Telafer Kronolojisi; ” **Ortadoğu Analiz Dergisi**, , C. 1, S. 5 (Mayıs 2009).

DUMAN, Bilgay; “17. Yılında Irak Türkmen Cephesi Ve Irak Siyasetinde Türkmenler,” **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 4, S. 41, ORSAM Yayınları, Mayıs 2012.

- DUMAN, Bilgay; "ABD Güçlerinin 2004–2005 Telafer Operasyonları ve Bıraktığı İzler," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 1, S. 5 (Mayıs 2009).
- DUMAN, Sabit, "Bir Ulus Yaratma Çabaları; " **Irak Dosyası** C. 2, Yayına Hazırlayan: Ali Ahmet Beyoğlu vd, İstanbul, TATAV Yayınları, 2003.
- EL-TAMİMİ, Amir; "el-Ebaad el-İktisadiye li'l Gazu," **El-Gazu el-İraqi li'l Kuveyt, Nedve Bahsiye**, Âlem El- Marife Yayınları, 1995.
- EL-ZABİT, Şakir Sabır; "Türkmen Tercüman Değil,"**Kardeşlik Dergisi**, Y. 1, S. 10, Şubat 1962, Bağdat, Esat Matbaası.
- EL-ZABİT, Şakir Sabır; "Men hum el-Türkman," **Kardeşlik Dergisi**, Y. 1, S. 1(Mayıs 1961), Bağdat, Türkmen Kardeşlik Ocağı.
- ERKMEN, Serhat; "Unutulmuşluğun Karanlığından Umudun Aydınlığına Uzanan Bir Türkmen Kenti: Telafer," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 1, S. 5 (Mayıs 2009).
- EROĞLU, Cengiz; "Irak Türklerinin Kökeni,"**Kardeşlik Dergisi**, Y. 11, S. 43 (Eylül 2009), İstanbul, Kerkük Vakfı Yayınları.
- HARBO, Nebil; "Telafer'in Vilayet Olması Tüm Irak'ın Çıkarıdır," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 1, S. 5 (Mayıs 2009).
- HASAN, Mazin ve Soran Şükrü; "Kerkük Kerkük", **Stratejik Analiz**, C. 4, S. 47 (Mart 2004).
- HASAN, Mazin; "Türkiye'nin Türkmen Politikası: Yapılması Gerekenler," **Stratejik Analiz**, C.3, S. 48 (Nisan 2004).
- HASAN, Mazin; "Türkmenlerin Asimilasyonunda Erbil Örneği," **Stratejik Analiz Dergisi**, S. 69 (Ocak 2006).
- HÜRMÜZLÜ, Habib; "Türkmen Şehri Telafer ve Yabancı İşgaline Karşı Irak'ta İlk Ayaklanma," **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 1, S. 5 (Mayıs 2009).

KABAKLI, Ahmet; “Kerkük’ten Musul’dan,” **Tercüman Gazetesi**, 29 Temmuz 1970.

KAFESOĞLU, İbrahim; “Türkmen Adı, Manası, Mahiyeti,” **Jean Deny Armağanı**’ndan ayrı basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1958.

KÂFİLİ, Münir; “Türkmenler Haklarını Almadıkça Kerkük Sorunu Çözülmez,” **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 2, S. 21 (Eylül 2010).

KEMAL, Cemal; “1. Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi,” **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, S. 4 (2007).

KERKÜK, İzzettin; “İnsan Hakları Açısından Irak Türklerinin Durumu,” **Irak Dosyası**, C. 2, Haz. Ali Ahmedbeyoğlu vd, İstanbul, TATAV Yayınları, 2003.

KÖPRÜLÜ, Ziyat; “Irak Türkleri ve İnsan Hakları İhlalleri,” **Türk Yurdu Dergisi**, C. 9(13), S. 362(65) ((Ocak)Mayıs 1993).

MENGÜ, Cüneyt; “Irak Türkmenleri ve Yakın Tarihteki Gelişmeler,” **Türk Yurdu Dergisi**, C. 13, S. 65 (Ocak 1993).

NAKİP, Mahir; “Türkiye, Irak Türkleri Meselesine Nasıl Bakmalı,” **Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998.

SAATÇİ, Suphi; “Irak Türklerinin İki Ateş Arasında Kaderi Değişecek mi”, **Kardeşlik Dergisi**, S. 12 (Ekim-Aralık 2001).

SAATÇİ, Suphi; “Türkmenlerin Beklentileri,” **Kardaşlık Dergisi**, Y. 12, S. 47 (2010).

SEVGEN, Nazmi; "Irak Türkleri I," **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, S. 38 (Kasım 1970).

SEVGEN, Nazmi; "Kerkük Türkleri II," **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 39 (Arlık 1970).

SLUGLETT, Marion Farouk; "Irak, Tarih, Son Dönem," **İslam Ansiklopedisi**, C. 19, İstanbul, Diyanet Vakfı, 1999.

ŞAN, Cemal; "Irak Türkmenlerinden Söz Ediyorum", **Tarihi, Kültürel ve Siyasi Konulu Sempozyum**, Erbil, 2001.

TARABYA, Sabri; "Bahis fi Ehdas Meczere Kerkük ve Devr-ül Molla Mustafa Barzani Şehadet-ül Şühüd ve Vesaik-ül Resmiye el-İrakiye," **el-Türkman ve Kerkük fi zamir Sabri Tarabya**, B.1, İstanbul, Yaylacık Matbaacılık, 2007.

TARABYA, Sabri; "**el-Ehzab el-Kartoniye**" **el-Türkman ve Kerkük fi Zamir Sabri Tarabya**, B.1, İstanbul, Yaylacık Matbaacılık, 2007.

TARABYA, Sabri; "el-naz'a el-iksai'ye İticah-ül-Türkman Ledal Cemaat el-Kürdiye fi Şimal-ül İrak," **el- Türkman ve Kerkük fi zamir Sabri Trabya**, İstanbul, Yaylacık Matbaacılık, 2007.

YAYÇILI, Mustafa Kemal; "31 Ağustos 1996 ve 10 Ağustos 1998 Olayları Hakkında Açıklama," **Türkmeneli'den Notlar**, Y. 1, S. 3 (Eylül, 1999).

YILMAZ, Hasan; "Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler," **Stratejik Analiz Dergisi**, ASAM Yayınları, C. 4, S. 37, Mayıs 2003.

ZİYA, Mustafa; "Telafer Bir Kırılma Noktası mı?" **Ortadoğu Analiz Dergisi**, C. 1, S. 5 (Mayıs 2009).

4. Sürelî Yayınlar

Ceridet-ül Hayat, 2000.

Ceridet-ül Hürriye, 1959.

Ceridet-ül Savre, 1959.

Cumhuriyet Gazetesi, 1970.

Hürriyet Gazetesi, 1961; 1970.

Milliyet Gazetesi, 1990.

Son Havadis Gazetesi, 1980.

Tercüman Gazetesi, 1980; 1986.

Türkmeneli Gazetesi, 1995.

Ulus Gazetesi, 1961.

Yeni Sabah Gazetesi, 1963.

5. Yayınlanmamış Tezler

CELLUT, Misak Heyrullah; **el-Alakat el-Haliciye el-Türkiye 1973-1990**, Yüksek Lisans Tezi, Musul Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Musul, 2006.

EL-SÜVEYDANİ, Hamid Taha; **el-Alakat-ül Irakiye el-Türkiye 1980-1990**, Musul Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Musul, 2003.

KAYMAZ, İhsan Şerif; **Musul Sorunu Petrol ve Kürt Sorunlarıyla Bağlantılı Tarihsel- Siyasal Bir İnceleme**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 2002.

EKLER

Ek 1: Türkmenlerin adına veraset olarak babadan çocuklara geçen taşınmaz malların kaydını yasaklayan İçişleri Bakanlığı'ndan Kerkük Tapu Müdürlüğü'ne gönderilen yazı

6761

جمهورية العراق

العدد / ٦٧٤١
التاريخ / ١٩٩٩ / ٦ / ٦

وزارة الداخلية
محافظة القامشلي
الاملاك

وزارة الداخلية
محافظة القامشلي
الاملاك

الى / مديرية التسجيل العقاري / القامشلي
م // عدم موافقة

كتابكم المرقم ٧٢٤٥ في ١٩٩٩/٥/٩ حول طلب المواطن (فواز داود عوكت) تسجيل العقار ١٤٨٢
صارى كهيبة باسمه . والمنقول اليه كحصة من ارض والده المتوفي . حسب بيان الوفاة الصادر
من المحكمة المختصة / القامشلي . والمرفق بكتابكم . وبعد ملاعبة الموثوق القانونية ومكتب
السيد المحافظ المحترم . فلم تحصل الموافقة . لكون الموما اليه المواطن من التبعية
التركمانية . حسب احصاء عام ١٩٧٧ . ولذا يجب ابطال سند التملك الصادر باسم والد
المدعي . بموجب تصريح مديرية الطابو العامة المرقم ٤٧٢٥ والمؤرخ ١٩٦٥/٩/٣٠ .
وتسجيل تمام العقار تحت تسلسل جديد . باسم مديرية بلدية كركوك مجددا باعتبارها
حاضرة لها . بحقة المالك للمدة القانونية . ولغرض تثبيت الملكية تمهيدا للتسجيل وفق
احكام قانون التسجيل العقاري رقم ٤٣ لسنة ١٩٦١ واعلانا ٠٠٠٠

م / قسم الاملاك

م / قسم الاملاك

صورة منه الى :

المكتب الخاص الموثر / الديوان .. كتابكم المرقم ٧٤٦٥ في ١٩٩٩/٥/٢٦ مع التقدير .
الموثوق القانونية / الديوان .. اعلامكم المرقم ٣٣٢١ في ١٩٩٩/٥/٢٥ مع التقدير .
القلم السري / الديوان .. للحفظ .
مخبة المرافط والتصاميم / الديوان ... للتأشير .

Ek 2: Altunköprü'deki Türkmenlerin binlerce dönüm tarımsal arazilerine el koymak ve bu arazileri Kerkük'e yerleşen Arap asıllı çiftçilere dağıtılması ile ilgili Kerkük Valiliği'nden Kerkük Tarım Müdürlüğü'ne gönderilen karar

SAVI: S/13/5936

بسم الله الرحمن الرحيم

جمهورية العراق

وزارة الداخلية
محافظة الناصرية
(المشؤون الزراعية)

الناصرة / ١١ / ١٩٩٧

العدد: ٥٩٢٦ / ١١ / ١٩٩٧
التاريخ: ١١ / ١١ / ١٩٩٧

الى / مديرية زراعة وري التأميم - الاراضي
الموضوع / تنفيذ خطة ٣٥

كتابكم المرقم ٤٣٨٢ / ١٧ في ٧ / ١٠ / ١٩٩٧ - وبناء على ضوء التعليمات ٦٨٥ في ٥ / ٣ / ١٩٩٥ الصادرة من ديوان رئاسة الجمهورية والمبلغ اليها بكتاب وزارة الداخلية المرقم ٤٥ ص / ٦٥٤١ في ٢٨ / ٣ / ١٩٩٥ والتوجيهات المركزية وكتاب المكتب الفلاحي المرقم ١٥ ص / ٢٧١١ في ١٨ / ١٠ / ١٩٩٧ فقد قسرونا ما يلي :

- ١- يبلغ كافة الفلاحين والمزارعين من اراضي ناحية التون كبرى بعدم التجاوز على الاراضي الزراعية الواقعة ضمن مقاطعات (٣٧) و (٤٩) واعتبارا من ١١ / ١١ / ١٩٩٧
- ٢- مسح كافة العقود على الاراضي الزراعية والتي أمرت بين مديريكم والفلاحين دون تعويض وان جميع الاراضي الواقعة ضمن المقاطعتين اعلاه يعتبر ملكا للدولة ولصالح مديرية زراعة التأميم
- ٣- يوزع جميع الاراضي الواقعة في المقاطعتين اعلاه على الفلاحين الوافدين الى المنطقة من أبناء عشيرة (الزويجي) العربية ويخصص ثلاثة الاف دونم لرئيس العشيرة (نجم قادر محمد) ويخصص (١٢٠) دونم لكل فلاح من أبناء عشيرته والبالغ عددهم (٢٦) فلاحا
- ٤- نعلمكم بان اتباع سبل تغيير القومية من التركمانية الى العربية غير مجزى بالابقاء على حق التصرف بالاراضي الزراعية والتي بحوزتهم

صورة منه الى /

١- مديرية ناحية التون كبرى لتشكيل لجنة بالتنسيق مع مديرية زراعة التأميم ومجلس الشعب الفرعي في الناحية لتنفيذ ما جاء بكتابنا واعلامنا

٢- المكتب الفلاحي / التأميم - كتابكم ٥ ص / ٢٧١١ في ١٨ / ١٠ / ١٩٩٧ وسوف نعلمكم بالنتائج

٣- الاتحاد المحلي للجمعيات الفلاحية التعاونية / التأميم العام

الفريق الركن
أياد فتحي خليفة السراوي
محافظة التأميم

Ek 3: Altunköprü'deki Türkmenlerin tarımsal arazilerine el koymak ve bu arazilerin Kerkük'e yerleşen Arap asıllı Zavbe' Aşireti Reisi'ne verilmesi ile ilgili Kerkük Valiliği'nden Kerkük Tarım Müdürlüğü'ne gönderilen karar

جمهورية العراق

وزارة الداخلية
محافظة التأميم
المكتب الخاص

العدد / ١٧٨٥٢ / ٤ / ٧
التاريخ ١٩٩٦ / ٩ / ٢٠

الى : مديرية زراعة التأميم
م / (الفاء) سندات التملك

وافق الاستاذ محمد يونس الاحمد مسؤول مكتب تنظيمات (التأميم - صلاح الدين - السليمانية) الحزب
البحث العربي الاشتراكي بكتابهم المرقم ١٨٤٦٥ الصادر في ٩٩٩/٩/٢٠ على الفاء سندات التملك
على الاراضي الزراعية المملوكة للفلاحين بموجب قانون رقم ٢٥ لسنة ١٩٨٩ ويشمل مساحة ٢٤٢ دونم الواقعة
في مقاطعة ٥٢ قايها باشي ناحية التون كوسرى . ولذا يجب ايقاف حق التصرف وعدم التجاوز على المساحات
المشار ادناه . وتخصيصه للفلاح (نجم قادر محمد) رئيس عشيرة الزبيعي واعتبارا من التاريخ اعلاه بموجب
الترحيبات المركزية . ويتنظيم عقد مفتوح واعلامنا .

ت	رقم القطعة والمقاطعة	المساحة / دونم	الاسم الكامل للمالك	الملاحظات
١ -	٥٢/٤٢/٦٠٢ قايهاشي	٧٧	صابر جامي عبدالله	كردى - سند تملك عثماني
٢ -	٥٢/٢٩/١٤٦٥ قايهاشي	٨٠	احمد حسين علي	كردى - سند تملك عثماني ملخي
٣ -	٥٢/٢٨/١٧٩ قايهاشي	٦٠	عدايت محمد رمضان	تركمانى - متوفى - الورقة خارج العراق
٤ -	٥٢/١١٧/٩٤١ قايهاشي	٢٥	كامل نورالدين علي	تركمانى - حاليا خارج العراق

=====

اللواء الركن
نوفل اسماعيل خضير
محافظ التأميم
رئيس اللجنة الزراعية في المحافظة

صورة الى :-

المكتب الفلاحي / التأميم - للعلم والاطلاع .
الاتحاد المحلي للجمعيات الفلاحية التعاونية / التأميم - لاتخاذ مايلزم .
شعبة الاضابير السرية ٢٩ / الديوان - للحفظ .

Ek 4: Ticaret işlerini sadece Arap asıllı vatandaşlarla sınırlı kılan Kerkük Valiliği'nden Kerkük Ticaret ve Sanayi Odası'na gönderilen bildirme

١٩٢٢

بسم الله الرحمن الرحيم

الجمهورية العراقية - الموصل

وزارة الداخلية
محافظة التاميم
الشؤون القانونية

العدد / التاريخ ٢٠٠٠ / /

الى / غرفة تجارة وصناعة التاميم

الموضوع / تعميم وزارة التجارة

الرقم الخاص / ١١٠٢٢

نوفس لكم طبعاً في كتاب وزارة التجارة - الشؤون الامنية - المرقم ٢١٧ في ٢٠٠٠/١/١٨ والمبلغ اليها بكتاب السيد المحافظ المحترم - المرقم ١٤٠٢/٤/٨ في ٢٠٠٠/١/٢٧ والخاص بمزاولة التجارة حصراً على ابناء القومية العربية (المميزين) وفق الشروط الخاصة - لاتخاذ مايلزم على ضوء ما جاء فيه :

جورس
الحقوقي / جاسم خلف حسين
م / الشؤون القانونية

نسخة منه الى :-

- المكتب الخاص الموقر - المحافظة ... كتابكم اعلاه وامركم من التقدير .

- المراسلات السرية - المحافظة ... للعلم والاطلاع .

- الشؤون الداخلية - المحافظة ... للعلم والاطلاع .

- القلم السري - المحافظة ... للحفظ .

سعدى

Ek 5: Türkmen ve Kürt asıllı vatandaşlara akaryakıt istasyonlarının kiralınmasını yasaklayan Kerkük Valiliği'nden Kuzey Petrol Şirketi'ne gönderilmiş talimat

جمهورية العراق

وزارة الداخلية
محافظة التأميم
المكتب الخاص

العدد /
التاريخ ٢٠٠٠ / ١ / ١

وزارة الداخلية
محافظة التأميم
المكتب الخاص

العدد / ٢٧٤١٣ / ٨
التاريخ ١١ / ١ / ٢٠٠٠

الس / مديرية شركة نفط الشمال
الموضوع / تعليمات ٢٢ خاص لسنة ٢٠٠٠

(سرى)

استنادا الى التوجيهات المركزية • والصلاحيات المخولة لنا من وزارة الداخلية -
الشؤون الامنية • واقتراح مجلس الشعب المحلي التأميم اصدرنا التعليمات التالية :-

- ١ - يمنع منعاً باتاً تأجير محطات تعبئة الوقود التي يواظبون عليها الخبير العرب (الكرد والتركمان) ويشمل المحطات الداخلية والمحطات على الطرق الخارجية وفي كافة الاقضية والنواحي •
- ٢ - العمال قدون من الكرد والتركمان قبل صدور التعليمات يستمر في غاية انها •
- ٣ - الفقرة اولا يشمل وكلاء بيع الغاز بالجملة •
- ٤ - لا يعمل بمكتب تصحيح القومية •

اللواء الركن
موفل اسماعيل خضير
محافظ التأميم

صورة منه الى :-

- مكتب مسؤول تنظيمات محافظات (التأميم • صلاح الدين • السليمانية)
- لحزب البعث العربي الاشتراكي • ودعمه للنضال •
- مكتب قيادة فرع التأميم لحزب البعث العربي الاشتراكي ودعمه للنضال •
- مكتب قيادة فرع كركوك لحزب البعث العربي الاشتراكي ودعمه للنضال •
- مجلس الشعب المحلي التأميم - للعلم •
- م / الشؤون الداخلية / الديوان • للمتابعة •
- لجنة السبع والايجار الاولى والثانية في المحافظة - لتفويض ما جاء في
- التعليمات امه •
- القم السري / الديوان •
- لجنة الامن الاقتصادي / المحافظة - للمتابعة •

Ek 6: Arap asıllı olmayan vatandaşlara ticaret, ithalat, taşıma araçlarını kiralama ve kiraya verme ve benzer faaliyetlerin yasağını içeren Bakanlar Kurulu'nun yayınlamış olduğu talimat

جمهورية العراق

مجلس الوزراء
وزارة التجارة
المسؤولون الأمنية
العدد / ٢١٢
التاريخ / ٢٠٠٠/١/١٨

الموضوع : - (خطة أمنية تجارية)

تنفيذا لتوجيهات مكتب ديوان الرئاسة المرقم ٣١٤ في ٢٠٠٠/١/٩ اصدرنا التعليمات التالية وبموجبه يمنح المواطنين العراقيين الغير العرب مزاولة مايلي :

- ١/ استيراد وبيع و ايجار واستئجار وسائل النقل المختلفة الخاصة والتي تدخل القطر بعدد ٢٠٠٠/٣/١ .
- ٢/ ممارسة الاعمال التجارية الخارجية على خطوط دول الجوار .
- ٣/ امتلاك الاموال المنقولة والغير المنقولة . ومختلف المكين والعدد ووسائل النقل التي تدخل القطر بعدد ٢٠٠٠/٣/١ .
- ٤/ تسييد الابنية والموازن والمنما - المدخلة .
- ٥/ المشاركة في المناقصات والمزايدات والدخول في مختلف التمهيدات مع سائر القطاعات المالية والاقتصادية العراقية والاجنبية .

موقع
الفريد الركن
سمو خالد المبيدي
م / المسؤولون الأمنية

نسخة الى :-

- كافة الوزارات العراقية - للعلم والاطلاع وتبليغ الجهات المعنية بذلك .
- كافة محافظات القطر - للعلم والاطلاع واتخاذ مايلزم
- كافة غرف تجارة وصناعة القطر - للعلم والاطلاع واتخاذ مايلزم .

Ek 7: Türkmen asıllı bir vatandaşın Türkmen olduğu için Ticaret Odası'na üye olmak isteğinin Kerkük Valiliği tarafından red kararı

بسم الله الرحمن الرحيم
جمهورية العراق

١٦٥٧٤
١٩٩٩

وزارة الداخلية
محافظة التأميم
المكتب الخاص

العدد / ١٩٩٧ / ٧ / ٧
التاريخ / ١٩٩٩ / ١٠ / ٤

وزارة الداخلية
محافظة التأميم
المكتب الخاص
العدد /
التاريخ / ١٩٩٩ / ١ / ١

الس : غرفة تجارة التأميم
م : امـر خـاص / ٨٣٠٤١

كتابكم المرقم ٧٢٢٥٥ في ١٩٩٩ / ٩ / ٢١ حول
اشتراك المواطن عبد الله محمود حميد في
عضوية الغرفة . وبعد تدقيق اذنيته
من قبيل الشعبة القانونية في
المحافظة تبين بان الموا اليه تركماني
القوميه وحسب احصاء / ١٩٧٧ والشريط الاحصائي
لعام / ١٩٨٧ . وان تصحيح القومية من اجل اغراض
معينة لايفي بذلك حسب التعليمات المركزية
الاخيرة . ولا نوافق على اشتراكه بصفة عضو
في دائرتكم . ولا يسمح له بمزاولة مهنة
التجارة الداخلية والخارجية .

الس
السواي المكن
نوفيل اسماعيل خضير
محافظ التأميم

صورة الس

مكتب الرقابة الامنية في المحافظة - لمتابعة الموضوع .
القلم المسري في المحافظة - للحفظ .
شعبة الامن الاقتصادي في المحافظة - لمتابعة .
شعبة الاعمال التجارية / ٢٩٩ / ك - للحفظ .

Ek 8: Türkmen asıllı mamurları Kuzey Petrol Şirketi'nden Güney Petrol Şirketi'ne nakletme ve Kerkük'teki Devlet Kurumları'nda Türkmenlerin tayin edilme yasaklamasına dair talimat

بسم الله الرحمن الرحيم

جمهورية العراق
وزارة الداخلية
الشؤون الأمنية

العدد / ٩٤٠٧
التاريخ / ٥ / ربيع الثاني / ١٤٢٠
الموافق / ١٧ / ٧ / ١٩٩٩

الى / محافظة التاميم / المكتب الخاص

م / تعليمات خاصة

رقم الخاص / ٢٢٠٢٢ / ٣٢

استنادا الى توجيهات رئاسة ديوان رئاسة الجمهورية . وكتاب مكتب امانة سر القطر الرقم ٨١٠٧ في ٥ / ٧ / ١٩٩٩ . وبعد دراسة الاوضاع الشاذة في شمال الوطن وبالحظر التركي على مستقبل العراق . واطمانهم في حقول شركات نفط كركوك وبما ان التركمان يشكلون شريحة واسعة من سكان المدينة . وبعد احداث ١٩٩١ تحولوا الى ورقة بيد اسياهم الاتراك . والتحاق اعداد من ابناءهم المفرجين بالتشكيلات التامرية . والاوكار الخيانية في منطقة الحكم الذاتي . فيما يسعى بالجبهة التركمانية وقوة مايسعى بحفظ السلام (بي ايم ايف) اربيل . ويستثمرون في حمل السلاح لصالح الاجنبي . والعثاقون من العوائل التركمانية في كركوك وضواحيها يشكلون الرطل الخامس وخطرا على مستقبل امن البلاد . لان روح العنصرية البقيعية طلت صدورهم . ولا يزال يشكلون نسبة كبيرة من السكان . وبعد اجراء دراسة الموضع من كافة جوانبها تم اصدار التعليمات التالية و بما يستتبعه الظروف الحالية . ويجب تنفيذ ما جاء فيها وحسب مراحل وبالتنسيق مع تنظييمات قيادة التاميم لحزب البعث العربي الاشتراكي والجهة الادارية المشمولة بتنفيذ التعليمات واعلا منا :

التعليمات /

اولا / نقل و ابعاد الموظفين بد رجة مدير ومدير عام و رؤساء الاقسام من ابناء الاقلية التركمانية . من كافة دوائر شركة نفط الشمال وغازا لشمال الى شركة حقول نفط الحنوب وحسب مراحل زمنية .

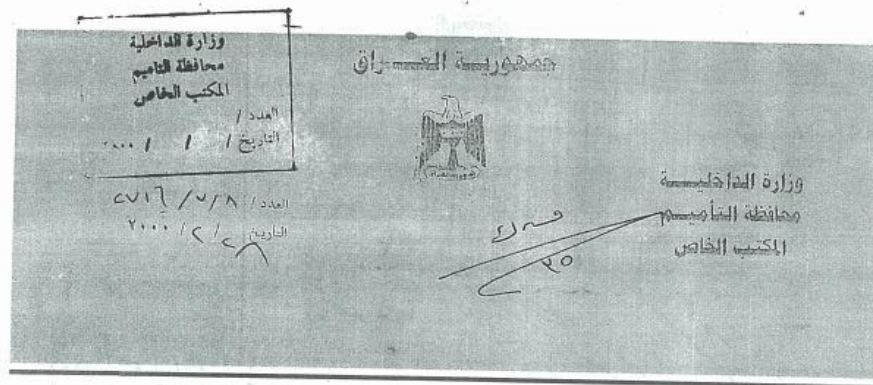
ثانيا / نقل و ابعاد المهتمسين الفنيين من ابناء الاقلية التركمانية من دوائر شركة نفط الشمال وغازا الشمال الى مصفى شركة نفط بيجي المنطقة الوسطى .

ثالثا / عدم تعيين ابناء الاقلية التركمانية في وظائف الدولة الرسمية وشبه الرسمية ومؤسسات حكومية والمراقف الخاصة والماعة في حدود محافظة التاميم مهما كان درجة انتماءاتهم الحزبية او شهاداتهم الدراسية . ويطبق بحقهم جميع القرارات والتوجيهات الامنية الخاصة الصادرة بحق الاكراد دون استثناء .

رابعا / المعمول لبيان القومية لتنفيذ ماورد اعلاه هي احصاء عام ١٩٥٧ فقط . ويعدل الشريط الاحصائي لعام ١٩٩٧ . وكافة القوانين الاخرى .

موقع
الدقيق الركمن
معدون علوان الصلاح
و / وزارة الداخلية للشؤون الامنية

Ek 9: Kuzey Petrol Şirketi Müdürü'ne Türkmen ve Kürt asıllı Memurları emekliliğe çıkarma yetkisini tanıyan Irak Devrim Komite Konseyi kararı

" سرى "

الى : القلم السرى / الديوان

م / قرار مجلس قيادة الثورة

طابا بمس قـ قرار مجلس قيادة الثورة المرقم ٧٦
فـ في ٢٠٠٠/٢/٧ والبلد بغداد بكتاب وزارة الداخلية
- الشؤون الامنية - والمرقم ٢٨١١ في ٢٠٠٠/٢/١٨ والفاس
بغضيل مدير شركة نفط الشمال احوالة المتقدين الكرد والفركان
الى التقاعد وفق الضوابط الامنية الخاصة للشركة - للعلم والاطلاع

السواء الركن
بوشل اسماعيل خضير
محافظ التأميم

صورة السرى :-

المراسلات السرية / الديوان - للعلم والاطلاع
الشؤون الداخلية / الديوان - للعلم
الشؤون القانونية / الديوان - للعلم

جاسم ٢٨ / ٢ ٢٠٠٠

Ek 10: 35 Aşamadan oluşan Kürt ve Türkmenleri Kerkük dışına göç ettirilmesi ile ilgili 5 Yıllık Planın sona erimesi ile İçişleri Bakanlığı'ndan Başkanlık Divanı'na gönderilen bildirme yazısı

جمهورية العراق
وزارة الداخلية
محافظة التاميم
الشؤون الداخلية

وزارة الداخلية
محافظة التاميم
الشؤون الداخلية

العدد / ٧١٤٨٧٩
التاريخ / ٢٠٠٠ / ١ / ٢٠

الى - المكتب الخاص المقرر / الديوان

م / ترحيل عام / ١٩٩٩ وانتهاء الخطة الخمسية

نود ان نعلم سيادتكم المقرر بتنفيذ الخطة الخمسية الصادرة من وزارة الداخلية - الشؤون الامنية - والتعديلات اللاحقة بالخطة. والخاص بترحيل المواطنين القريب العرب الى خارج المحافظة - ومن خلال ٣٥ وجهة خلال خمسة اعوام - ابتداءً من ١/١/١٩٩٥ لغاية ١٩٩٩/١٢/٣١. وطباً ما تم تنفيذه خلال عام ١٩٩٩ بهذا الخصوص للتفضل بالعلم . ولكم الامر مع التقدير .

توقيع
نافع سلطان مطلك

م / الشؤون الداخلية

نسخة الى / -

شعبة المراسلات الصرية / المحافظة - للعلم والاطلاع .

القلم السري / المحافظة - للعلم .

الشؤون القانونية / المحافظة - للعلم .

الضابطة الخاصة - قسم الترحيل / المحافظة - للحفظ .

Ek 11: Kerkük Valiliği'nin İçişleri Komisyonu'ndan Kerkük dışına tehcir ettirilmek üzere Türkmen ve Kürtlerden oluşan 300 ailenin adını bir liste halinde isteği yazısı

الس : السومون الداخلية / الديوان

م : طلب قائمة

كتاب وزارة الداخلية - السومون الامنية المرقم ٥٦٣ في ٢٠٠٠/١/١٠
يجب ارسال قائمة باسماء ٣٠٠ عائلة كردية وتيركمانية الساكنين في حدود مركز
المحافظة بسفينة ترحيلهم خلال عام ٢٠٠٠ موضحا الاسباب وفق التوجيهات المركزية
ويشمل الشرائح التالية

١ - المواطنين الكرد والعركمان الذين اعتنقوا من صحيح قومياتهم مع التركيز على الذين لهم
ممتلكات خاصة كالديور والعقارات

ثانيا - المواطنين الذين لهم اقارب من الدرجة الاولى والثانية في صفوف الحركات التخريبية والمعادية
الكردية والعركمانية في منطقة الحكم الذاتي - باستثناء العناصر الخاصة الموجهة والمرسلة
من قسبل الاجهزة الامنية والاستخبارية والمخابرية لاداء واجبات ومهام خاصة في
الحركات التخريبية

ثالثا - المواطنين الذين لهم اقارب من الدرجة الاولى قاديرو العراق بعد أحداث عام ١٩٩١ (١٩٩١) في

صورية هذه السومون

١ - وزارة الداخلية - شرن - كتابكم المرقم ٥٦٣ في ٢٠٠٠/١/١٠
للهم - واهتم مع التقدير - وموفق ترفع القائمة حال اكتمالها

٢ - الظم السري / الديوان - للحفظ

٣ - المراسلات الصورية / الديوان - للمطالعة والتصديق مع
السومون الداخلية / المحافظة بخصوص الفقرة ثانيا وثالثا

المرء الديوان
نوفيل اسماعيل خضير
محافظ التاموسم
رفيق اللجنة الامنية / المحافظة

Ek 12: Kerkük'ün Türkmen asıllı vatandaşlardan temizletilmesi ile ilgili İçişleri Bakanlığı'ndan Kerkük Valiliği'ne gönderilen talimat

جمهورية العراق
وزارة الداخلية
المسؤولين الأمنية

العدد / ٧٢٤٥
التاريخ / ٢٠٠٠/٧/٢ م

طريق الأمل

الى / محافظة النجف / ك.ع
م / تعليمات رقم / ١٤ / م / ٦٥٤

بما طس ماجا بهججيات ديستوان الوفاة العرق ٨٤٦٩ في ٢٠٠٠/٦/٧ والبلغ
الينا بكتامجل الوفاة - هيئة التخطيط العرق ٦٤٢١ / شرق في ٢٠٠٠/٦/٨
وبعد دراسة الخطة السوية لتطهير مدينة كركوك من العرق الدخيل فساد أصدرنا التعليمات التالية :

اولا : المباشرة بترحيل المواطنين الغير العرب في الاقضية والنواحي والقرى التابعة لمحافظة النجف
طس شو" العوجيات الخاصة والاسباب الموجبة لذلك .
ثانيا : دخول المواطنين المضمولين بالترحيل من العرق الى محافظة الرمادي (الا نبار) او المحافظات
الخالية (السليمانية) فقط .
ثالثا : المرحلون الذين يختارون محافظة الا نبار يصح لهم بقل جميع الات بيهم وشملها الاجرة الكبر والية
ومصادرها للفرجين الى منطقة الحكم الذاتي .
رابعا : ايقاف ترحيل المواطنين التركمان لاسبابهم تصحيح قومياتهم وحتى اسعار اخر . وبذل
الجهود لازامهم طس تصفير قومياتهم .
خامسا : يخذ التعليمات اطلاق اعتبارا من ٢٠٠٠/٧/١٥

موقع
المستحق الركن
سمدون طوان الصلح
و/ وزارة الداخلية للمسؤولين الأمنية

نسخة منه الى /

١ - مجلس الوزراء - هيئة التخطيط - كتابكم العرق ٦٤٢١ / شرق في ٢٠٠٠/٦/١٨
٢ - من ح س / الوزارة - للحفظ .
٣ - مديرية الامن العامة - للعلم والاطلاع .

Ek 13: Kerkük dışına tehcir edilen bazı Türkmen ve Kürt asıllı vatandaşların evlerinin devlet tarafından istimlâk etme kararı

وزارة الداخلية
محافظة التاميم
الأنسلاک

صفحة الحجز

العدد / ٧٤٣٩
التاريخ / ١٨ / ٤

وزارة الداخلية
محافظة التاميم
الأنسلاک

العدد /
التاريخ / ٢٠٠٠ / ١ / ١

الى / دائرة التسجيل العقاري / التاميم

الموضوع / تحويل دور وقطعة سكنية

(١) بموجب كتاب المكتب السكاني المرقم ٤٧٣١ فسي ٢٠٠٠/٧/٢٤ تسجيل قطعة الأرض السكنية المرقم ١٧ م ٣٩ تمعين ملكا صرفا باسم بلدية كركوك .
والتي تعود ملكيتها للمواطن (احمد جمعة حسين) التركماني الاصل . والمرحل الى السليمانية ضمن الوجبة الثالثة لعام ٢٠٠٠ . بموجب كتاب م / الشؤون الداخلية المرقم ٣٩٨١/٥/٩ فسي ٢٠٠٠/٤/١٦ .

(٢) وبموجب كتاب المكتب السكاني المرقم ٤٧٣١ فسي ٢٠٠٠/٧/٢٤ تسجيل الدار المشيدة على القطعة المرقمة ٢٩ / ٧٣٨ مقاطعة ٥٣ خ ت الواقعة فسي المورجة ضمن بلوك ١٧ ملكا صرفا باسم مديرية عقارات الدولة . والتي تعود ملكيتها للمواطن (خالد مسند حسن) الكردي الاصل والمرحل الى السليمانية ضمن الوجبة الثالثة لعام ٢٠٠٠ .

(٣) تسجيل الدار المرقمة ٩٨٥٤ / ٣٢ والواقعة في مقاطعة ٥٣ خ ت ملكا باسم مديرية عقارات الدولة لقاء بدل استملكها المقرر بالحكم الصادر من محكمة الظرائن . والصادر في الدعوة المرقمة ١٩٤ / م / ٢٠٠٠ الخاص بالمواطن (الياس جعفر حسن)

محمود عواد يوسف
م / قسم الأنسلاک

مذكرة منه الى :-
مديرية عقارات الدولة - التاميم - لاجراء لازم .
الشؤون القانونية في المحافظة - للعلم والاطلاع .
المراسلات السرية / المحافظة .
مديرية بلدية التاميم - الاملاك - لاجراء لازم .
مديرية التخطيط العمراني في المحافظة - لاجراء لازم .
القلم السري / المحافظة

انعام /

Ek 14: Etnik kökenini Arap olarak değiştirmeye başlayan Türk ve Kürt asıllı vatandaşların taşınmaz mal edinme hakkını tanıyan İçişleri Bakanlığı kararı

جمهورية العراق

وزارة الداخلية
محافظة النجف
المكتب الخاص
العدد /
التاريخ ١٩٩٩ / ٩ / ١٧

وزارة الداخلية
محافظة النجف
المكتب الخاص

١٧.٠٩.١٩٩٩

الى / الشؤون الداخلية / التأميم
الموضوع / موافقة

كتابكم المرقم ١٠٤١٩/٤/١١ قسي ١٩٩٩/٨/٢١ وما جاء بكتاب
تأييد السكن والقومية لعام ١٩٧٧ الصادر من مديرية احصاء التأميم
للمواطنين (حيدر علي قاسم) وعلى ضوء التوجيهات المركزية
٢٠٠٣/٧/٧ الصادرة من وزارة الداخلية - الشؤون الامنية . موافق
على عمل المواطنين بالامتيازات الخاصة . وتلك الدور والعقارات قسي
حدود محافظة التأميم . ليكون حافزا لتصبح القومية لتغيير الواقع القومي
للمدينة . اتخاذ مايلزم .

اللواء الركن
نوافل اسماعيل خضير
محافظ التأميم

صورة الى /
+++++

المراسلات السرية / المحافظة - للحفظ .
الشؤون القانونية / المحافظة - للعلم والاطلاع .
القلم السري / المحافظة - للحفظ .
شعبة الاملاك / المحافظة
مديرية التسجيل العقاري / التأميم - لاتخاذ الاجراءات اللازمة بهذا الخصوص .

Ek 15: Etnik kökenini Arap olarak değiştirmeyen bazı Türkmen asıllı vatandaşların devlet tarafından istimlâk edilen gayrimenkullerinin iade isteğine İçişleri Bakanlığı'ndan çıkan ret kararı

جمهورية العراق

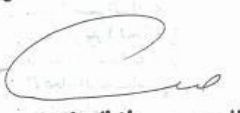
وزارة الداخلية
محافظة التأميم
المكتب الخاص

العدد / ١٢٨ / ٢٥٢
التاريخ / ١٤ / ٢٠٠٠

وزارة الداخلية
محافظة التأميم
المكتب الخاص
التاريخ / ١ / ٢٠٠٠

الس / قائمية قضاء مركز كركوك
م / امر خاص

بعد استشارة المشورين القانونية بخصوص كتابكم المرقم ١١٢٥/٥/٣ في ٢٠٠٠/٢/١٦ حول طلب المواطن خليل ابراهيم صالح تمويش قطعة المكنية والتي خصصت للميد خلف صالح محمد بامر خاص من الفريق الركن اباد فتوح خليفة الراوى - محافظ التأميم في ١٩٩٨/٨/٤ . وبموجب العجيبات الخاص فان المواطن لم يقدم السنن تصحيح قوميته في حينه .
وتم حجز القطعة بامر خاص لصالح مقارات الدولة - وحولت من قطعة مكنية السنن قطعة تجارية . ولذا فان السنن التملك الصادر باسم المواطن باطلية . والمواطن غير مشمول باى استحقاقات قانونية للعلم والاطمئ - واجراءه الانه .

السوا الركن
سوقل اسماعيل خضير
محافظ التأميم

نسخة السن /
مديرية التسجيل العقاري / التأميم - للتأميم .
الامم / المحافظة - للعلم والاطلاع واتخاذ مايلزم .
القلم السن / الديوان - للحفظ .

Ek 16: İçişleri Bakanlığı'ndan Kuzey Petrol Şirketi'ne gönderilen Milliyet düzeltme kararı

بسم الله الرحمن الرحيم
جمهورية العراق

وزارة الداخلية
محافظة التاميم
القلم المسرى
العدد / ٦ / ٦ / ١٥٥٨
التاريخ ٢٠٠٠ / ٤ / ٢٢

الى : شركة نفط الشمال
رؤسائه واداريته

م : - تصحيح القومية

تنفيذا للتوجيهات المركزية الصادرة من وزارة الداخلية الرقم ٢٨٣٩ / ٤ / ٢٠٠٠ والمبلغ اليها بكتاب
المنشأ الخاير الموقر / المحافظة - والرقم ٢٤٣٨ / ٤ / ٢٠٠٠ في ٢٢ / ٢ / ٢٠٠٠ يجب تنفيذ ما يلي واعتبارا
من ٢٠٠٠ / ٣ / ١ لغاية ٢٠٠٠ / ٤ / ١

١ - تبليغ كافة منتسبي دوائركم من أبناء القوميات الكردية والتركمانية بتصحيح قومياتهم وفق الضوابط الخاصة
و تأشير ذلك في سجلات الاحوال المدنية - و ارسال نسخة من الكتاب الى القلم المسرى بالمحافظة .

٢ - اتخاذ الاجراءات الصارمة بحق المنتسبين من التصحيح بعد ٢٠٠٠ / ٤ / ١ - وسحب البطاقة التمهينية
للعواد الغذائية منهم . و ابلاغهم بذلك رسميا ومن طريق اجراء ندوات مسموعة بهذا الخصوص . و اخيرا
نقلهم الى المناطق النائية . وتنزيل مناصبهم الادارية . مع إيقاف العلاوات والترقيات السنوية والمحفوظات
و التخصصات المهنية والخطورة بحقوقهم . و اخلاصهم من الدور الحكومية خلال مدة (ثلاثون) يوما .

٣ - قرار التصحيح لايشمل الكلدان والصحيين والارمن والبولنديين .

٤ - اعلامنا من طريق ارسال التقارير الاسبوعية .

نسخة الى :
= مكتب السيد المحافظ المحترم - اتركه المبلغ اليها بكتابكم الرقم ٢٤٣٨ / ٤ / ٢٠٠٠ في ٢٢ / ٢ / ٢٠٠٠
= مديرية احوال التاميم - لتسهيل معاملات التصحيح و مراعاة الفقرة عاشر من التوجيهات الخاصة للسيد
المحافظ .

كما قد شجب و اقسام الديوان
= شركة غاز الشمال
= مديرية زراعة التاميم
= مديرية سايو التاميم
= مديرية التسجيل العقاري / التاميم
= ضريبة الدخل / التاميم
= مشروع رى صدام
= مشروع رى التاميم
= مديرية الجنسية و الاحوال / التاميم
= المصرف العقاري / التاميم

مديرية احوال التاميم
مديرية بلدية التاميم
مديرية مياه ومجاري التاميم
مديرية عقارات الدولة / التاميم
مديرية طرق التاميم

الحسن الامين
الحسين

حكمت طاهر خالدم
م / القلم المسرى

Ek 17: 1999 yılında etnik kökenini Arap olarak değiştirmeye başlayan Kürt ve Türkmen asıllı ailelerin sayısını gösteren statik

جمهورية العراق

وزارة الداخلية

محافظة التأميم

الشؤون الداخلية

الى / المكتب الخاص الموقر - الديوان

م / احصاء ١٩٩٩

تدع لكم ادناء المعلومات الكاملة عن مجموع رؤوساء المواقف من المواطنين النهر العرب الساكنين في محافظة التأميم . والذين اقدموا على تصحيح قومياتهم خلال عام ١٩٩٩ . اعتبارا من ١٩٩٩/١/١ لغاية ١٩٩٩/١٢/٣١ على ضوء التوجيهات المركزية الصادرة من وزارة الداخلية - الشؤون الامنية وتمديلاته . وعلى النحو التالي :-

اولا :- العدد الاجمالي لرؤوساء المواقف الكردية الذين اقدموا على التصحيح هي ((ثلاثة الاف واربعمائة واثنتان وستون)) .

ثانيا :- العدد الاجمالي لرؤوساء المواقف التركمانية الذين اقدموا على التصحيح هي ((الفان وتسعمائة وسبعة وثلاثون)) .

ثالثا :- ظهرت في الاونة الاخيرة صمومات لدى مديرية احصاء التأميم اثناء التصحيح . ومن خلال المتابعة تم كشف الخلل وازالته . حيث كان مستحسن تركماني لدى المديرية اللاذ المدعو (عبدالاحمد زيل) هو كان السبب لخلق الصمومات بدواعي عنصرية . وتم احالته الى مديرية امن البلدة لاجراء التحقيق معه لينال جزاءه العادل للحصول بالعلم والاطلاع وامركم مع التقدير .

العميد / نافع سلمان مطلق

م / الشؤون الداخلية

صورة السببي :-

اللجنة الامنية في المحافظة للملم والاطمئنان .

القلم السري / المحافظة للملم والاطمئنان .

مديرية احصاء التأميم - لتسهيل امور التصحيح واستعمال الدبلوماسية المحيطة مع المواطنين .

مديرية الجنسية والاحوال المدنية / التأميم لاتخاذ مايلزم .

Ek 18: İçişleri Bakanlığı'ndan Kerkük Milli Eğitim ve Yüksek Öğretim Müdürlüğü'ne gönderilen ve Kerkük okullarında yerel dillerin konuşulmasını yasaklayan genelge

١٣٤٦ هـ
٢٣

جمهورية العراق

وزارة الداخلية
محافظة التميميم
الشؤون الداخلية

العدد / ١٠٤٦٥ / ٢٨٩
التاريخ / ١٩٩٩ / ١٠ / ١٨

الى / مديرية التربية والتعليم العام - التميميم

الموضوع / تعميم

طبقا لتعليمات الخاصة بالطاولة من وزارة الداخلية - الشؤون الامنية والتتبع ١٢١٣١
في ١٩٩٩ / ٩ / ٢١ . والمبلغ اليها بكتاب المكتب الخاص الموقر / الديوان والرقم
١٧٣٢٩ / ٤ / ٥ في ١٩٩٩ / ١٠ / ٧ . والمتضمن الزامية تطبيق اللغة العربية في كافة
مراحل الدراسة . وترك اللهجات المحلية الدخيلة من اللغات الاخرى .
للتقيد بما جاء في التعليمات بكل هذا فبرعا . وتشكيل لجنة خاصة في
المديرية تتولى المتابعة والاشراف على لجان امنية اخرى . تشكل في
كافة مدارس المحافظة . ورفع التقارير الدورية الى لجنة امن المحافظة
واعلامنا

المرفقات/ تعليمات وزارة الداخلية .

٢

المعيد

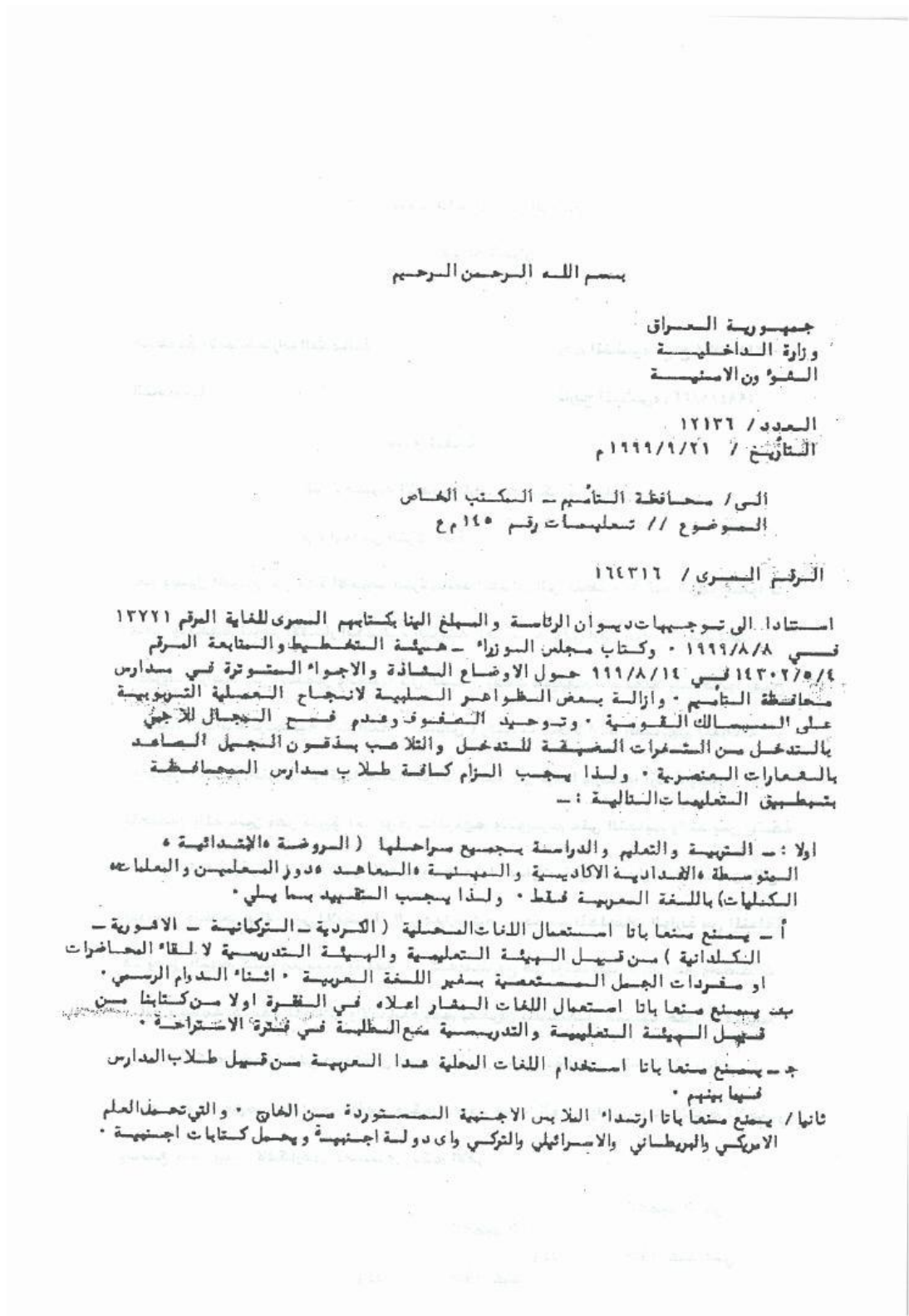
ناقض سلمان مطك

م / الشؤون الداخلية

نسخة الى /

- قيادة فرع التاميم للحزب القائد - امركم ودمتم للعقيدة والنضال .
- المكتب الخاص الموقر / الديوان - كتابكم اعلاه - للعلم وامركم مع التقدير .
- الاتحاد الوطني لطلبة العراق فرع التاميم - للتمسيق مع المكتب الطلابي
واللجنة الامنية في مديرية التربية والتعليم لتشكيل اللجان الامنية
في جميع مدارس المحافظة واعلام اللجنة الامنية في المحافظة بذلك
- المكتب الطلابي / التاميم - لنفس الاغراض .
- شعبة الاضابير المسرية ٦٥ خصاص المدارس / القلم المسري - للحفظ .

Ek 19: Kerkük okullarında Arapçanın tek dil olarak kullanılmasını zorunlu kılan İçişleri Bakanlığı tarafından Kerkük Valiliği'ne gönderilen talimat

Ek 20: Kerkük Valiliği'nden İçişleri Bakanlığı'na gönderilen Kerkük'te Araplaştırma politikası sonucunu gösteren rapor

بسم الله الرحمن الرحيم
جمهورية العراق

وزارة الداخلية
محافظة التأميم
الشؤون الداخلية
العدد / ٨٧٩ / ١١ / ٩
التاريخ ٢٠٠٠ / ٤ / ٢٦

الى / المكتب الخاص الموقر - الديوان
م / تنفيذ التوجيهات الخاصة

تنفيذا لمركم الموقر ٨١٢ / ١١ / ٨ الصادر في ٢٠٠٠ / ١ / ١٣ والمعطوف على توجيهات وزارة الداخلية - الشؤون القانونية الرقم ٤٦٧ في ٢٠٠٠ / ١ / ٤ حول مسح اثار وسجلات الاعداء وقبر نواياهم . نود ان نعلم سيادتكم بما يلي :-

١ = التقارير الواردة من لجان تحكيم اللجنة العربية في كافة مدارس المحافظة تشير الى انجاح العملية بشكل جيد . وتم فرض اللغة العربية على كافة المدارس . وتم تصنيف الخنادق على اللغات المحلية . ولم يحق لهم اي دور في الخطاطية . وبالاخص في مجال التربية والتعليم والتدريس . وتم ضبط الرقابة على ارتداء الملابس المستوردة الاجنبية . والتي تحمل شعارات وكتابات امريكية وصهيونية وتركية .

٢ = تمكّن لجنة الرقابة الداخلية في المحافظة من تغيير كافة الاسماء والعناوين . للمحلات التجارية والصناعية . والكازينوات والمقاهي والمساجد والتكايا والشوارع والاماكن الاثارية والتي كانت مدونة بالانجليزية واللغات الكردية والتركمانية . وتم تبديلها بأسماء وعناوين عربية اصيلة تاريخية عريقة . وبما يتجسم مع التغيير الشامل . حيث شمل جميع مرافق الحياة في داخل مركز المحافظة .

للعلم وامركم مع التقدير .

2

العميد / نافع سلمان مطلق
م / الشؤون الداخلية

صورة منه الى /

- الاضابير الخاصة ١٤ / الديوان - للحفظ .
- الشؤون القانونية / الديوان - للعلم والاطلاع .
- القلم السري / الديوان - للحفظ .

Ek 21: Milli İstihbarat Teşkilatı tarafından Kerkük İstihbarat Müdürlüğü'ne gönderilen Altunköprü'deki Türkmen asıllı ailelerin hareketini sıkı bir şekilde gözetleme isteği

5/17/2241 (10)
29.04.1998 EK-H-DE11991

(رئاسة)

جهاز المخابرات العامة
(الشعبة الخاصة)

العدد ٢٤٦٦
التاريخ ١٩٩٨/٤/٢٥

28-6-98
Türkmen Altunköprü
420112 - Kerkük 446

الى / مديرية مخابرات التاميم - الشعبة الخاصة

الموضوع // تشديد الرقابة

ما جاء بكتاب المكتب الخاص المرقم ٢٩٤٦ في ١٩٩٨/٤/٢٥ - صرى وعلى
الغور يجب .

١ - تشديد الرقابة على حركة العوائل التركمانية في ناحية التون كوبرى
والاخص الذين نفذت بحققهم حكم القضاء نتيجة خيانتهم العظمى
واشتراكهم في أحداث عام ١٩٩١ . واقاربهم من الدرجة الاولى
والثانية والثالثة . والذين لهم ابناء في صفوف مغربي العمالة
في منطقة الحكم الذاتي ومتابعة تحركاتهم وزياراتهم الى
مدينة اربيل والمتابعة الليلية لهوائيات الموجهة فوق دورهم
لاستلام البث التلفزيوني الموجهة من ابواق المحطة المجاورة
للتركمان . والتي تبث برامجها من وسط اربيل وتصل مداه الى
قضية التون كوبرى .

٢ - تشديد الرقابة على المناطق المهذمة في حدود محافظة التاميم
والتي كانت مكونا من قبيل ابناء الاقلية التركمانية في (حي
تصميم وقرى بشير ويايجي وتوكلان وكسبتلر وقرى لهار) . حيث هناك
عملاء للحكومة انقرة وطهران يقدمون الى المناطق المهجورة
ويقومون بتصوير انقاضها وهرسلوتها الى اسماهم لاطهارها
كوثائق لتقديمها الى المحافظ الدولي لادانة القيادة .

صورة منه الى / -

١ - المكتب الخاص الموقر -
كتابكم المرقم ٢٩٤٦ في
١٩٩٨/٤/٢٥ - وامركم مع التهنيت

المعيد الركن
مهدي عبدالكريم ناجي
مدير الشعبة الخاصة

٢ - الشعبة السياسية في الرئاسة للعلم والاطلاع وامركم
٣ - ثوون مديرية مخابرات التاميم في الرئاسة للعلم

Ek 22: Yurtdışına sığınan Türkmenlerin hakkında İçişleri Bakanlığı tarafından Kerkük Valiliği'ne gönderilen bilgilendirme isteği

٦٦٥٤
٤/٥

جمهورية العراق
وزارة الداخلية
الشؤون الامنية
العدد / ٨١٧٢
التاريخ / ٢٠٠٠/٢/٢٦
الى / محافظة التأميم / ك خ
الموضوع / تعليمات وطلب معلومات رقم ١٤٦٥ / خ / ٦

استنادا الى توجيهات ديوان الرئاسة الترقم ١٠٤٦٥ في ١١/٥/١٩٩٩ بخصوص المواطنين الذين فادرو القطر بعد أحداث عام ١٩٩١ • وقد قررنا اتخاذ مايلي :

١ / ارسال معلومات كاملة من مولا الاذلاء الذين فادرو القطر بعد أحداث عام ١٩٩١ وبالتحديد الاذلاء التركمان • وتدوين معلومات كاملة من اقاربهم من الدرجة الاولى والثانية المتبقين داخل العراق •

٢ / حجز ومصادرة الاموال المنقولة وغير المنقولة للمهاجرين وذويهم من الدرجة الاولى وفق الضوابط الخاصة رقم ٤٥٦ لسنة ١٩٩٢

٣ / سحب البطاقة التموينية وبطاقة السكن من افراد موافقهم وذويهم من الدرجة الاولى •

موقع
المستحق التوقيع
معدون ملوان المصلح
و/ وزارة الداخلية للشؤون الامنية

جمهورية العراق
وزارة الداخلية
محافظة التأميم
المكتب الخاص
العدد / ٧٧٦٩ / ٧ / ٥
التاريخ / ٢٠٠٠ / ٨ / ٤
الى / الشؤون الداخلية / الديوان
م / تعليمات وزارة الداخلية
املاء تعليمات وزارة الداخلية - الشؤون الامنية الترقم ٨١٧٢ في ٢٠٠٠/٢/٢٦ لتنفيذ ما جاء في - وبالتحديد مع قيادة فرع كركوك والتأميم لحزب البعث العربي الاشتراكي • • • • • واعلامنا •

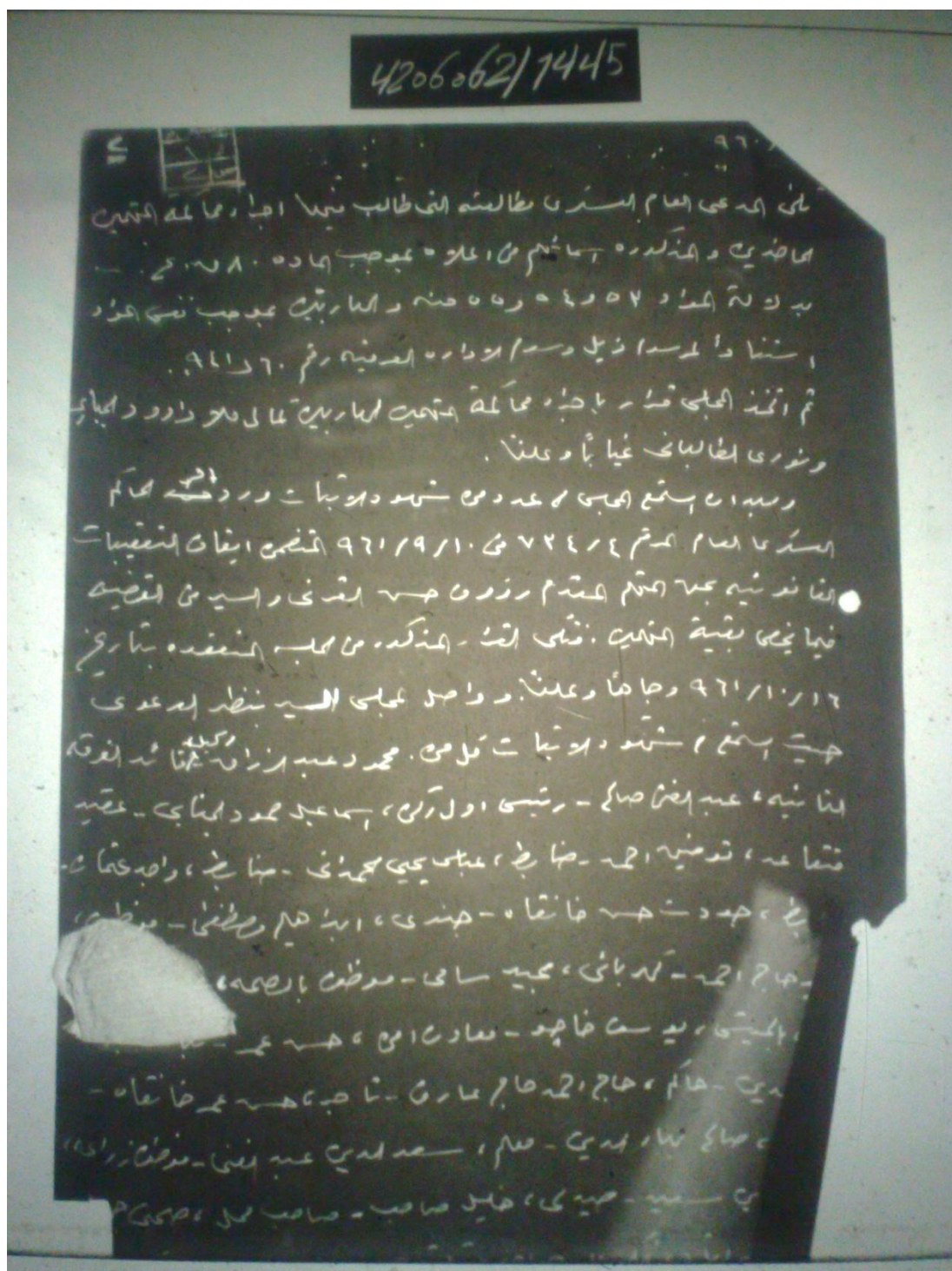
صورة مرفقة الى /
- قيادة فرع كركوك للحزب • ودعم للنضال •
- = = = = = التأميم للحزب • للعلم ودعم للنضال •
- المراسلات السرية / المحافظة •
- القلم السري / المحافظة •
- قائممقامية قضاء المركز - للعلم والاطلاع •

المستحق التوقيع
صباح نبوي طهوان
محافظة التأميم

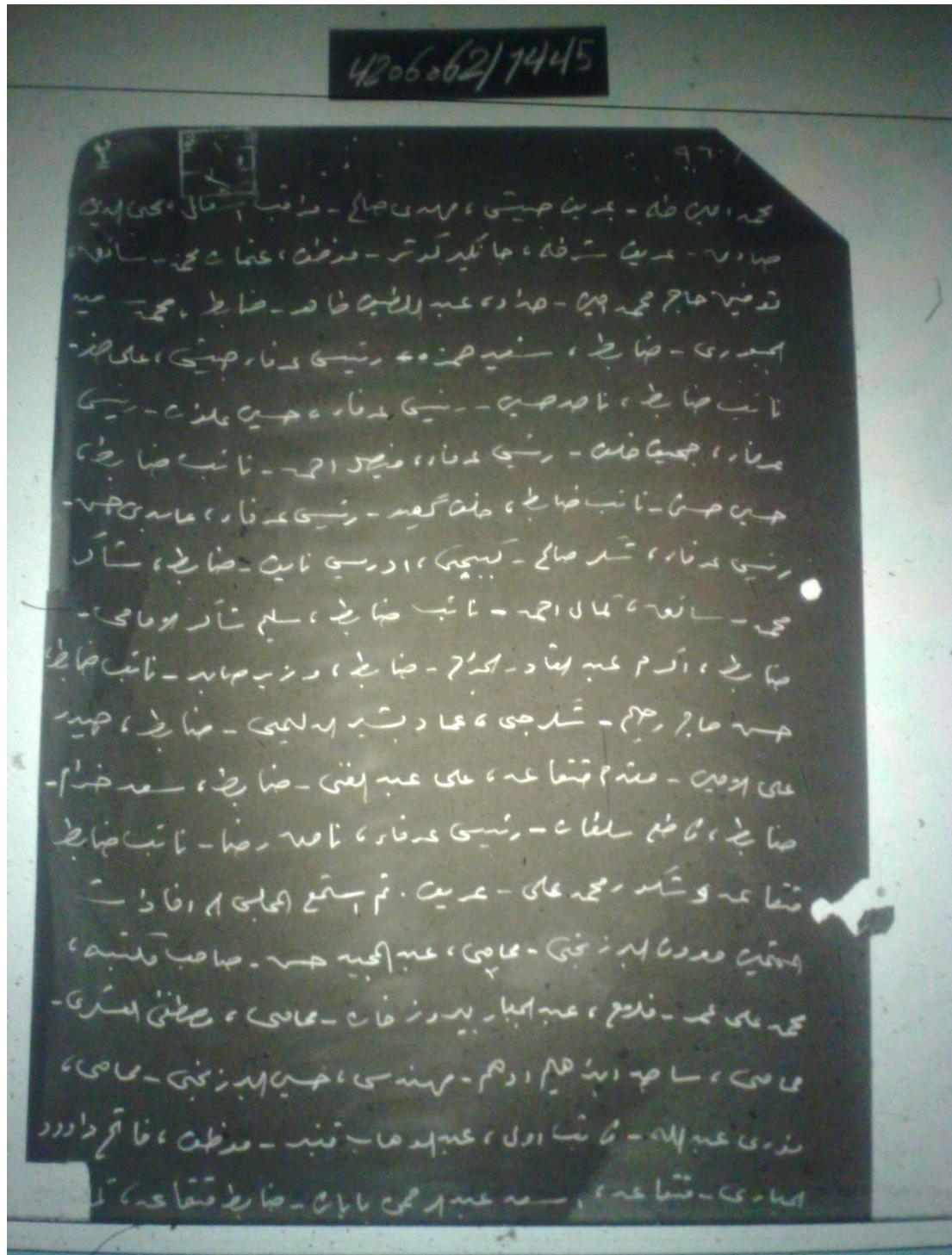
Ek 23-1: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı

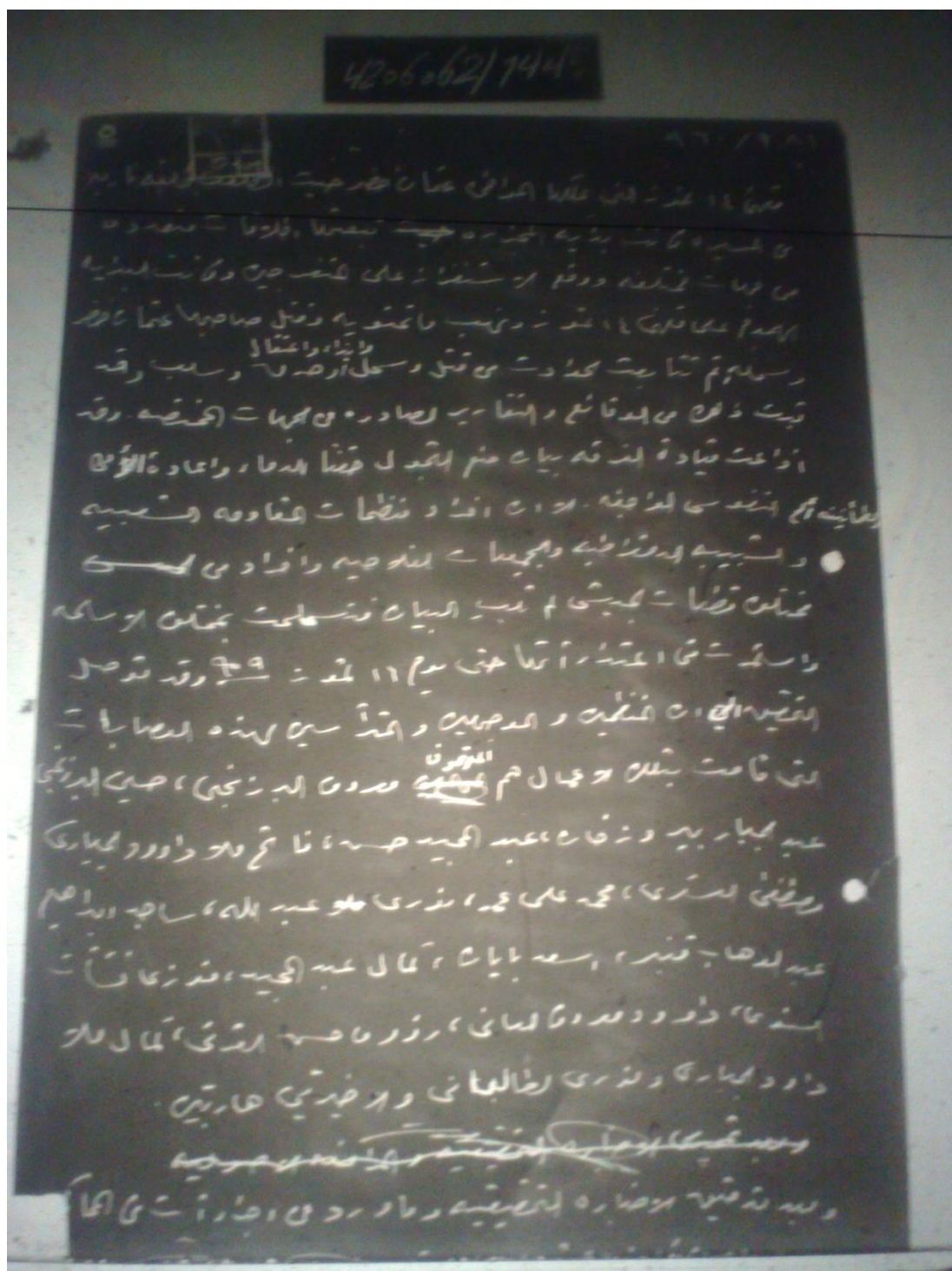
Ek 23-2: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı

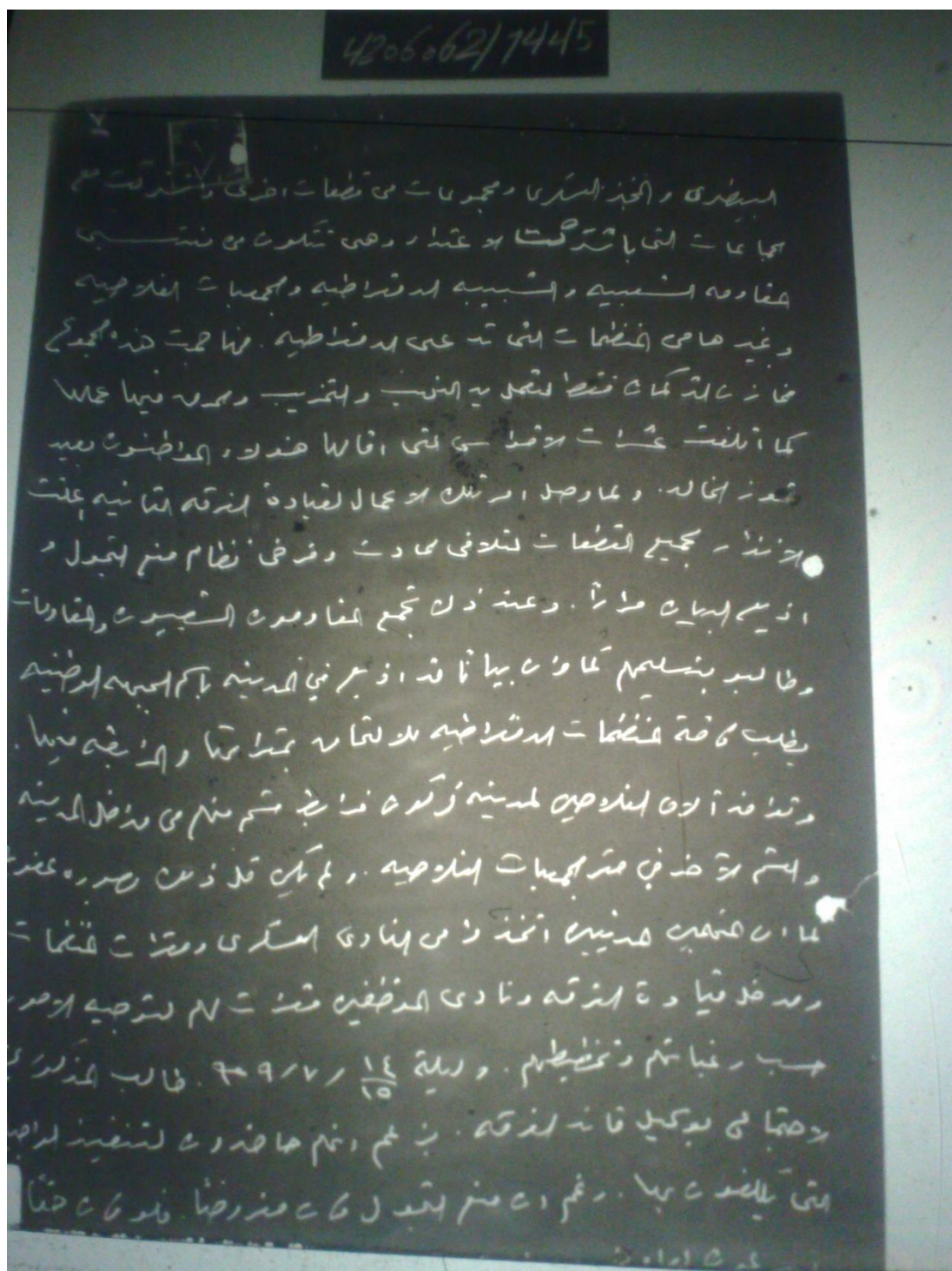
Ek 23-3: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı

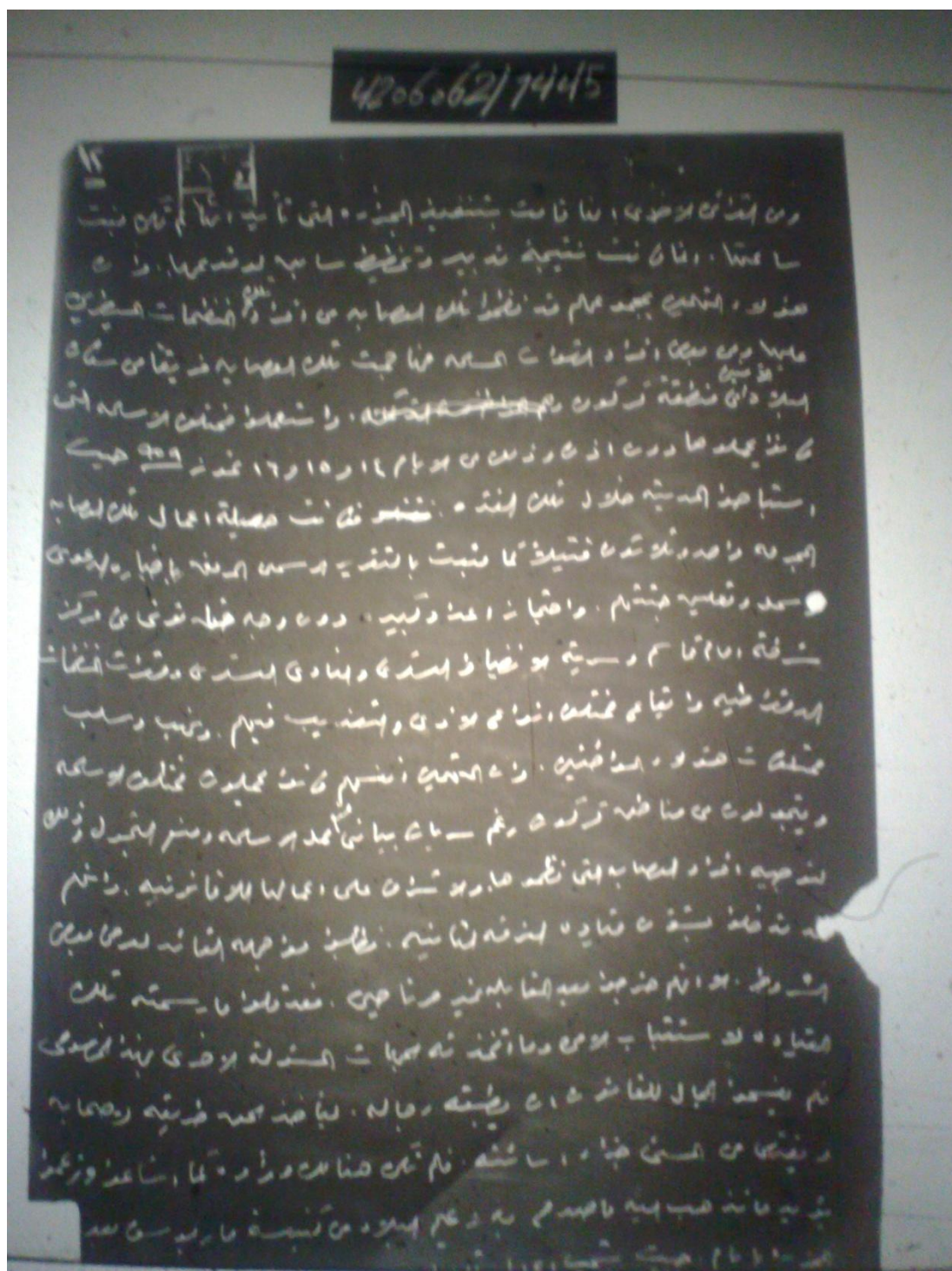
Ek 23-5: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı

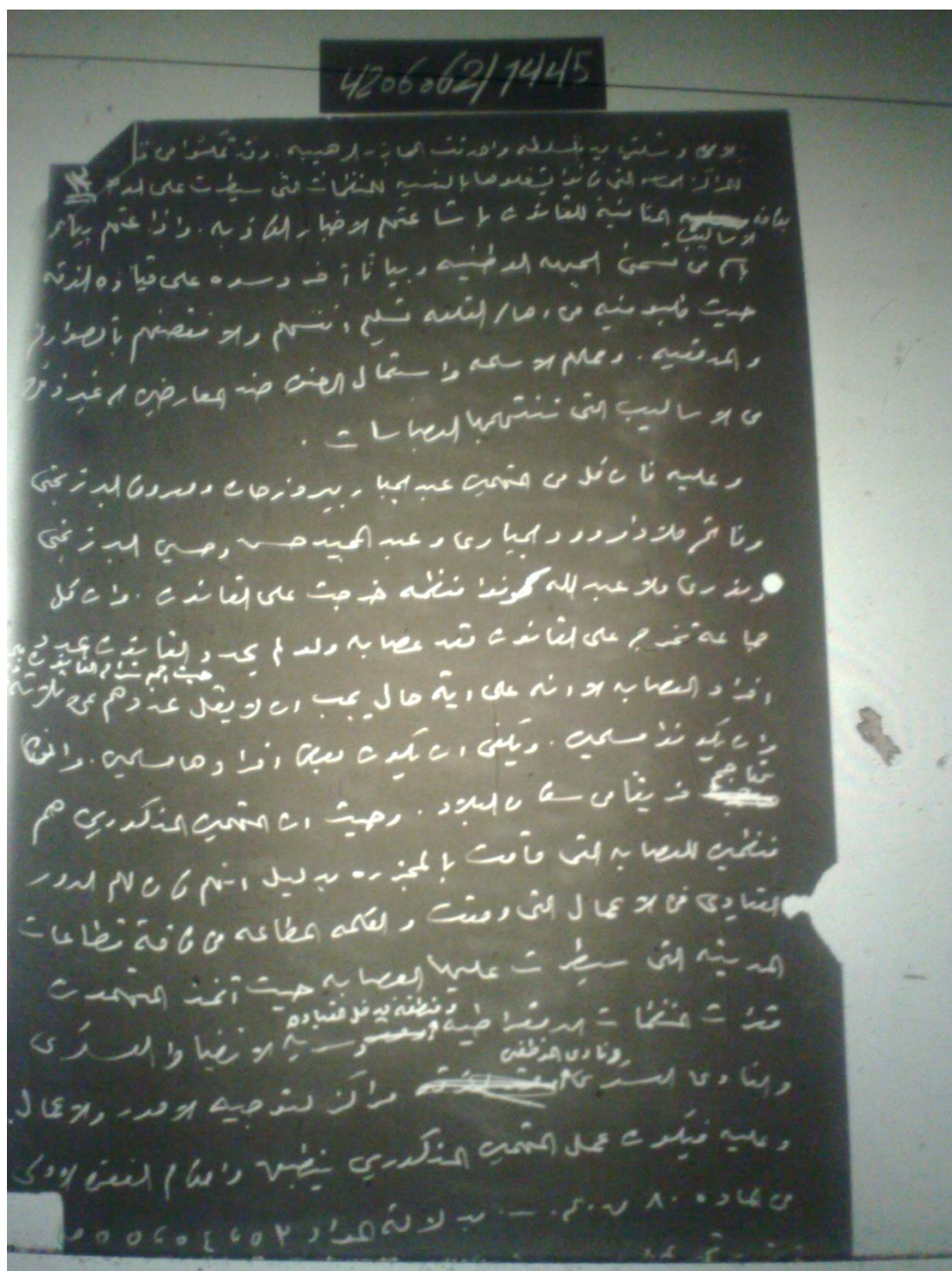
Ek 23-7: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı

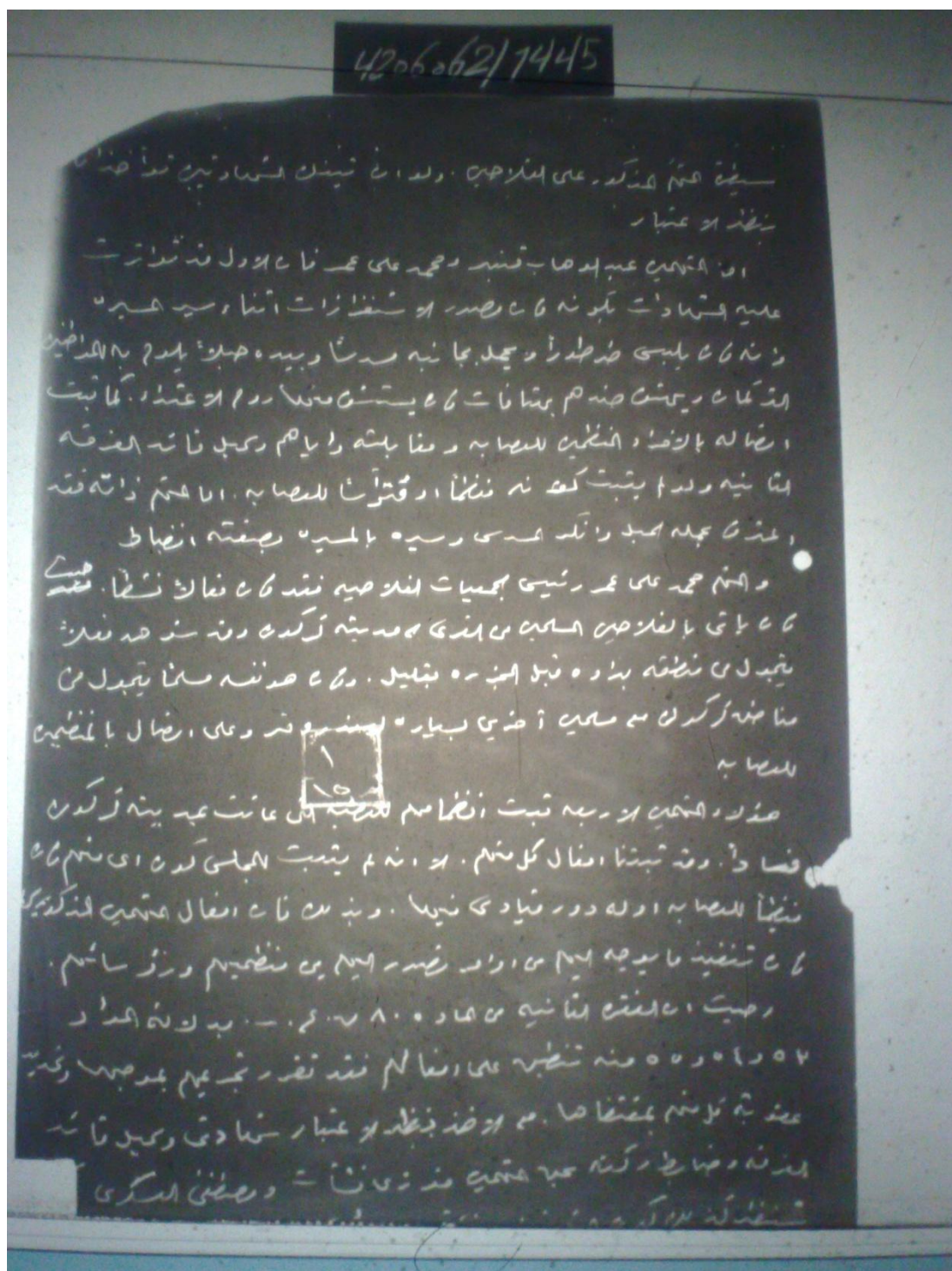
Ek 23-12: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı

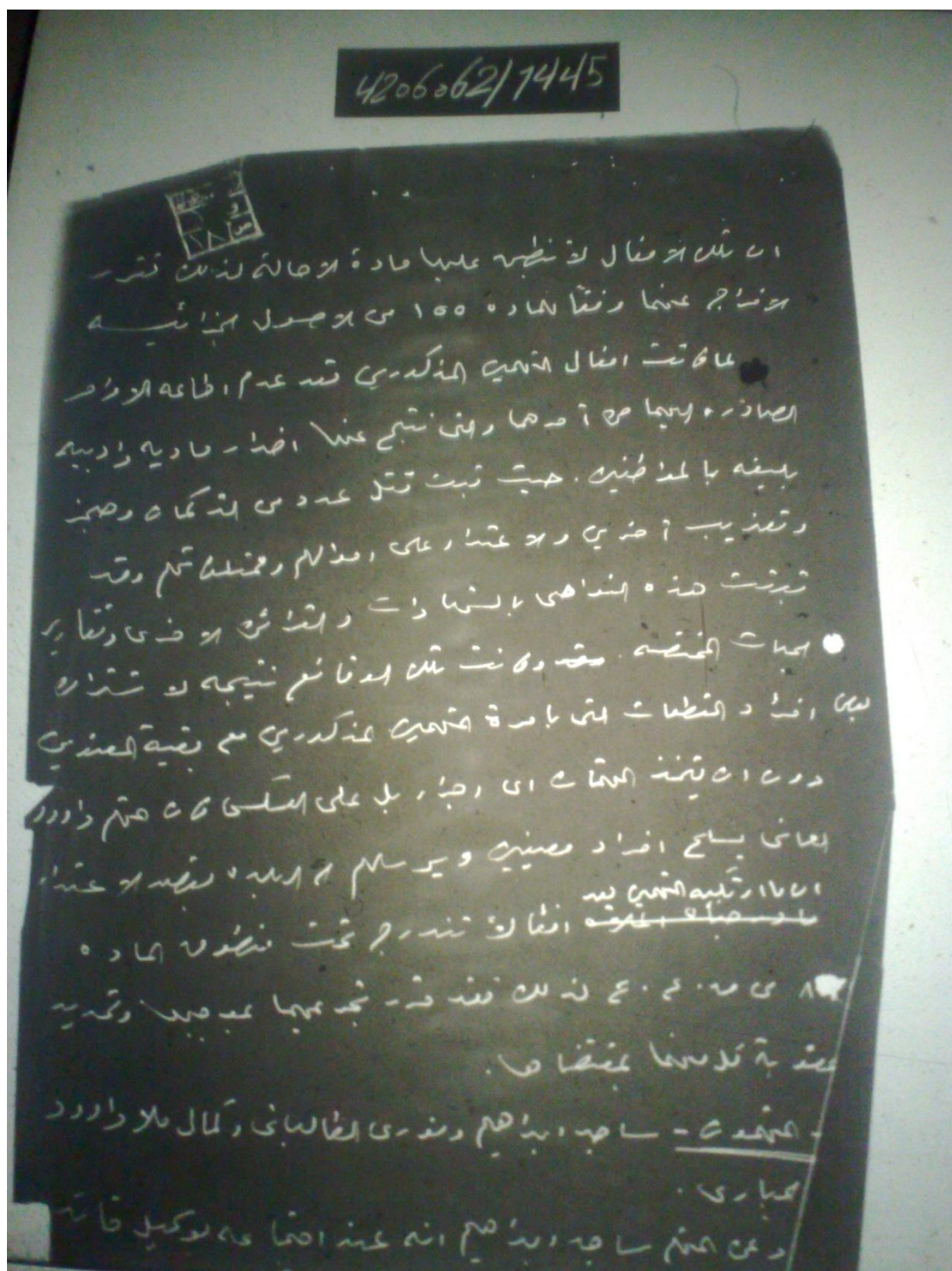
Ek 23-13: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı

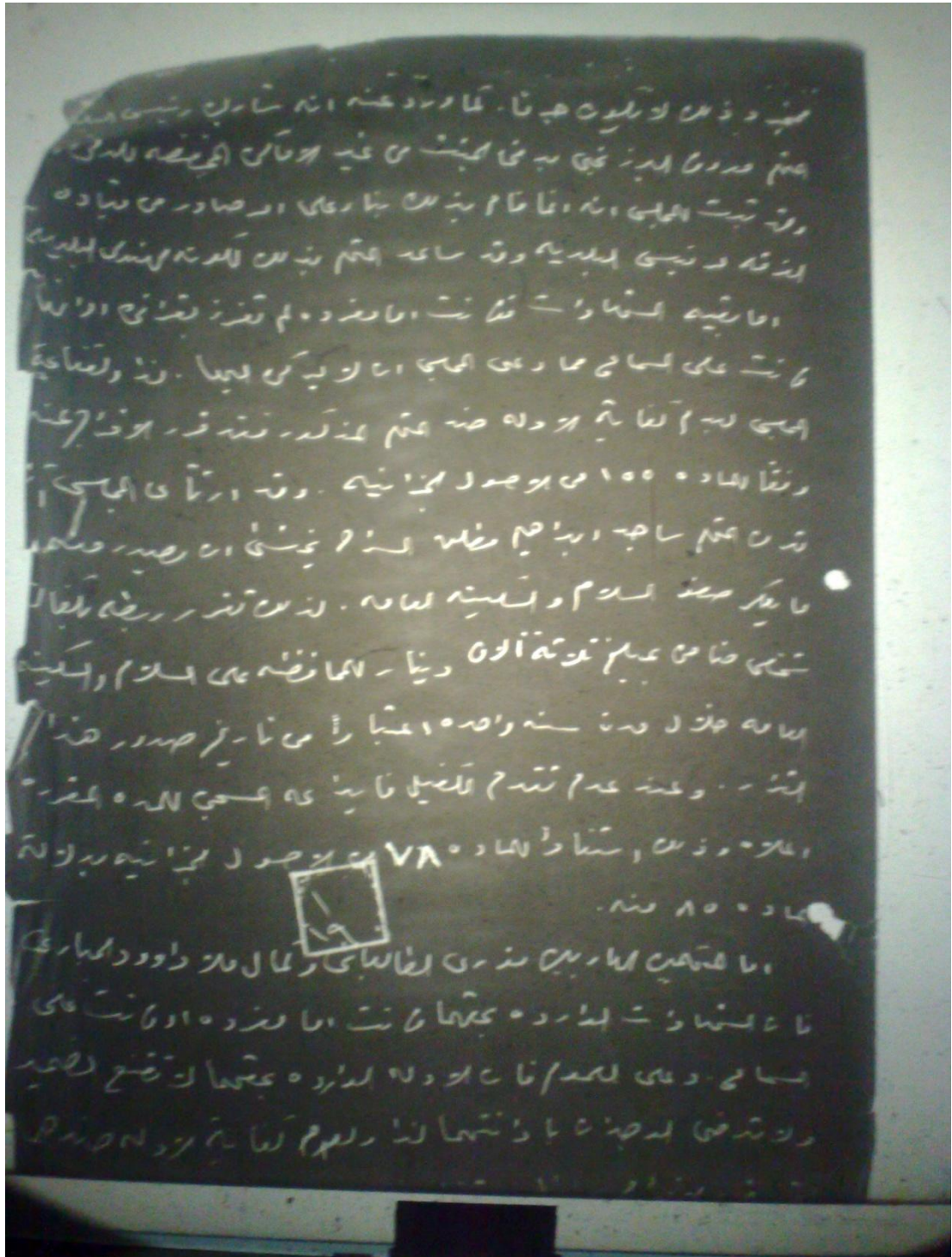
Ek 23-15: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı

Ek 23-18: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı

Ek 23-19: Kerkük Katliamı Sorumluları Hakkında Suçlama Kararı

ÖZET

SAAİD, Ammar M. Krallık Sonrası Dönemde Irak Türkmenlerinin Durumu (1958-2003), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Irak'taki tarihi geçmişleri 1500 yıl öncesine kadar uzanmakta olan Türkmenler; Arap ve Kürtlerden sonra ülkenin üçüncü kalabalık etnik unsurunu teşkil etmektedirler. Yüzyıllar boyunca bölgede hâkim konumda yaşadıkları sonra, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'den kopararak İngiliz mandası altında kurulan Irak Devleti'ne bağlanmış ve azınlık konumuna düşmüşlerdir.

İngiliz yönetiminin başlangıcından itibaren Türkmenler üzerinde uygulanan çeşitli baskılar ve haksızlıklar, onu izleyen Kraliyet ve Cumhuriyet dönemlerinde artarak sürmüştür. Uygulanan baskılar, Baas Partisi iktidarında açıkça devlet politikası haline gelmiş ve Türkmenlerin asimilasyona tabi tutularak Araplaştırılmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Irak yönetimleri, Irak'ı bir Arap ülkesi olarak kabul ettikleri için Türkmen ve Kürtler gibi ülkeyi oluşturan diğer etnik grupları yok saymak ve yok etmek amacını gütmüşlerdir. Sayıca daha kalabalık, yaşadıkları coğrafya direnmeye daha uygun, sosyal olarak daha örgütlü ve dış destekleri daha güçlü olan Kürtler üzerindeki asimilasyon uygulamaları fazla etkili olmamıştır. Bu konuların tümünde Kürtlere göre daha dezavantajlı durumda olan Türkmenler, kimliklerini yitirmemek için büyük çaba harcamak zorunda kalmışlardır.

Türkmenler, kendilerine karşı yapılan tüm baskı ve haksızlıklara rağmen, hiçbir zaman silaha sarılarak devlete karşı ayrılıkçı bir harekette bulunmamışlardır. Buna rağmen, Musul sendromunu üzerlerinden hiç atamayan Irak yönetimleri Türkmenleri her fırsatta "hıyanet" ve "Turancılık" ile suçlamışlardır. Asimilasyonun devlet politikası haline geldiği Saddam Hüseyin iktidarı zamanında Türkmenlerin önde gelen aydınları idam edilmiş, Türkmenler kitlesel göçe zorlanmış, Araplaştırılmaları için her türlü insanlık dışı yöntem uygulanmıştır.

Körfez krizi sonrası dönemde Kuzey Irak'ta güvenli bölgenin oluşması ile baskı ve haksız uygulamalar son bulmamıştır. Bu dönemde Türkmen nüfusunun ikiye bölünmesiyle, güvenli bölge dışında kalanların Baas rejiminin, güvenli bölgede kalanların ise Kürt gruplarının baskısı altında kalmalarına neden olmuştur. Bağdat yönetimi, otoritesi altındaki Türkmenleri Araplaştırmaya devam ederken; güvenli bölgede meydana çıkan otorite boşluğunu doldurmaya çalışan Kürtler de, bu bölgede kalan Türkmenlere karşı bir sindirme politikası uygulamaya başlatmıştır. Bu bölgede ortaya çıkan Türkmen siyasi hareketleri ise, siyasi tecrübeden yoksun oldukları ve birçoğunda kişisel çıkarlar, toplumsal çıkarların önünde olduğu için yeterince başarılı olamamıştır.

Anahtar kelimeler:

1. Türkmen,
2. Irak,
3. Kürt,
4. Baas Partisi,
5. İnsan hakları.

ABSTRACT

SAAİD, Ammar M. Status Of Turkmen In Iraq After The Kingdom (1958-2003) Master Thesis, Ankara, 2012.

Turkmen, whose historical past in Iraq goes down to 1500 years before are the third populated ethnic group in the country following the Arabs and the Kurds. After dominating the region for centuries they had been broken off from Turkey and became a simple minority in Iraq, established under British mandate following the First World War.

Pressure and injustice over Turkmen had begun from the formation of British tutelage, and continued increasingly in the regal and republican periods. In the years, which Baas Party was in power the injustices had become an open state policy. In those years the government tried to assimilate Turkmen by Arabizing them. Since the successive Iraqi governments considered Iraq as an Arab country they aimed to ignore and even eradicate the Kurdish and Turkish ethnic minorities. Being more crowded in number, living in a more convenient geographic area to resist, being better organized socially, and having stronger external supporters the assimilation policy over the Kurds was proved to be unsuccessful. However, the Turkmen, who were much more disadvantageous than the Kurds in these points, were forced to spend big effort to save their national identities.

The Turkmen, against all the pressure used and injustices done on them, had never resorted to arms for a separatist movement. Nevertheless, the successive Iraqi governments, which never get over the Mosul syndrome, accused the Turkmen of betrayal and Pan-Turanism. During Saddam Hussein period, in which assimilation had become a state policy, leading Turkmen intellectuals were executed, Turkmen people were forced to mass migration, and any kind of inhuman methods of Arabization were imposed on them.

Pressures and injustices have not been removed after the Gulf Crisis, when a “safe haven” in the northern Iraq was established. By being divided to two, the Turkmen population left outside the safe haven endured the pressure of Baas regime while those inside the safe haven abode by the pressure of the Kurds. Baghdad government continued to Arabize the Turkmen under its authority whereas Kurds, trying to fill the authority gap in the safe haven initiated a suppression policy against them. As for the Turkmen political movements emerged in the region, they failed to achieve because of the lack of political experience and personal interests overriding the social interests.

Key words:

1. Turkmen,
2. Iraq,
3. Kurd,
4. Baas Party,
5. Human rights.